

54997

10/19/71

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
SECTIO SCIENTIAE SOCIALISMI**

TUDOMÁNYOS SZOCIALIZMUS

НАУЧНЫЙ СОЦИАЛИЗМ

WISSENSCHAFTLICHER SOZIALISMUS

TOMUS IX.

**SZEGED
1971**

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
SECTIO SCIENTIAE SOCIALISMI**

TUDOMÁNYOS SZOCIALIZMUS

НАУЧНЫЙ СОЦИАЛИЗМ

WISSENSCHAFTLICHER SOZIALISMUS

TOMUS IX.

**SZEGED
1971**

Szerkeszti:

DR. RÁCZ JÁNOS
tanszékvezető docens
a történelemtudományok kandidátusa

Technikai szerkesztő:

BELÉNYI GYULA
tudományos munkatárs

E kötet munkatársai:

DR. FARKAS JÓZSEF *adjunktus*
DR. ÖRDÖGH PIROSKA *adjunktus*

FARKAS JÓZSEF

AZ 1898-AS „RABSZOLGATÖRVÉNY” ÉS A BÁNFFY-KORMÁNY MÁS „TÖRVÉNYES” INTÉZKEDÉSEI A SZOCIALISTA SZERVEZKEDÉS VISSZASZORÍTÁSÁRA

Viharos évtizeddel búcsúzott a XIX. század. Az évtizedet heves osztályharcok, politikai küzdelmek jellemezték. Jelezve és előrevetítve az új századra váró feladatokat. Az évtized közepén a kékvérűek még a feudális Magyarország ezer évét ünnepték és újabb ezer évről álmodoztak. Politikai és gazdasági pozícióikat a gyorsan kapitalizálódó Magyarországon is szeretnék volna örök időkre demonstrálni. — A millennium évében Magyarország 17 millió lakosából csupán 840.000-nek volt választójoga. A kívülrekedt hatalmas táborot más demokratikus szabadságjogok is csak megfelelő korlátok közt illették meg. Magyarország ezeréves ünnepén kivételes állapot uralkodott a magyar Alföldön. Az egyesülési és gyülekezési szabadság felfüggesztésével, újabb és újabb csendőrörsökkel ajándékozta meg a magyar állam a „tösgyökeres” magyar parasztságot az ezer év jegyében. Jogtalanságuknál csak nyomorúságuk volt nagyobb. A millennium idejére már százezrek vándoroltak ki a történelmi Magyarországról. Érthetetlen volt a magyar urak számára az alföldi paraszt, aki nem kívánt osztozni az örömnépeben, sőt helyenként fekete zászlókat tűzött ki.

A magyarországi munkásmozgalom fellendülésével, az MSZDP megalakulásával egyidőben fokozódott a szocialista eszmék diadalútja. Az ünneplőket főként ennek új, a korábbtól elütő vonása nyugtalanította: a „lelketlen izgatók” a „romlatlan” magyar parasztság lelkét is „megmételtyezték”. Orosháza, Békéscsaba, Battonya terein az agrárproletár vérbe mártott csendőrszuronyok válaszoltak az elkeseredettség szülte szervezkedésre. A Viharsarok megyéiben kivételes intézkedéseket foganatosítottak. Fokozottabban üldözték a fővárosi szociáldemokrata szervezkedést is. Hatástalanul. A munkásosztály önálló politikai pártja megteremtése olyan erőt jelentett már ekkor, amivel számolniok kellett. A pártot ekkor és később is gyengítették ugyan belső viszályok, pártszakadások, de a korábbi évtizedek során bevált módszerekkel már nem lehetett befolyását lehetetlenné tenni.

A „közvélemény” felnagyította és érzékelté, hogy az agrárszocialista szervezkedés titokban tovább folyik, az 1894-es hódmezővásárhelyi zendülés mégis teljesen váratlanul érte az uralkodó osztályokat. Valóságos pánikhangulat tört ki, május 1-re általános zendüléstől tartottak. Az ellenintézkedések most sem maradtak el. Az egész Alföldre kiterjesztették a kivételes hatalmat. Budapesten is szakegyeket oszlattak fel. Megindult a fokozottabb üldözés a párt vezetői ellen. Perek, ítéletek, kiutasítások következtek. 1895-ben került sorra Szántó Kovács János pere is. Szántó Kovács Jánosnak és társainak példás megbüntetését is a további megfélemlítésre kívánták felhasználni. A tárgyaláson tanúsított bátor magatartásával, a rá kiszabott ötéves büntetéssel viszont az agrárproletariátus népes táborában általános rokonszenvet váltott ki. „Szántó Kovács alakja, amint eltűnt a szegedi Csillag rácsai mögött, úgy emelkedett fel a szenvedő, kizsákmányolt, elnyomott alföldi proletárok előtt, mint a munkásság meggyötört, de meg nem tört apostola.”¹

¹ Ormos Ede: 1894. április 22. A hódmezővásárhelyi munkászendülés. A Közoktatásügyi Népbiztosság kiadása Bp. 1919. 44. l.

1895-ben változás következett be a szabadelvű kormányban is. Az év januárjában báró Bánffy Dezső miniszterelnökké való kinevezése egyenes folytatása volt a belügyi kormányzat addigi „liberális” politikájának. Bánffy bemutatkozó beszédében nem is hagyott kétséget afelől, hogy a már megkezdett úton kíván továbbhaladni. „Írányzatunk határozottan szabadelvű leendő — mondotta és azok számára, akik e fogalmat nem ismernék, meg is magyarázta — ... a magyar állameszme biztosítása és fenntartása minden ez ellen irányuló, törvényellenes és államellenes tendenciák és izgatások határozott leküzdése és elfojtása.”² Vagyis a szabadelvű politika egyenlő a nemzetiségi és haladó mozgalmakkal való leszámolással. E „szabadelvű” politika megvalósításához olyan segítőtársakat vett magához Bánffy, mint Perczel Dezső belügyminiszter, aki a szabadelvű rendszer általános velejárvójává tette a csendőr- és rendőrszuronyt és a katonaság manlichereit. E „szabadelvű” államférfiak sorába tartozott Darányi Ignác földművelésügyi miniszter, aki később a „rabszolgatörvény” megalkotásával szerzett elévülhetetlen „szabadelvű” babérokat. Velük együtt említjük, de nem utolsó sorban Rudnay Béla országos rendőrfőkapitányt, aki példaképéhez, Bánffyhoz hasonlóan szintén egy „népszerű” főispáni széket cserélt fel a „haza” érdekében, hogy jelenlétével ő is karaktert adjon egy időszaknak, amely Bánffy-korszak; Bánffy-terror néven vált történelemmé. E három férfiú mellett a „névtelen” segítők egész sora — fő- és alispánok, főszolgabírák és polgármesterek, rendőrkapitányok és csendőr tiszthelyettesek — „kötelességtudattól áthatva”, a „tulajdon szentsége” ellen indított támadás „hazafiatlanságát” átérezve, egy emberként álltak a fentebbi „szabadelvű” eszmék szolgálatába. Az alföldi munkanélküliség, éhség, nyomor, gyakori csecsemőhalál mellett 1893-tól 1896-ig aszályos meleg nyarak és küzdelemteljes hideg telek követték egymást. 1895-ben tízezrek küzdtek az éhhalállal. 1897-ben tavaszi fagyokkal, jégesővel és árvizekkel kezdődött az év, aminek következménye pedig példátlan silány termés lett, változatlanul alacsony gabonaárakkal. Az ország különböző vidékein a filoxéra, lépfene, sertésvész, száj- és körömfájás, stb. jelentkezett. Ezek nem fő indítékai, de jelentős élesztői voltak egy általános paraszti elégedetlenség fellángolásának. A határban villogó csendőrszuronyok már nem okoztak félelmet, s nem véletlen, hogy a múlt század legbrutálisabb kormánya idején lángoltak fel a legnagyobb méretű, legforradalmibb tömegmozgalmak. A küzdelem megkezdődött, s ebből részt kellett vállalni az ipari munkásoknak is, védeniök kellett a már kivívott igen csekély vívmányokat, harcolni kellett pártjukért, amely szintén veszélybe került. A magyar munkásosztály a sajátos magyar viszonyokból következő, viszonylagos gyengesége ellenére megállta ezt a próbát. A parasztmozgalmak elbuktak, megbukott a Bánffy-kormány is, de a szociáldemokrata párt a nehéz, hosszú, drámai eseményekből megerősödve került ki.

A millennium évében, noha az agrárszocialista mozgalmak területi kiszélesedésének az éve is volt, a kormány erőszakos, jogtipró intézkedései nem fokozódtak, sőt a szociáldemokratákat is invitálták a nagy „kultúrünnepre”. Mintha valami nagy nemzeti elérékenyülés vett volna erőt a magyar urakon. Hallgatás és béke, a vihar előtt. Ahogy Révész Tivadar, a költő megfogalmazta:

„Nagy urak hallgatnak. Vihar előtt béke,
Messziről már villan a szuronyok éle.”

Az 1897-es év már ismét a szuronyok villogásával kezdődik. Január 20-án az aninai bányásztrájk kapcsán 11 ember életét oltották ki a „villogó” csendőrszuronyok, és 18-an sebesültek meg.

² Az 1892. évi február hó 18-ra hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. XXII. k. 5. l. 1895. jan. 19-i ülés. (A továbbiakban: Képviselőházi Napló 1892)

„Hasztalan a küzdés, mindig egy a vége:
Nyomorult munkásnak kicsordul a vére.
Dolgozik a fegyver s a golyók nyomába,
Halottak hevernek az utca porába.
Fekete koporsót, de sokat faragnak!
Szívek elszorulnak, szívek megszakadnak.”³

1897-ben sok koporsót kellett faragni, a csendőrszuronyok szinte minden hónapban öltek valahol az országban. 1897-ben már minden 40 négyzetkilométerre jutott egy csendőr. Mivel általában kettesével jártak, így két csendőr körzete egy 8×10 kilométeres terület volt, de csak elméletileg, mert ebből a lakott rész egy igen kis hányadot tett ki, másrészt a zömük az Alföldön tartózkodott. A csendőrség mellett a városokban rendelkezésre állt a rendőrség. Ahol a „törvényes jogrend” fenntartásához még ez is kevés volt, ott igénybe vehették a katonaságot, amit a közös honvédelmi miniszter lehetővé tett. A „veszélyeztetett” helyekre a vasút különvonatokat biztosított a katonaságnak. Május 1-én mindig készenlétben álltak a külön vonatok.

A megfélemlítő brutalitások, a szervezkedési és gyülekezési jog felfüggesztése, a mozgalom vezetőinek hatósági felügyelet alá helyezése, mind eredménytelen maradtak. A túlnyomó többségükben illegális vidéki szervezetek bámulatos gyorsasággal megtanulták az illegális szervező munkát, annak fegyelmét. Az 1897-es aratósztrájk méretei és sikerei végképp rádöbbenették az uralkodó osztályokat arra, hogy a hatóságok minden ébersége hiábavalónak bizonyult. „Törvényes” intézkedésekre van szükség, vagyis további kivételes rendszabályokat kell érvényesíteni és olyan törvényeket hozni, amelyek teljesen megbénítják a további szervezkedést és megfosztják a szociáldemokrata pártot is agitációs lehetőségeitől. Ilyen javaslatok már szép számmal elhangzottak még a millennium előtt. Ezek bevezetését azonban az ünnepre való tekintettel a kormánynak fontolóra kellett vennie. Az ünnep elmúltával ennek már minden akadályja elhárult. Az aratósztrájk kapcsán a parlamenti ellenzék is késznek mutatkozott ilyen törvények támogatására.

A „rabszolgatörvény” előkészítésének előzményei

A népgyűlések betiltása az Alföldön és rendőri felügyelet alá helyezése a fővárosban, az alföldi kivételes intézkedések: a gyülekezési és egyesülés jogok felfüggesztése, csupán bizalmas belügyminiszteri rendeletek útján lépett életbe, úgyszólván törvényes alap nélkül. Az országgyűléssel nem szentesítették ezeket az intézkedéseket, sőt az ezekre vonatkozó belügyminiszteri utasításokat a legnagyobb titokban tartották. Titok maradt sokáig az is, hogy Tallián Béla, Békés és Csongrád megyék főispánja és kormánybiztosa már kinevezésekor, 1893-ban megbízást kapott az érvényben levő, 1876-os cselédtörvény módosítására vonatkozó javaslatok megtételére. Tallián megbízása kiterjedt egyben az agrárszocialista mozgalom okainak felderítésére is. Ennek kapcsán a mozgalom továbbterjedését megakadályozó intézkedési javaslatok megtételével is megbízták. Tallián megbízásának maradéktalan ellátásához az egész megyei apparátust mozgósította, lázas tevékenység kezdődött egész Békés megyében. A sietségre szükség is volt, mert a belügyminiszter már 1893. január 31-én, megbízásakor, jelentéstételre szólította fel. Tallián az első terjedelmes jelentését március 8-án juttatta el a belügyminiszterhez. E jelentés III. pontjában teszi meg javaslatait. Ezen javaslatainak jelentős része a gazda és a cseléd, valamint a munkás

³ Révész Tivadar: Bányász sors. Megtalálható: Dalok és szavaltok. Munkás olvasó-könyv. Szerk. Mezőfi Vilmos, kiadta: a MUSZDP Bp.

és a birtokos viszonyának javítására vonatkozik. Ezek között sok ésszerű, jó meglátása van, a főispán feletteseit azonban sokkal inkább a javaslatok másik csoportja érdekelte. Tallián helyeselte az addigi kivételes állapot fenntartását, a saját kivételes hatalommal felruházott kormánybiztosi megbízását azonban, a vármegye „közön-ségének” egyetértésével megszüntetni kérte. „...éppen a munkások érdekében, vég-hetetlen károsnak tartanám a munkáskör bármily alakban való engedélyezését — írta. — Igaz, hogy az egyesületi jog mindenkit megillet, de annak, aki a joggal csak visszaélni képes, aki annak előnyeit drágán fizeti meg, annak e jogot nem lehet, s ha az eredmény előre látható, nem szabad megadni.” Nem tartja „morális szempontból” sem indokoltnak a tilalom feloldását. „Ha munkáskörök engedélyeztetnének, a mun-kások ebben minden ábrándos követeléseik jogosságát látnák elismerni, s ezzel a munkaadók ki lennének szolgáltatva fennhéjázó követeléseiknek.”⁴

Vagyis tisztességesebb árat mernének szabni munkaerjüknek. Ez a fő „morális” ellenérv. Az egyesületi jog felfüggesztése mellett törvényben javasolja kimondani minden bérharc, sztrájk büntetését. „Kívánatos továbbá — írja — hogy a munkások az elvállalt mezei munka teljesítésére büntető következmények terhe alatt kötelez-tessenek, mert a mai kényszereszközökben, „meiyek csak visszavezetésből állhatnak”, a munkaadónak biztosítéka nincs.”⁵

A büntetés módját nem a „lassú” bírói eljárásban, hanem a „rögtöni közigazgatási eljárásban”-ban látja.

Tallián ezen javaslatában már benne van a későbbi rabszolgatörvény alap-gondolata. A rabszolgatörvény végleges formába öntéséhez azonban még sok munka kellett. Tallián Béla ebben az időben valami fő-főispán szerepet játszott az ország-ban. Valamennyi főispánnal levelezésben állt, akiktől szintén észrevételeket, javaslatokat kért. Az ország összes megyéjéből megküldték számára, ahol volt ilyen, az 1876-os cselédtörvény szabályrendeletét. Ezeket a szabályrendeleteket lehet tekinteni a törvényjavaslat egyik forrásának.⁶ A másik forrást és kiinduló pontot az OMGE országos és helyi szervezeteinek a javaslatai képezték. Tallián ugyanis körlevelet intézett az ország összes gazdasági egyesületéhez is. A kérdéssel a Választmány döntése alapján az OMGE VB foglalkozott.⁷ A gazdasági egyesületek javaslatainak, észrevételeinek a begyűjtését és összegzését a főispán Bartóky József-re bízta.⁸ Az OMGE nehezen szánta el magát a részletes válasz megküldésére. Végül a kérdéssel az OMGE is elkezdett alaposan foglalkozni, de már inkább különállóan. 1893. szeptemberében küldött átiratában még minden segítséget felajánl Talliánnak, de cserébe kéri a Békés megyei Gazdasági E. anyagát. Ugyanis egyedül a Békés megyei GE. foglalkozott érdemben és időben a kérdéssel. Elkészítette a cselédtörvény mó-dosítására vonatkozó javaslatát. Ezt saját javaslataival együtt továbbította Bartóky Talliánnak. Ezt megkapta az OMGE is. Válaszakkal azonban többszöri sürgetés ellenére is késtek. Végül 1894. júniusában válaszoltak a sürgetésre és a részletes tárgyalást csak őszre, vagy télre ígérték. Az „ügy fontosságára való tekintettel” maguk is alapos vizsgálódáshoz kívántak fogni. Rubinek Gyula ügyvezető titkárt leküldték Békés, Csanád és Csongrád megyékbe, hogy tanulmányozza a kérdést.⁹

⁴ A Magyar Munkásmozgalom Történetének Válogatott Dokumentumai II. k. 172. I. Össze-állították: Erényi Tibor és S. Vincze Edit Szikra 1954. (Továbbiakban: MMTVD.)

⁵ U.o. 177. l.

⁶ Ezek a megküldött szabályrendeletek megtalálhatók a Békés vm. főispáni bizalmas iratok között 32/1893. Békés megyei Levéltár (továbbiakban: BML. főisp. biz.).

⁷ Köztelek, 1893. okt. 21.

⁸ Bartóky József karrierje is gyorsan emelkedett, az orosházi főszolgabíró — Tallián jóvoltából — hamarosan ismertté vált és később földművelési államtitkár lett.

⁹ Rubinek Gyula ezen úttán szerzett benyomások alapján készítette el az 1895-ben kiadott Parasztszocializmus c. könyvét.

Egyben az ügyvezető titkár munkájának támogatását kérték a főispántól. Az OMGE közben, ha érdemleges javaslatot nem is, de megküldte a szervezet 1894. januárjában, Nagykőrösön tartott értekezletének jegyzőkönyvét. Ezen az értekezleten nem sok érdemleges javaslat hangzott el. Zsilinszky István a Békés megyei GE. elnöke javasolta a munkakönyv bevezetését. Javasolták továbbá, hogy a dohánykertészeket cselédeknek tekintsék. A javaslatokat elfogadták. Érdemes megemlíteni, hogy ezen a fórumon is többen kénytelenek voltak elismerni a cselédek embertelen helyzetét. Békéssy László pl. így fogalmazott: „Vannak gazdák, kik valóságos baromnak tekintik a cselédet, örökké nyúzzák.”¹⁰

Az OMGE taktikája végül is időhúzást célzott. Kivárták, hogy előbb Tallián Béla készítse el a javaslatát, és majd ők azt vitatják meg és nem fordítva. Ők tudtak is várni, Tallián azonban nem, mert az ő megbízása határidős volt. Már az 1894-ré tervezett főispáni értekezletre várták tőle az anyagot. A főispáni értekezlet 1894-ben elmaradt, mert Tallián Béla csak december 27-én küldötte el terjedelmes jelentését és a cseléd törvény módosítására vonatkozó javaslatát.¹¹ A késés oka az előbbi huzavona és a főispánok késedelmes válaszai voltak. Tallián pedig mindent megtett, sürgető átirataiban kifejtette, hogy az 1876-os cseléd törvény módosítása nem késhet soká, mert „...bajok több mint valószínű szaporodni fognak, ha jó előre nem történnek meg a szükséges és méltányos intézkedések.”¹²

Az értekezletet Bánffy miniszterelnök 1895. februárjában hívta össze. Ismertetése előtt azonban még szükséges néhány más adalék megemlítése is.

A cseléd törvény revíziójának kérdése komoly visszhangot kapott az országgyűlésen is, még a vásárhelyi események előtt. 1894. januárjában a mezőrendőrségről szóló törvényjavaslat kapcsán többen erőteljesen követelték, hogy módosítsák a cseléd törvényt is. A cselédek jogviszonyának újbóli szabályozása mellett követelték a mezőgazdasági munkások jogviszonyának a szabályozását is. Hedry Lőrinc képviselő pl. a következőket mondotta: „Mezőgazdaság gazdasági cselédek nélkül nem képzelhető és mégis azt tapasztaljuk, hogy a gazdasági cselédeknek a munkához való viszonya oly prekárius és a munkaadóknak azokkal szemben való védelme annyira ki van zárva, hogy a legsürgősebb munka idején nincs akihez a munkaadó fordulhasson, ha cselédjeivel, vagy munkásaival szemben neki valamely retorziót kell alkalmaznia, vagy azokat a viszony fenntartására kell szoritania.”¹³ Miklós Ödön államtitkár válaszában elmondotta, hogy a törvények egész sorának revíziójára készülnek, különösen a cseléd törvényére, mert Magyarországon e nélkül már szinte sem lehet gazdálkodni.

A hódmezővásárhelyi események után méginkább megélnék az agrárkérdés

¹⁰ BML. főisp. biz. 32/1893. A már idézett Tallián-féle jelentésben is szerepelnek ilyen kitételek, hogy „nem rabszolgáját”, „fizetett gép”, stb. A korabeli cseléd és munkáviszonyokra nagyon jó forrásul szolgáltnak a Tallián által összegyűjtött szabályrendeletek, amelyben az egyes megyei birtokosok nyelvére fordítják le az 1876-os, már önmagában is embertelen — cseléd törvény értelmezését.

¹¹ Az említett javaslat mellett mellékelte még egy törvényjavaslatot is: Törvényjavaslat a munkások és cselédek sorsának betegsége, baleset, rokkantság, akkor esetére való biztosításról címmel. A javaslat indoklása és tartalma nagyon sok ésszerűséget tartalmaz, mint általában e kivételes tehetségű agrárpolitikus más munkái, javaslatai is. Azon kevesek közé tartozott, akik felismerték, hogy az uralkodó osztályoknak is alapvető érdeke, hogy a munkás és munkáltató közti viszonyt az akkori európai „kultur szintre” emeljék, ezzel mintegy elejét vegyék a további elégedetlenségnek. Javaslatainak ez az oldala azonban akkor senkit nem érdekelt. Elképzeléseinek másik csoportja viszont éveken keresztül alapul szolgált a Bánffy-kormány munkásellenes intézkedéseinek meghozatalában. Már ekkor is, de főként 1897 — 98-ban, szinte fő kezdeményezője lesz ezen intézkedéseknek.

¹² BML. főisp. biz. 32/1893.

¹³ Képviselőházi Napló (1892) XV.k. 449. l. 1894. jan. 27-i ülés.

iránti érdeklődés. A zendülés utáni félelmükben a megtorló intézkedések mellett még a birtokosok egy része is arról próbálta meggyőzni a világot, hogy ők mennyire a szívükön viselik a szegény nép nyomorát és készek azon segíteni. Még 1894-ben megszületett a telepítési törvény. Az országgyűlés 3 millió forintot szavazott meg erre a célra. Az ellenzék az összeget nevetségesen csekélynek tartotta. Egyesek új közmunkákat sürgettek, mások már elmentek odáig, hogy olcsó kisbérleteket kell adni. Olyanok is akadtak, akik a helyzetet már teljesen kilátástalannak találták, mint Justh Gyula, aki a zendülés hírére így nyilatkozott az egyik polgári lapnak: „Gyökeres orvoslásban nem is hiszek, Európában mindenütt szociális jelszavak uralkodnak. Nem nagy idő múlva jön a nagy szociális forradalom, mely mint minden átalakulás, háborúval és vérontással jár. A szocialisták követelései összeütköznek a társadalmi és világrenddel s ez borzasztó összeütközés lesz. Az alföldi szocializmus nem külön magyar termék, hanem szerves összefüggő része a nemzetközi akciónak, tehát részt fog venni majd a nagy ütközetben is.”¹⁴ A Függetlenségi Párt más politikusai, így Holló Lajos a demokratikus szabadságjogok, elsősorban a választójog kiszélesítését követelték.

Legélesebben vetette fel a kérdést parlamenti beszédeiben Sima Ferenc, a tápéi körzet országgyűlési képviselője. Különösen 1895. január 26-án elmondott beszéde és interpellációja keltett nagy hatást. Sima a képviselőtársak és az újságírók általános megdöbbenése mellett ecsetelte az agrárszocializmus terjedését az Alföldön. Felhívta a figyelmet, hogy ez már „magát az állami rendet, magát a vagyont, a tulajdonnak szentségét és a közbiztonságot veszélyezteti.” Az „izgatást a szociáldemokrata agitációra vezette vissza. Ellensúlyozására „megfelelő törvényes ellenszer” alkalmazását, és „a baj gyökeres orvoslására is szolgáló gyógyszert” követelt. Sürgősen követelte egy erre alkalmas törvényjavaslat betérjesztését.¹⁵ Sima Ferenc interpellációjával a Népszava különkiadásban foglalkozott, azt mélységesen elítélte és két tiltakozó népgyűlést hirdetett meg.¹⁶ A belügyminiszter mit sem törődött Sima Ferencnek a bajok orvoslására vonatkozó indítványával — az „orvoslásra” vonatkozó törvényjavaslat már készült, pontos adatokat kért a főispánoktól a mozgalom terjedéséről és az interpellációt felhasználta a mozgalom további visszaszorítását célzó intézkedések megtételére.¹⁷ Így az interpelláció a céljával ellenkező hatást ért el, Sima szeme előtt, amikor a veszélyt felnagyította, általános parasztvédő intézkedések lebegtek — s azon kevés interpellációk közé tartozott, amelyek válasz nélkül maradtak. Egy hónappal később a költségvetési vita kapcsán Sima ismét felveti a kérdést. A munkás és a gazda helyzetét egyaránt kritikusnak tartja. Adóreformot követel. Kifejti, hogy nálunk az adók sokfélesége és súlya a válság egyik okozója. A jövedelem igen nagy százalékát teszik ki, és nincs létminimum: Követeli az adó — kamatláb leszállítását.¹⁸

¹⁴ Budapesti Hírlap 1894. ápr. 24. Idézi Bodrogek Zoltán: A magyar agrármozgalmak története Bp. 1929. 67—68. l.

¹⁵ Sima indokló beszéde és interpellációja megtalálható: Képviselőházi Napló (1892) XXII. k. 135—136. l.

¹⁶ Népszava 1895. január 28. A Népszava, amely még az 1894. aug. 24-i számában üdvözölte Sima Dorozsmán tartott beszédét, amelyben felemelte a szavát a csendőrségi és rendőrségi megoldások ellen és helytelenítette a munkáskörök betiltását, most a mozgalom felnagyításával vádolja, és azzal, hogy felsőbb sugallatra nyújtotta be interpellációját. Érdekes módon azonban továbbra is „radikális képviselő”-nek nevezi a lap.

¹⁷ A történetírás általában eltúlozza Sima Ferenc interpellációjának jelentőségét. Ahogy a fentebbiekből is kiderült, a kormány mindent részletesen ismert. A Tallián-féle megbízatás mellett más főispánokat is jelentéstételre köteleztek. Tehát a kormányköröket nem Sima ébresztette rá a veszélyre, s pláne nem a későbbi intézkedések megtételére, vagy törvényjavaslatok elkészítésére. Az interpellációt csupán ezekhez ürügyül sikerült felhasználni.

¹⁸ Képviselőházi Napló (1892) XXIII. k. 41—44. l. 1895. febr. 14-i ü.

Sima javaslatait azonban sem itt, sem a főispánok értekezletén nem méltányolták. Az utóbbin egész más kérdések vetődtek fel.

A részletes tárgyalás alapját két memorandum, a már említett Tallián-féle jelentés és Reiszig Ede belügyminiszteri államtitkár, volt Békés megyei főispán értekezése képezte. Tallián Béla újabb jelentése néhány pontban már jelentősen eltér a korábbi-tól. Amíg abban a kivételes kormánybiztosi megbízását helytelenítette, most így ír: „...hangsúlyoznom kell annak szükségességét, hogy a mozgalom elleni összes teendőket, a kivételes helyzet által indokoltan, egy kézbe tartom szükségesnek koncentrálni, legyen az a minisztériumok egyikének egy erre a célra külön megbízott osztálya, avagy egy kivételes hatalommal felruházott egyén a vidéken s egyben az Alföldön.”¹⁹ Tallián elégedetlen az alföldi kivételes intézkedések eddigi sikerével, azt a továbbiakban szervezettebben kívánja érvényesíteni, külön ügyosztállyal, vagy egy országos kormánybiztos vezetésével. Egyúttal további kivételes intézkedéseket sürget. Mivel szerinte a „szocialista agitátorok fegyvere a sajtóban, a nagygyűléseken s a munkáskörökben való féktelen izgatás”-ban van, javasolja a sajtószabadság korlátozását. Ha ez akadályba ütköznék, úgy a szocialista sajtóval szemben „kivételes intézkedés tétessék”. Javasolja a gyűlések betiltását, a munkáskörök feloszlását. Nagyobb hatáskört követel a helyi vezetők számára a szocialista agitátorok letartóztatása és eltoloncolása terén. A tízezernél több lakosú városok rendőrségének államosítását és a nagyobb alföldi településekre állandó katonaság elhelyezését kéri. Követeli a csendőrörsök és azok létszámának szaporítását.

Bár Talliánt nyugtalanítja, hogy addigi kormánybiztossága teljesen hiábavaló volt, hiszen a mozgalmat nemhogy megfékeznie nem sikerült, hanem az jelentősen erősödött, mégsem olyan elvakult, hogy csupán az újabb megtorló intézkedésektől várta volna a sikert. Annyira ismerte a helyzetet, hogy felismerje az agrárszocialista mozgalom valódi okait is. „Az agrárszocializmus talaja a viszonyokban van” — mondja — s ezúttal küldött jelentése ezzel foglalkozik a legrészletesebben. Ismét felvet egy sor javaslatot tbk. a parcellázást. Ezzel szemben Vadnay Andor Csongrád megye új főispánja „a szocialistákkal szemben semmi kedvezést nem tart helyesnek, elhibázott dolog lenne a földbirtok szerzésének megkönnyítése, nem földet, hanem munkát kell adni, de a szocialistákat ebből is kizárná.”²⁰ Beniczky Ferenc Pest megyei főispán „nézete szerint a munkásmozgalomnak nem az az alapja, hogy nincs föld, hanem, hogy nem akarnak dolgozni.” Kellő számú csendőrséget javasol. „Katonaság csendőrség jelenleg az egyedüli eszköz a mozgalom elleni védekezésre.”²¹ Hasonlóképpen nyilatkozik Kállay Albert Szeged és Hódmezővásárhely főispánja is. Jékelfalussy Lajos miniszteri tanácsos válaszában elmondja, hogy az utasítás már megtörtént, a csendőrparancsnokságok annyi új csendőrt vehetnek fel, amennyit csak tudnak. Az összejövetelen, amelyen Bánffy miniszterelnök is résztvett, minden megtorló javaslatot támogatásról biztosítanak. Selley Sándor belügyminiszteri tanácsos azonban a munkásgyűlések betiltását nem kívánja a fővárosra is kiterjeszteni, „mivel — mondja — itt mások a viszonyok, azért ez jól meggondolandó, mert még nagyobb izgatottságot szülhet, ha mindenkinek meg lesz engedve a gyűlésezés csak éppen a munkásoknak nem.”²² A betiltás helyett a mozgalom „természetes medrébe” szorítását javasolja, vagyis törvényes békés, keretek közé szorítani azt.

¹⁹ MMTVD. II. k. 244. l. A további fejtegetése során az utóbbi megoldást javasolva nyilván saját magára gondol.

²⁰ U. o. 251. l.

²¹ U.o. 255. l.

²² U.o. 253. l.

A „tartalmas” értekezlet bővelkedett „értelmes” javaslatokban, a cselédtörvény módosításának kérdése azonban nem került napirendre. A kormány, nyilván taktikai megfontolásokból elodázta az új törvényjavaslat betérjesztését. A halogatáshoz hozzájárult, hogy az OMGE alaposan tanulmányozta a kérdést, ez azonban nem lehetett nyomós elhalasztási ok. Ami a kormányt megfontolásra kényszerítette, az az ezeréves ünnepségek közelsége volt. Az ellenzék jelentős súlya mellett nem remélhették, hogy a javaslat törvényerőre emelése sikerülni fog, ezért várni kellett míg az ünnepségek elmúlnak és egyben megtörténnek az új választások is. Az országgyűlés hangulata teljesen kedvezőtlen volt ekkor. Az 1894-es rossz termésű év után általános inség következett be az Alföldön, s erre drákói törvénnyel válaszolni nem lett volna üdvös. 1895. februárjában a parlamentben az ellenzéki képviselők egész sora tette szavá a kérdést. A vitát Endrey Gyulának a hódmezővásárhelyi inségesek ügyében betérjesztett interpellációja indította el. Hoch János hozzátette, hogy „az inség nemcsak Hódmezővásárhelyen lépett fel, hanem fellépett az egész Alföld vidékein: Csongrád megyében, Békés megyében” is, Urányi Imre még tovább szélesíti a kört: „az országban igen sok helyen — fájdalom — igen nagy inség uralkodik.”²³

Érdekes módon a főispáni értekezletnek nem ez volt a központi kérdése. Perczel belügyminiszter „nagylelkűen”, mint aki most értesül a bajról 3000 Ft-ot felajánl a könyöralapból. Amikor Polonyi Géza felveti, hogy a volt miniszterek ideiglenesen mondjanak le nyugdíjaikról, igen nagy nyugtalanság támad a jobboldalon. A képviselők egész sora telepítést sürget. Sima Ferenc még továbbmegy, Perczel belügyminiszterrel vitázva kijelententi, hogy nem az aszály az ok, „Az ottani gazdálkodási viszonyok berendezettségé és állapota teremti azt a helyzetet, ami ott van (már mint Csongrád megyében — F.J.) — ...Nevezetesen ered a baj onnan, hogy pl. mérföldekig utazhatik a t. miniszter úr, fél napig vonaton, míg egyes uradalmaknak elejétől a végéig ér, s vannak három-négyezer lelket számláló egyes községek, amelyeknek abszolúte semmi határuk nincsen...akik...ötven-hatvanezer katasztrális holddal bírnak, az általuk telepített község községi pénztárába községi adót soha nem fizettek, hanem azzal a nyomorult telepes bérlővel fizettetik meg ezek a földesurak még a saját adójukat is.”²⁴ Egy másik beszédében bírálta a főispáni értekezletet: „A miniszterelnök tanácskozásának eredménye nulla — mondotta — amelyet a főispánjaival és hivatalnokaival rendezett.” Értesülése szerint még a vallás-és közoktatásügyi minisztert is szocialistának nevezték, mert a parcellázást javasolta.²⁵ Sima ezen beszédében választ követelt a már ismertetett interpellációjára, mivel azonban azt nem remélte, kilátásba helyezte, hogy maga fog hamarosan megfelelő javaslatot betérjeszteni.

Sima Ferenc a megígért javaslatát 1895. november 11-én terjesztette be. Ezzel a javaslatával egyben elosztatta a januári interpellációja körül támadt félreértéseket. Szerinte az ipari munkáskérdést a nyugdíj biztosításával és a politikai jogok megadásával lehet megoldani. A mezei munkáskérdés azonban nehezebb. Sima részletesen foglalkozik az agrárproletárok és szegényparasztok helyzetével. Rámutat arra, hogy a parasztság a megélhetéshez általában kevés birtokkal rendelkezik, majd a következőket mondja: „Gondoskodni kell, hogy ez a munkásnép, mely az őserő teljes ösztönével, kitartásával bír, azzal a munkaerővel vagyont szerezhessen, gondoskodni kell arról t. képviselőház, állami intézkedések útján, *ha másként nem állami*

²³ Képviselőházi Napló (1892) XXIII. k. 110—128. l. Hoch János elmondja, hogy helyenként egész évben 1—2 mm csapadék esett csupán, ez a kisbérlőket is tönkretette, helyenként koldulnak, mások a disznók moslékját is megeszik.

²⁴ Képviselőházi Napló (1892) XXIII. k. 140—141. l.

²⁵ U. o. 331—332. l. márc. 6-i ülés.

*kisajátítások révén, hogy ezek az emberek földjüket gyarapítsák... A megoldás a környező latifundiumokból annyit kisajátítani, amennyi a megélhetéshez szükséges. Az államérek előbbre való a tulajdonjognál.*²⁶ — mondja Sima. (Az én kiemelésem — FJ.) Majd részletesen foglalkozik a Csongrád megyei birtokviszonyokkal és leszögezi, hogy jobb telepítési törvény kell „a vagyonszerzés elősegítésére.” Ez volt tulajdonképpen az első komolyabb földreformjavaslat a magyar parlamentben. Különösen az „annyit kisajátítani, amennyi a megélhetéshez szükséges” kitétel tűnik radikálisnak, azonban valószínű, hogy ezt maga Sima sem gondolta komolyan végig, mert ez gyakorlatilag a nagybirtok teljes felszámolását jelentette volna. Figyelemre méltóak a további javaslatai is. Követeli az általános választójog bevezetését. Ismételtlen felszólítja a kormányt, hogy nyújtson be törvényjavaslatot az agrárszocialista mozgalommal kapcsolatos munkáskérdés megoldására. E javaslatnak szerte tartalmaznia kell a vagyonszerzés lehetőségét a már említett módon, továbbá a munkából „kidőlt” munkások számára intézményes úton létminimumot kell biztosítani. Amit szerinte a munkaadó és a munkás közreműködésével létrehozott segélypénztárakkal lehetne megoldani. Végezetül a választójogot követelve a munkásokat felmenti a hazátlanság vádjá alól is. „A munkásnép nem adja el soha az országot, az árulója a hazának semmiféle államban soha nem volt. Ezek számára kérek jogot!”²⁷

Sima Ferenc ezen javaslatai, amelyeket ő alkalmasnak talált az alföldi munkáskérdés megoldására, korántsem jelentettek volna radikális megoldást, az akkori országgyűlés urai azonban egy-két kivétellel távol álltak az ilyen javaslatoktól is, Sima beszédét teljesen hidegen fogadták. Ilyen történelmi szituációban javaslatait pozitíve kell értékelni.

Az alföldi munkásmozgalom kérdésével foglalkozott az OMGE III. kongresszusa is. Az ő tárgyalásai alapját Rubinek Gyula tanulmánya képezte. A tárgyaláson kitértek a munkás — és cselédkérdésre, telepítési, kivándorlási problémákra, foglalkoztak a számbajöhető megtorló intézkedésekkel.²⁸ A résztvevők nagy többsége az „izgatók megbabolázását” követelte. Rubinek „szociális” megoldásra irányuló javaslatai teljes érdektelenségbe fulladtak. Az az általános felfogás lett úrrá, hogy egyedül „rendészeti” úton lehet a munkáskérdést megoldani az alföldön. Ezzel szinte le is vették a napirendről a kérdést. A belügyminiszter közben megküldte a Tallián-féle javaslatot. Az OMGE beható bizottsági tárgyalás alá vette a tervezetet és megküldte vidéki szervezeteinek is. A törvényjavaslat tehát járta a maga további útját. Erről az útról Rubinek Gyula számol be a Köztelek c. lapban. Elmondja, hogy a tárgyalások során a javaslat „olyan formát nyert, amely a további tárgyalások alapját képezheti.” Ugyanezt mondja el a Tallián-féle javaslatról is, bár arról is „meggyőződtek”, hogy Tallián „Az agrárszocialista mozgalmak közvetlen hatása alatt egyoldalúvá válik, amennyiben a közigazgatásnak minden legcsekélyebb alkálommal beavatkozási jogot biztosít, másrészt túlságosan szigorúan jár el a gazdával szemben.”²⁸ A túlzott közigazgatási beavatkozásban ugyanis a „kenyéradó” gazda felesleges zaklatását látja a cikk írója. Általában a kifogások abban merülnek ki, hogy a javaslat nem szentel elég figyelmet a „kenyéradó” védelmére, mert szerinte az szorul védelemre. Egyik fő kifogása a cikk írójának, hogy Tallián kihagyja a korábbi cseléd törvény azon paragrafusát, amely a cselédet a gazda háznépének tekinti.

²⁶ Képviselőházi Napló (1892) XXVI. k. 295. l.

²⁷ U. o. 298. l.

²⁸ A kongresszus lefolyását, tárgyalásait ismerteti Farkas Dezső: Az „agrárius” és „merkantil” irányzat parasztpolitikája történetéhez (1895—1914) ACTA Universitatis Debreceniensis De Ludoviko Kossuth Nominatae. tomus XV. series. Marxistika-Leninistika (Series I/1.) 69. l.

^{28/b} Köztelek 1896. jún. 20. A cseléd törvény revíziója.

(tehát fenyíthetőnek is) és helyébe szerződéses viszonyt iktat. E módosítás helytelenítésének indoklásából teljesen világossá válik az OMGE urainak magatartása: „Ez közvetlen indító oka volna annak, hogy a gazda és cseléd közötti viszonyt a jelenleginél még lazábbá tegye. A törvényhozónak azonban épp ellenkező a feladata. *Különösen nagy hiba volna társadalmi, politikai szempontból, ha a cseléd a gazda által gyakorolható házi fegyelem köréből kivonatnék és mintegy a kenyéradójával egyenjogúnak állítanánk oda. Csak helyeselhető a bizottság felfogása, amely utalással a gyakorlati szükségletekre és a gazdasági cselédek műveltségének általános színvonalára, a mostani cseléd törvény 45. §-ának fenntartását kívánta, hivatkozva azonfelül a gazdának biztosítandó házi fegyelmi jogára is.*”²⁹ Helyesléssel fogadja a lap Tallián összes szigorító módosítását. Különösen üdvösnek tartja a mezei munkások ellen a büntető törvénykönyv alkalmazását, hozzátéve, hogy a büntetés mértékéről a gazdát is kérdezzék meg.

Az OMGE urai legszívesebben visszaállították volna a földesúri bíráskodást is a deressel együtt. Ezt már azonban nem állt módjukban szorgalmazni. A „régii szép idők”-et már csak visszaálmódni tudták, s ebben még Tallián Béla is a szocialista eszmék hatása alá kerül a szemükben. Ezek az urak, akik az 1890-es években lassan egyre több feudális eredetű kötöttséget, szolgáltatást csempészték vissza, most mindezt jogszabályokban is szerették volna rögzíteni. Ahogy az agrárszocialista mozgalom szélesedett, úgy növekedett meg a befolyásuk a törvényhozásra, a kormány politikájára. Számukra az agrárkérdés csupán rendészeti kérdésként jelentkezett. Az akut gabonaválság kétségtelenül érintette és nyomasztotta a magyar nagybirtokos osztályt is, a válság terheit azonban az amúgy is nyomorúságos viszonyok között élő, általuk kizsákmányoltak vállaira igyekeztek áthárítani. Akadt egy földművelésügyi miniszter is, Darányi Ignác személyében, aki teljes egészében rájuk épített. A köztelek elismeréssel nyugtázta a IV. gazdakongresszus kapcsán, hogy „nem volt még az országban földművelésügyi miniszter, aki mint Darányi, megjelenvén a gazdák gyülekezetében, nyíltan kimondta azt, hogy a földművelési ügyek kormányzatának elsősorban a gazdákra kell támaszkodnia.”³⁰ A kongresszus Darányit meg is választotta díszelnökévé. Darányi 1895. november 5-én került a földművelésügyi minisztérium élére. Elődjének, gróf Festetics Andornak a lemondását még a kormánypárti képviselők is értetlenül fogadták. A bejelentés a parlamentben minden indoklás nélkül történt meg. Ugron Gábor megkérdezte, hogy „közgazdasági érdek, vagy a milliomosok érdeke volt-e a csere?” Festetics Andor őszintén elmondotta, hogy a pártja elvi különbségek miatt leszavazta, „bizonyos intézkedések folyamatra tétele kapcsán.”³¹ Így más választása nem volt, mint a lemondás. Ez a magyarázat csak Visontai Somának egy későbbi parlamenti beszéde nyomán válik világossá. Visontai Talliánnak 1897 januárjában elmondott parlamenti beszédét bírálva Festetics, volt földművelésügyi miniszterre hivatkozott, aki sokkal nagyobb reális érzékkel rendelkezett a problémák megértése iránt, sőt inkognitóban még a munkások panaszait is meghallgatta.³² Feltételezhetően „a bizonyos intézkedések” alatt a Bánffy-kormány egyértelmű terrorintézkedéseit érthette Festetics. Vagyis nem illett bele a Bánffy-kabinetbe, tehát le kellett váltani. Így került a helyére Darányi, aki maximálisan megfelelt, mind Bánffyk, mind az agráriusok bizalmának. Festetics lemondását a képviselőház csak két szótöbbséggel vette tudomásul.

²⁹ U. o.

³⁰ Köztelek 1896. szept. 26.

³¹ Képviselőházi Napló (1892) XXVI. k. 160—166. l.

³² Képviselőházi Napló (1896). III. k. 56. l. 1897. jan. 29-i ülés

Darányi Ignác 1896. március 26-i parlamenti beszédében már bejelentette, hogy a cselédek és mezőgazdasági munkásokat foglalkoztató törvény módosításra szorul és a belügyminiszter már foglalkozik a kérdéssel. Humánus törvényjavaslatot ígér. „Amikor mi a mezei munkások helyzetét szabályozzuk, akkor kell, hogy azon is érezzék, hogy az állam nem egy lelketlen formális gépezet, hanem a szegény ember sorsa és baja iránt érzékkel bír.”³³ Darányi „humánus” ígéreteivel azonban az ellenzék nem elégedett meg. Hatékony parasztvédő intézkedéseket sürgettek. Polonyi Géza a hitbizományok eltörlését követelte. Kimutatta, hogy nálunk a latifundiumokon 250-nel több ember hal meg naponta, mint más államokban. Polonyi és mások is változatlanul a telepítésben bíztak, mint valami csodaszorban, amely minden problémát megold. Ugron Gábor egyúttal örökbérleti rendszert ajánl. A nagybirtokot a nagybérlok helyett kisbérloknek javasolja kiadni, akik azt esetleg meg is vásárolhatnák. A Függetlenségi Párt Ugron Gábor vezette frakciója 1896-ban kész volt az MSZDP-vel is együttműködni a politikai jogok kiszélesítéséért folyó küzdelemben. A közös küzdelem központi kérdése az általános választójogért folytatott harc volt. A két párt közös akciói közül a május 10-i tömegfelvonulás és népgyűlés volt a legjelentősebb.³⁴ Ez az esemény azért kívánkozik említésre, mert a budapesti rendőrség a vidéki csendőrséget is megszegyenítő kardlapozást és vérengzést rendezett a békés felvonulók között. Néhány súlyos sebesülés is történt és nem sokon múlt, hogy halálos sebet nem ejtettek.

A kormány és az uralkodó osztályok számára az agrárszocialista mozgalmak mellett még egy kérdés vált fontossá: az 1897-ben lejáró gazdasági kiegyezés problémája. Az ellenzék az önálló vámterület és más vívmányok kiharcolásáért, a kormánypárt pedig a korábbi egyezmény megújításáért harcolt. Ez a probléma adott különös jelentőséget az 1896-os választásoknak. E választásokra való készülődés jegyében válik érthetővé igazán a május 10-i események mindkét oldala. A kormány ez esetben még érdekeltőbb volt abban, hogy az ellenzék parlamenti szerepe csökkenjen, így a Bánffy-kormány brutális intézkedéseit megpróbálta parlamenti ellenzékére is kiterjeszteni. Ez különösen a választások ideje alatt nyilvánult meg. Amíg 1895-ben 3000 Ft. jutott a hódmezővásárhelyi és más inségek megsegítésére, most a kormánypárt 3 milliót költött a választási korteshadjáratra — ahogy ez később kiszivárgott. A korábrinál nagyobb többséget azonban nemcsak pénzzel biztosították, hanem a szuronyokkal is. A legkirívóbb eset Szatmárnémetiben zajlott le, ahol a nagytőke jelöltje, Chorin Ferenc a Galiciából odavezényelt katonaság szuronyrohamával győzött Ugron Gáborral szemben. A szuronyok egy embert megöltek és ötöt súlyosan megsebesítettek.

Az új összetételű országgyűlésben a kormánypárt mellett, amely fölüeny többséget szerzett, jelentősebb ellenzéki párt csak a Függetlenségi (Kossuth) Párt maradt, az Ugron-csoport jelentősen összezsugorodott. Más pártok, mint a Nemzeti Párt, vagy klerikális Néppárt, amely 16 mandátummal vonult be a parlamentbe, jobbra csak jelentéktelen kérdésekben álltak szemben a kormánnyal. A mezőgazdasági munkáskérdés „törvényes” rendezésével viszont a Kossuth Párt is messzemenően egyetértett Bánffyékkel. Az új összetételű törvényhozásban tehát megnyílt a „törvényes rendezés” lehetősége. Tallian Béla jóvoltából, aki a főispáni és kormánybiztosi székét a parlamenti szószékkal cserélte fel, most már az országgyűlés is „szakértői” előadásból ismerhette meg az agrárproblémákat és döbbenhetett rá az

³³ Képviselőházi Napló (1892) XXXI. k. 357. l.

³⁴ A május 10-i közös akcióval részletesen foglalkozik a Párttörténeti Közlemények 1971/1. számában megjelent tanulmányom: Az MSZDP kapcsolata a Függetlenségi Párt balszárnyával (1896—1898)

agrárszocializmus megfékezésének fontosságára. Tallián 1897. január 26-iki beszé-
dében, az addigi bizalmas főispáni jelentéseivel szemben is, erőteljesebb, azonnali
megtorló intézkedéseket javasol. Talliánnak és pártjának az volt a célja ezzel a beszéd-
del, hogy „a magyar parlament akciómérlegét e kérdésben is mozgásba hozzák.”
A „mozgásbahozás”-ért Tallián mindent elkövetett, beszéde nem fukarkodott teátrális
fogásokban. Már-már nemzeti tragédiát jósol, ha időben nem történnek megfelelő
ellenlépések. Beszédét — úgymond — „a 11. órában” mondja el, olyankor, amikor
már a szocializmus az egész országot befertőzte. „Maga e nagy társadalmi forrada-
lom, tisztelt Ház, meg nem szüntethető. Meggyőződésem szerint a jövő század alap-
kérdését ez fogja képezni; nagy fejtörésre fog kerülni egész Európának az e kérdé-
ssel való foglalkozás.”³⁵ — mondotta Tallián. Beszédében kimutatja az addigi ki-
vételes intézkedések hatástalanságát. A hatástalanság okát a szocialista agitáció
töretlenségében látja. Új vonása a beszédnek, hogy az agrárszocialista mozgalom
kiterjedéséért egyértelműen a szociáldemokrata pártot és annak agitációs munká-
ját teszi felelőssé. A párt ellen a megtorló intézkedések egész sorát javasolja. „Kimu-
tatja”, hogy az 5 krajcáros tagdíjszedésből fedezik az agitációt. Javasolja a pénz-
gyűjtés tilalmát. Támadásának következő célpontja a sajtószabadság. Úgymond a
sajtótörvényt elismeri, „De oly irányú sajtóval, vagy sajtónak oly részével szemben,
amely notorius izgatással meg, szükségesnek tartom a legerősebb lépések megtételét
(élénk helyeslés a jobboldalon), ily sajtónak tartom én a szocialisztikus sajtót és
annak sajtótermékeit... Ezzel a sajtóval szemben állástfoglalni kötelességünk, mert
ez a sajtó osztálygyűlöletet, hazaellenes izgatást (Igaz! Úgy van! — jobbfelől) s
társadalmi gyűlöletet szít, ezt pedig túrni — az én nézetem szerint — nem lehet,
nem szabad.” Különös nyomatékkal hívja fel a továbbiakban a „tisztelt Ház” figyel-
mét a készülő aratási sztrájkra.

Tallián parlamenti beszéde, amely a jobboldal élénk helyeslésével találkozott,
valóban elérte célját, megmozgatta a parlamentet, a kérdés permanens napiren-
den maradt, egyúttal ezen beszéd javaslatai képezték az MSZDP ellen megindított
átfogó támadás kiindulási pontját. Ez a beszéd adott alkalmat a rendkívül agresszív
néppárti tábor számára egy hosszantartó parlamenti vihar elindításához is. A pol-
gári intézmények térhódítása következtében megtört a katolikus egyház hegemoniája.
Most a néppárti képviselők minden igyekezete arra irányult, hogy bebizonyítsák,
hogy a katolikus egyház és vallás a tőkés kizsákmányolás híu védelmezője lehet.
Bizonyítani kívánták, hogy az egyház pozícióinak helyreállítása nélkül egy lépést sem
lehet előre tenni. A néppárti szónokok a kormánypárti és az ellenzéki képviselők
heves támadásai közepette egyre féktelenebb gyűlölettől átfűtve hirdetik a maguk
antiszemita, klerikális magyarság, antiliberalis tételeit. Az agrárszocializmus meg-
fékezésének sikerét egyenesen az ő tevékenységüktől tették függővé. Mondván,
hogy a kormánynak a katolikus egyház sérelmére alkotott törvényei lerombolják
az egyház tekintélyét, így erősödhet meg az Alföldön a szocializmus. Ez ellen semmit
nem tesz a kormány, pedig a megoldás csak az lehet Mócsy Antal néppárti szónok
szerint, ha ők azt prédikálják, hogy „a gazdagnak a szíve legyen tele szeretettel,
legyen tele könyörülettel a kisember iránt, de viszont annak a munkásnak, a kisember-
nek a szíve meg legyen tele önmegtartóztatással, türelemmel és különösen óvakodjék
az erőszaktól.”³⁶ Különösen veszélyes volt a néppárti balszárny mindkét oldal sze-
mében. A vallás tételeinek politikai programmá való átváltoztatásából következett,

³⁵ Az 1896. évi november 23-ra hirdetett országgyűlés Képviselőházának Naplója (a további-
akban: Képviselőházi Napló (1896) III. k. 22. 23. l. A beszéd jelentős részét közli az MMTVD.
II. k. 389—392. l.

³⁶ Képviselőházi Napló (1896) III. k. jan. 28-i ülés.

hogy a szeretet prédikálásával egyidőben elítélték a csendőrszuronyos megoldást, bírálták a papi szöszékről a kormány erőszakos politikáját. A Néppárt legnagyobb befolyása az északi szlováklakta területeken volt. Az ottani képviselőket nemzetiségi izgatónak neveztek, azokat pánszlávizmussal vádolták mindkét oldalról. Ebből következett, hogy bizonyos megyékben a kivételes intézkedéseket a néppárti össze-
jövetelekre is kiterjesztették. Ez csak növelte a párt befolyását és népszerűségét ezeken a területeken, ezzel ártott a szocialista agitáció sikerének. De ezzel együtt is a Néppárt jelenléte és politikája nem csökkentette a tömegek elégedetlenségét, hanem növelte. A konkurencia mellett ez is oka volt a heves néppártellenes kirohanásoknak a parlamentben. Tallián fenti beszédében felhívta a Ház figyelmét arra is, hogy fennáll a klerikalizmus a szocializmus és nemzetiségi izgatások egyesülésének a veszélye, „ezt az egyesülést — mondotta — törvényhatóságilag meg kell előzni.”³⁷ Talliánnak ez a kitétele a néppárti fellépéssel együtt elősegítette, hogy a Függetlenségi Párt szónokai is inkább a pánszlávizmus kérdését feszegezzék, mint Tallián javaslatait bírálják. Pichler Győző osztotta Tallián véleményét, hogy a szocializmus a jövő század alapkérdése lesz, de megjegyezte, hogy elfojtani nem lehet, hanem ki kell elégíteni a jogos igényeiket. Ez szépen hangzott volna, ha Pichler nem teszi nyomban hozzá, hogy azokat, „amelyek más érdekköröket nem érintenek.”³⁸ Követeli, hogy a külföldi agitációt ne engedjék be a fővárosba, követeli az osztrák és német pártlapok kiltitását az országból.

Ez a felszólalás nagyjából tükrözte a Függetlenségi Párt kérdés iránti közömbös-
ségét. Az országgyűlés ezen ciklusában csupán két Ugron-frakcióbeli képviselő, Sima Ferenc és Visontai Soma szállt szembe következetesen a Tallián-féle megnyilvánulásokkal és a kormány erőszakos intézkedéseivel.³⁹ Az idős Madarász Józsefnek már csak egy-egy időnkénti közbeszólásra tellett erejéből. Ezúttal Visontai Soma vállalkozott ellenbeszédre. Visontai hevesen bírálta a liberalizmus bajnokának, Pulszky Ágostnak azon megnyilvánulásait, hogy Magyarországon „respektálják a gyülekezési jogot” és itt a szabadság eldorádjója van. Tallián beszédére hivatkozik, aki maga elismerte az alföldi kivételes állapot létezését. A példák egész sorát hozza fel, ahol erre a belügyminiszteri rendeletre hivatkozva tiltották be a népgyűléseket. Hozzáteszi, hogy senkinek nincs joga az alkotmányos jogok felfüggesztésére a törvényhozás tudta nélkül. Visontai részletesen ismerteti a fővárosi és vidéki munkások helyzetét és velük szemben elkövetett hatósági visszaélések alapos ismertetését. adja, miközben jobbfelől „Elég már”! közbekiáltásokkal zavarják. Beszédében a munkások követeléseit jogosnak tartotta. Végezetül pedig leleplezte az 1890-es évek törvényhozását. Olyankor sürgetik és gyakorolják a kivételes intézkedéseket, —mondotta — amikor „a szociális politikának egész vonalán a törvényhozás naplója üresen áll. Felhossa, hogy egyedül a vasárnapi munkaszünetet vezették be, de azt sem tartják meg. Kifejti, hogy nagy a munkanélküliség, Budapesten harmincezer munkanélküli van. A munkások teljesen ki vannak szolgáltatva. Már 45-ször jöttek a parlament elé kéréseikkel, de a rendőrség minden esetben elűzi őket, s ezt a parlamentben senki szóvá nem tette. „A gyermek és nők munkáival szemben korlát. Magyarországon nincs. A zsengekorú gyermekeket a munka által törvényesen el lehet pusztítani... még állatvédelem is van, de ezt semmi nem védi.”⁴⁰

³⁷ U.o. jan. 26-i ülés. 23. l.

³⁸ U.o. jan. 27-i ülés 44. l.

³⁹ Sima Ferenc ekkor Szentcs, Visontai Soma pedig Gyöngyös országgyűlési képviselője. Visontai rendszeresen interpellált a munkásmozgalmat ért sérelmek ügyében. Közeli kapcsolatban állt a szociáldemokrata pártvezetőséggel, sajtópörökben gyakran vállalta a védő szerepét. Ő interpellált az aninai események kapcsán is. Ez alkalommal az MSZDP vezetőségétől egy részletes anyagot kapott, ez képezte Tallián felszólalása ellen elmondott nagy beszédének az alapját.

⁴⁰ Képviselőházi Napló (1896) III. k. 50—58. lapig terjed Visontai beszéde, jan. 28-i ülés.

Visontai Soma mély alapigazságot mondott ki azzal, hogy a szociális törvényhozás terén Európához képest úgyszólván semmi nem történt, annál több az antiszociális és antidemokratikus törvényhozás, vagy azt megkerülő intézkedések terén. Ennek oka egyrészt a törvényhozás összetételében, másrészt a hazai munkásmozgalom viszonylagos gyengeségében keresendő. Az MSZDP megalakulásától kezdve szakadatlanul harcolt a hathatós munkásvédő törvényekért és az elemi demokratikus szabadságjogokért, az eredmény eléréséhez azonban az 1890-es években kevés volt az ereje. Már az 1890-es Elvi Nyilatkozatban jelentős helyet foglalnak el ezen követelések, de ugyanez mondható el a párt más dokumentumairól is. A különböző szakmák is állandó harcban állottak a tőkésekkel a szociális, munkásvédő vívmányokért. Különösen erőteljes küzdelmet folytatott a párt a Bánffy-kormány idején a demokratikus szabadságjogokért és azok korlátozása ellen. Az alföldi kivételes állapot megszüntetésért azonban a párt nem fejtett ki kellő aktivitást. A mezei munkásviszonyok javítását célzó követelések és a cselédtörvény eltörléséért vívott harc is csak 1896-tól, az agrárszocialista szervezkedés meggyorsulásától kezdve, játszottak fontosabb szerepet a párt követelései között. Az 1896-os, budapesti földmunkás kongresszus napirendjére került a „védtörvények” kiterjesztésének követelése a mezei munkásokra is, és újak követelése. A szomorú az volt, hogy ilyen „védtörvények” valójában nem léteztek. Pozitív megnyilvánulása volt a kongresszusnak a cselédtörvény eltörlését követelő határozat. A kongresszus egyben felhívta az MSZDP vezetőségét, „hogy a mezőgazdasági munkások helyzetének javítását és munkaviszonyainak rendezését célzó törvényjavaslat tervezését készítse el és az érdekeltek hozzászólhatása céljából közölje a párt lapjaiban.”⁴¹ Ez az indítvány, amit a kongresszus elfogadott, feltétlenül szükséges lett volna a készülő törvényjavaslattal való szembeállítására céljából is. Sajnos azonban a pártvezetőség ezt a javaslatot nem készítette el, és így azt agitációs célra sem tudta felhasználni. A kivételes hatalom ellen ez a kongresszus sem tiltakozik. Ez a követelés hiányzott a ceglédi kongresszus napirendjéről is, bár itt részletesebb reformkövetelések is szerepeltek. Az ipari munkásság gyűlésein a resica—aninai események kapcsán erősödött meg a munkásvédő törvények bevezetéséért folytatott küzdelem. A resicai bányarobbanás tragédiája nyomán a baloldali polgári lapok is hangoztatják a munkásvédő törvényhozás elégtelenségét. „A munkásvédő törvények megalkotása nem tűr immár halasztást.” — írta a Függetlenség. ⁴² Ezzel a kérdéssel foglalkozott a Magyar Jogászegylet 1897. januári ülése is. Szakolczay Árpád hosszasan fejtegette a magyar szociális törvényhozás elégtelenségét és lemaradását a külföldtől. Hasonló előadást tartott Mandelló Gyula is.⁴³

A törvényhozás urait ezek a kérdések teljesen hidegen hagyták, annál inkább aggasztották őket a budapesti és főként a ceglédi földmunkás-kongresszus seregszemléi és határozatai a Várkonyi István fellépése nyomán kibontakozott, minden korábbit felülmúló, agrárszocialista szervezkedés méretei. Februárban gróf Tisza István foglalkozott a kérdéssel. Tisza az általános rémület közepette sem osztja mások aggodalmát. „Azt hiszem — mondja magabiztosan —, hogy beláthatatlan időnkig más társadalmi rend nem képzelhető”, mint a tőkés társadalom. A veszély nálunk nem lehet nagy, mert az ipar fejletlen, s egyben a szociális kérdés megoldását is az ipar fejlesztésében látja. Az angol és német munkásmozgalom arculatát vizsgálva, fő feladatnak a munkásmozgalom békés mederbe terelését tartja. Javasolja az átfogó biztosítási rendszer kidolgozását. A szabadversenyt a munkaerőpiacon is elfogadja,

⁴¹ MMTVD II. k. 317. l.

⁴² Függetlenség 1895. dec. 31.

⁴³ Függetlenség 1897. jan. 19. ill. 25.

de a szabadságjogok kiterjesztését mereven visszautasítja. „De nem szabad radikális, apriorisztikus teóriák alapján elindulnunk, nem szabad a közélet sorompóit megnyitnunk boldog, boldogtalan előtt bizonyos filozófikus, vagy azon még sokkal frivolabb szempontból, hogy egymást a liberalizmus terén túllícitáltatni ne engedjük.”⁴⁴ Vagyis, Tisza szerint, csak a Bánffy-féle liberalizmusnak van helye. Tisza István parlamenti beszédének is nagy visszhangja támadt. Tallián korábbi beszédéhez képest Tisza kétségtelenül realisabb érzékkel ítélte meg a kérdést, amikor az iparosítás erőteljesebb kibontakoztatásában jelölte meg a feladatokat, abban azonban már nem lehetett igaza, hogy ezt a munkásproblémát és a szociális kérdést kapitalista viszonyok között megoldhatja. „A dolognak két oldala van — írta a Függetlenség cikkírója — az éhező és munkanélküli munkás — válasszanak az excelenziás urak, hogy melyik tetszik nekik jobban.”⁴⁵ Az MSZDP is napirendre tűzte a Tallián és Tisza által tartott beszédek elleni tiltakozó gyűléseket, ezen fórumokat is felhasználva a demokratikus szabadságjogokért folytatott küzdelem fokozására. A pártvezetőség úgy ítélte meg a helyzetet, hogy az erősödő agrármozgalmak és az aratósztrájk kitérésének veszélye olyan pressziót gyakorolnak a parlament uraira, elsősorban a kormánypártra, hogy kénytelenek lesznek engedni, számítva arra, hogy a kiegyezés megújítása körül heves ellenzéki obstrukció veszélye is fenyegette őket. Ebből a megfontolásból a pártvezetőség minden erejét a demokratikus szabadságjogokért vívott harcra összpontosította, első helyre téve az általános választójogot. Különösen az év tavaszán és nyarán élénkült fel a párt tevékenysége. A pártvezetőség egy petíciót is készített, amelyet vidéken terjesztettek és aláírva küldtek vissza. Május 30-ára 63 községből érkezett vissza a petíció és mintegy 500-an írták alá, ezeket a pártvezetőség közvetlenül a miniszterelnök elé terjesztette, hogy ezzel is nagyobb nyomást gyakoroljon a kormányra. A petíció követeléseit tartalmazták a mezőgazdasági munkások helyzetét érintő legfőbb kérdéseket. Követelték az általános választójogot, a gyülekezési és egyesülési szabadságot, az alföldi kivételes állapot megszüntetését — ez a követelés itt fordul elő először megfelelő nyomatékkal. Szerepelt a cselédtörvény eltörlése és a mezőgazdasági munkások ipartörvény alá vonása. Továbbá munkásvéd törvényeket, rövidebb munkaidőt, a bérminimum megállapítását és progresszív adózást követelt a petíció.⁴⁶ Amíg vidéken a gyülekezési jog felfüggesztése miatt csak a petíciós küzdelem illegális lehetősége maradt meg, addig a fővárosban a párt a szabadabb mozgási lehetőségeket felhasználva a gyűlések egész sorát hívta össze. A rendőrségi zaklatást itt sem volt könnyű elhárítani. Pl. a Continentálban tartott gyűlésen, ahol 1. a sajtószabadság és a polgári pártok, 2. a munkások szabadsága a magyar korona területén, napirendi pontokat tárgyalták, 27 szónok beszélt, mert a rendőrségi kiküldött mindenkitől megvonta a szót. A gyűlésen kimondták a rendőrség elleni obstrukciót és a következő gyűlésre már negyven szónokot jelentettek be.⁴⁷ Hasonló eset történt a Vigh utcai gyűlésen is. Miután Krecsányi, kerületi kapitány többször is megvonta a szót a felszólalóktól Tószegi Mihály, albertirsai földműves szocialista beszélt. Amikor azt fejtegette, hogy a szegények ne védjék az urak hazáját, tőle is azonnal megvonták a szót. Az 5000 főnyi tömeg itt is kimondta az obstrukciót és újabb szónokok kértek szót.⁴⁸ Május 23-ikára a Justh Gyula, Komjáthy Béla, Győry Elek, Tóth János és Hentaller Lajos az újságírókkal és a szociáldemokratákkal közös népgyűlést határoztak el

⁴⁴ Képviselőházi Napló (1896) III. k. 265. l. febr. 9-i ülés.

⁴⁵ Függetlenség 1897. febr. 11.

⁴⁶ MMTVD. II. k. 431. l.

⁴⁷ Függetlenség 1897. máj. 4.

⁴⁸ Függetlenség 1897. máj. 10.

a sajtószabadság érdekében. A felsoroltakon kívül még jónéhány Függetlenségi párti politikus résztvett a népgyűlésen, köztük Hoch János, Visontai Soma, Eötvös Károly, stb. A közel harmincezer főnyi tömeg zömét azonban a munkások alkották. A pártvezetőség szónoka Pfeifer Sándor volt.⁴⁹ Június 6—7-én zajlott le az építőmunkások I. kongresszusa. A kongresszus határozatban kérte fel a pártvezetőséget, hogy az általános választójog mellett a munkásvéd törvényekért is indítson harcot. Követelték a tanoncügy rendezését.⁵⁰ Az építőmunkások kongresszusával egyidőben ült össze az MSZDP V. kongresszusa is. A kongresszuson, a szokásos napirendi pontok mellett, a választójogi küzdelem és a demokratikus szabadságjogok kérdése, valamint a munkásvéd törvényhozás képezték a tárgyalások érdemi részét. Az általános választójog kérdése itt is kiemelt kérdésként szerepelt. A kongresszus megbízta a pártvezetőséget, hogy a választójog kivívásáért indítson országos mozgalmat, hozza mozgásba az egész népet, „oly erőteljesen, és hatalmasan, hogy ne legyen Magyarországon nyugalom addig, míg az általános és titkos választási jog törvénné nem válik.”⁵¹ Részletesen foglalkozott a kongresszus a munkásvéd törvényhozás kérdésével is. A 13 pontból álló követelésben szerepel a cselédtörvény eltörlése és mezőgazdasági munkások egyenrangúsítása az ipari munkásokkal. A gyülekezési és egyesülési jog kérdésében hozott határozat követelte az alföldi kivételes állapot és a május 1-i ünnepek betiltását elrendelő végzések visszavonását.

„A szocializmus már olyan tényező kezd lenni, amely befolyásolni fogja a társadalmi és politikai alakulások jövőjének eredményét — írta a Függetlenség a kongresszus kapcsán. — Ha a kormányt helyesen informálják az ő közegei, akkor be kell látnia, hogy a szocializmus kérdését nem csendőrpolitikával, hanem a munkásosztály jogos igényeinek kielégítésével kell megoldania.”⁵² A kongresszus követeléseiben kifejtett jogos igények kielégítése helyett, még a kongresszus napján, június 8-án két helyen, Nádudvaron és Alpáron gyilkolt a csendőrség. A nádudvari és alpári vérengzést a május 23-iki zentai előzte meg, majd június 11-én az eleméri követte. Nem egészen fél hónap alatt négy vérengzés az ország különböző területein mindenütt emberhalállal. Az országban állandósult a terror. A csendőri vérengzések a sztrájkra készülő aratók megfélemlítését szolgálták. Amikor a főispáni jelentések és polgári sajtó egyre hangosabban juttatták kifejezésre, hogy az Alföldön aratósztrájk készül, a Bánffy-kormány egész elnyomó apparátusa mozgásba jött. Az Alföld egész sor községében új csendőrorsöket, csendőrszakaszokat szerveztek. „Szeged, Hódmezővásárhely, Szentés, Battonya, Medgyesegyháza, Medgyesbodzás, stb. mind megannyi csendőrszázadokkal vannak megszállva, azonfelül a temesvári hadtest mozgósítva van és az egész Alföld katonai őrizet alatt van. Mintha csak amolyan szocialista-írtó próbaháborút rendezne az országrabló nagybirtokosok államhatalma”⁵³ írta az aradi Munka Őre. Csendőrszakaszt helyeztek el Orosházán is. Aradra 250 csendőrt vezényeltek Erdélyből és Heves megyéből, Zomborra 200, Szegedre 300, Békéscsabára 100 csendőrt irányítottak, akiket a községekben osztottak szét. A polgári lapok arról is értesültek, hogy a csendőrség milyen utasítást kapott. Tíznel kevesebb csendőr nem állhat a tömeg elé. Kettős sorokban kell felállniuk, a hátsó sor tölt, az első lő. Már negyven méterről löni lehet.⁵⁴

⁴⁹ Függetlenség 1897. máj. 24.

⁵⁰ Építőmunkás 1897. jún. 15.

⁵¹ MMTVD. II. k. 437. l.

⁵² Függetlenség 1897. jún. 8.

⁵³ Munka Őre 1897. júl. 1. i. m. Simon Péter: A kiegyezés utáni mezőgazdasági tőkés fejlődés és a századvégi agrárszocialista mozgalmak. Földmunkás- és szegényparaszt-mozgalmak Magyarországon 1848—1948. MÉDOSZ 1962. I. k. 268. l. Szerkeszti Szakács Kálmán és Pölöskei Ferenc. (a továbbiakban: Földmunkás és...)

⁵⁴ Függetlenség 1897. jún. 24.

Az aratósztrájk megelőzésére és meghiúsítására a csendőrségi erősítések mellett még egy egész sor intézkedés történt. Június 12-én a kérdést megvitatta a minisztertanács is. Megbízták Bánffy miniszterelnököt, hogy személyesen menjen Bécsbe „őfelségéhez” referálni a kialakult helyzetről és egyben kérjen katonai segítséget. 23-án pedig százezer forintot szavaztak meg ezer tartalék munkás állomásoztatására Mezőhegyesen.⁵⁵ Ezzel egyidőben „a belügyminiszter boszorkánykonyháján összedugták fejüket a kegyelmes úr kuktái, a főispánok, alispánok... olyan civil ruhában járó zsandárok viszik a szót, mint Perczel Dezső és Vadnay... Biztosra vehetjük, — írta Sima Ferenc lapja — hogy az alkalmazásba veendő eszközök — szurony, puská, börtön, koplaltatás lesz... Szegény vakok rátenyerelnek a kráter szájára és azt hiszik, hogy megakadályozhatják a vulkán kitörését.”⁵⁶ Nem maradt tétlen a földművelésügyi miniszter sem, ő a gazdasági egyletek küldötteit fogadta június 16-án.⁵⁷ A küldöttek az agrárszocialista mozgalom terjedését beszéltek meg. A belügyminiszter intézkedett, hogy a törvényhatósági tisztviselők, „különösen pedig a főszolgabírák az aratási időre a folyóügyek vezetésétől felmentessenek.” A kereskedelmi miniszter Mezőhegyes és Budapest között távbeszélő összeköttetést létesített. Az igazságügyi miniszter ígéretet tett, hogy rendelkezésére bocsájtja azokat a rabokat, akik „veszély nélkül” felhasználhatók.⁵⁸ A Tisza és Körös gátjain dolgozó négyezer munkást is tartalékolták a sztrájk esetére. A földművelésügyi miniszter a tartalék munkások kiegészítését erdőkincstári munkásokkal kívánta megoldani. A földművelésügyi évkönyv adatai szerint összesen tízezer munkást tartalékoltak.

Minden óvintézkedés hiábavalónak bizonyult, „a kráter szájára” „rátenyereltek”, a sztrájk mégis kitört és rövidesen országos méreteket öltött. A sztrájkküzdelem a legtöbb helyen az aratók győzelmével végződött. Az aratósztrájkkal egyidőben bontakozott ki a fővárosban az akkori idők legnagyobb létszámot érintő ipari munkás sztrájkja is. Júliusban tizenötezer téglagyári munkás sztrájkolt. Országosan megélénkültek az osztály- és politikai küzdelmek. A parlamentben az ellenzék tartós obstrukcióra rendezkedett be. Az obstrukció a bűnvádi perrendtartás vitája során bontakozott ki, annak 16. §-a ellen folyt. E paragrafus elfogadtatása az 1848-as sajtószabadság ellen irányult és Tallián által javasolt sajtószabadság korlátozást biztosította volna. Az aratósztrájk kibontakozása nyomán azonban az ellenzék megelégedett a kompromisszumos megoldással is. Hogy melyik kérdés volt a fontosabb számukra azt jól mutatja Szluha István (Ugron csoport) képviselő esete, aki obstruáló beszédét nyomban félbeszakította, amikor arról értesítették, hogy aratói sztrájkba léptek.⁵⁹ A kompromisszumos megoldást a Néppárt és a Kossuth párt elfogadta, mondván, hogy a sajtószabadság korlátozását elfogadják, mert ezzel megmentik a szólásszabadságot.⁶⁰ Teljesült azonban a sajtószabadság korlátozása mellett Tallián többi korábbi javaslata is. A földművelésügyi minisztériumban külön ügyosztályt állítottak fel, a „munkásügyek” kizárólagos intézésére. Az új ügyosztály élére Dr. Bartóky József volt orosházi főszolgabíró, majd Békés megyei főjegyző került. A következő lépésként a belügyminiszter rendeleti úton betiltott mindenféle adománygyűjtést. A fentiek mellett teljes erővel folyt a munkaadók és munkások jogviszonyát szabályozó törvényjavaslat (rabszolgatörvény) előkészítése.

A parlamentben magasra csapó közjogi vita hullámzása közepette ismét vitatémává

⁵⁵ MMTVD. II. k. 443—444. l. Az 1000 valószínű pontatlan adatközlés — FJ.

⁵⁶ Szentesi Lap 1897. jún. 18.

⁵⁷ Magyarország földművelésügye 1897—1903. A magyar királyi földművelésügyi miniszter kiadványai 16. sz. Bp. 1903. 166. l.

⁵⁸ U. o.

⁵⁹ Népszövetség (Ugron-párti lap) 1897. júl. 10.

⁶⁰ U. o. aug. 14.

vált az agrárszocializmus kérdése is. Sima Ferenc már június 19-én interpellációt nyújtott be a belügyminiszterhez az aratási sztrájk kapcsán, s annak megelőzésére. Sima erőteljesen elítélte a csendőrségi készülődést és a szolgabírói megoldást. Az erőszakos intézkedések helyett a megoldást a parasztság földhözjuttatásában és általában a helyzetének javítását szolgáló törvényjavaslat beterjesztésében látta. A földművelésügyi és a belügyminiszter szépitgető magyarázkodására Sima a felelősséget teljes egészében a kormányra hárítja, majd a következőket mondja Perczel belügyminiszternek: „A miniszter úr tévedésben van, szinte botránys az a felfogása, hogy ő a főszolgabíróval akarja a munkás és gazda közti viszonyt rendeztetni. Láttott-e a tisztelt miniszter úr olyan szolgabírót, kit ne az erőszak vezetett volna minden intézkedésében?”⁶¹ A továbbiakban heves szóváltásokhoz vezetett a vita a belügyminiszter és Sima között, mire Simától megvonták a szót, a jobboldal általános helyeslése közepette. Júliusban tovább folytatódott a vita, a csendőrszuronyos megoldást bírálta Hoch János (Ugron p.) és Molnár János (Néppárt) képviselő is.

Sima beszédének erős szociáldemokrata visszhangja is volt. A párt egyik lapja, a Népszabadság egész oldalas cikkben foglalkozott a beszéddel és megjegyezte: „Sima képviselő kétségtelenül kötelességet teljesített, midőn a kormánynak szemébe olvasta az igazságokat, midőn ennek a kormánynak a rémuralmát hozta napirendre és sürgette a védtelen munkások érdekeinek felkarolását.”⁶² A Népszabadság felhívta a figyelmet egyúttal a készülő új törvényjavaslatra is és felszólította a földmunkásokat, hogy küldjék be minél nagyobb számban a panaszukat a szakosztályhoz, hogy munkáját ezzel is megnehezítsék. Hogy mennyi panaszos levél jutott el a földművelési minisztériumhoz, ma már nehéz lenne megállapítani (anyagának jelentős része elveszett) az országgyűléshez azonban ezidőben sok ilyen kérvény érkezett. Tbk. Pogány István és társai szeghalmi, Ökrös Sándor és társai vésztői, Kiss András és társai szegedi lakosok részéről. Ezekben a kérvényekben az általános választójogot, a gyülekezési jog biztosítását, az alföldi kivételes állapot feloldását követelték. Sorsuk, mint más hasonló kérvényeké is, az lett, hogy tárgyalás nélkül az irattárba kerültek.⁶³ A pártvezetőség a párt lapjaiban röpiratokban, gyűléseken a tömegmozgalmak erősödésével párhuzamosan fokozta küzdelmét a demokratikus szabadságjogokért, és kemény szavakkal ítélte el a Bánffy-kormány terrorintézkedéseit. Hasonló módon ostromozta a „zsandárvilágot” a független szocialisták lapja a Földművelő is. A kormány válasza a már ismertetett intézkedések mellett: erőteljesebb hajsza az MSZDP-vel szemben is. Júniusban és júliusban már napirendre kerültek a házkutatások a Népszava székházában. A házkutatásokra a téglagyári sztrájk kapcsán bevezetett adománygyűjtési tilalom szolgáltatott ürügyet. Július 15-én lefoglalták a Népszava könyvkereskedés pénztári könyvét és a gyűjtőíveket.⁶⁴ A gyűjtési tilalom nem tartotta vissza a szervezett munkásságot az erőteljesebbé váló politikai küzdelem mellett attól, hogy újabb erőteljes gazdasági küzdelembe fogjon. Az adománygyűjtés betiltására a választ augusztusban a közművesek sztrájkja adta meg, majd a sztrájk fokozatosan általános építőmunkás sztrájkká vált. A tiltó rendelkezés alkalmat adott továbbá a pártvezetőség számára arra is, hogy a tiltakozó népgyűlések egész sorát hívja össze és ezen fórumokat is felhasználja a demokratikus szabadságjogok követelésére.

⁶¹ Képviselőházi Napló (1896) VII. k. 111—126. l.

⁶² Népszabadság 1897. jún. 25.

⁶³ Képviselőházi Napló (1896) 8. k. 405—406. l. júl. 24-i ülés. Ezek a kérvények nem voltak azonosak az MSZDP ez év tavaszán indított, korábban már ismertetett akciójával, ugyanis a kérvények megszövegezésében is jelentős eltérések voltak. Pl. az egyik kérvény 20, a másik 24 évtől követelte az általános választójog bevezetését.

⁶⁴ Függetlenség 1897. júl. 16.

A rabszolgatörvény-javaslat közvetlen előkészítése és beterjesztése

Az 1897-es aratósztrájk idejére már elkészült az új törvényjavaslat, beterjesztését a kormány azonban ismételten elhalasztotta. A sztrájk eseményei ugyanis az eddigi javaslat lényeges részeinek megváltoztatására készítették. A fő szempont többé nem a cselédtörvény módosítása lett, hanem egy mezőgazdasági bérharcot kizáró törvényjavaslat megalkotása. A sztrájk után a földművelésügyi miniszter első teendői közé tartozott, hogy körlevéllel fordult a főispánokhoz. Az egyik körlevélben az aratósztrájk „elnyomásában kitűnt előljárók névsorát kérte, a másikban azoknak a névsorát, akik a sztrájkharcokban élen jártak. Az előbbieket jutalmazás, az utóbbiakat pedig megtorlás végett. Közölte továbbá a főispánokkal, hogy az 1876-os cselédtörvény módosítása elkészült, „mivel azonban a mostani aratási sztrájk alkalmából sok olyan eddig figyelmen kívül esett mozzanat merülhetett fel — írta — melyre nézve törvényhozási intézkedés szükséges, mielőtt a javaslattervezetet elhatározásom tárgyává tenném, szükségesnek tartom, az aratási sztrájk alkalmából a jogviszonyok szabályozására vonatkozólag felmerült kérdések, nehézségek, hiányok tekintetében a közigazgatási hatóságok nézeteit ismerni.”⁶⁵ Darányi főként az aratási szerződések megkötésével és az abban foglaltakkal kapcsolatban kér véleményt. Lukács György Békés megye főispánja javasolja a munkásigazolványok bevezetését, javasolja, hogy a szerződéseket a hatóságok eltött kössék meg. A korábbi cselédtörvénynek az elővezetés kényszeréről szóló paragrafusát további szigorító intézkedésekkel javasolja megtoldani. Ha a munkás elővezetése után felveszi a munkát, nincs szükség újabb intézkedésre, ha azonban nem, akkor pénzbüntetést és elzárást javasol. Javasolja a munkavállalás ellen izgatók megbüntetését is. A főispánt e helyen, de más jelentéseiben is, kéri a gyülekezési jog visszaállítását. Úgy véli, hogy a legális szervezkedés megkönnyíti az ellenőrzést.⁶⁶ Pest megye urai is összeültek a fontos kérdés megtárgyalására. Július 17-én tartottak értekezletet az alispánnál. Álláspontjukat hét pontban foglalták össze. Javasolták a sajtószabadság további korlátozását. Nemcsak a lapok szerkesztői, cikkírói, hanem terjesztői ellen is büntetést javasolnak. Kevesellik a „bűjtogató” pusztá eltoloncolását, ismételt esetben hosszabb ideig tartó elzárást javasolnak. Az egyesülési jogot kizárólag a gazdák privilégiumaként kezelik. A gyűléseket szigorú ellenőrzés mellett megengednék, mert könnyebb az ellenőrzés, mintha titokban gyűléseznének. Ezen a „veszélyes egyének” nem vehetnének részt. Az értekezlet kéri a törvényjavaslatot megvitatásra leküldeni a közigazgatás és a gazdaközönség számára. Kéri, hogy az új törvény „úgy a munkások helyzetével visszaélő gazda, mint a kötelességét nem teljesítő munkással szemben, világos és erélyes rendszabályokat léptessen életbe.” Főként a gazdákat féltik: „enélkül ugyanis a rendes gazda egyoldalúlag kivan téve a vagyonnal nem bíró munkások méltánytalan követeléseinek, mert a munkavállalati szerződés, ha a renitens munkásokkal szemben erélyes, sőt szigorú és gyorsan végre nem hajtható rendszabályok nem lesznek életbeléptetve, egyoldalú lesz, s minden garancia nélkül csak a gazdára ró terhet.” Kéri továbbá, hogy a régi törvény a Tallán — féle javaslat „gyakorlatban beváló” részével és „gyakorlat által kívánt módosításokkal bővíttessék ki.” Az értekezleten pontról-pontra felolvasták az 1876-os cselédtörvény V. fejezetére vonatkozó módosításokat. Az ezzel kapcsolatos módosítási javaslataikat mellékelve felterjesztették.⁶⁷ Szabolcs megye a maga javaslatát egyenesen az országgyűléshez küldte meg.

⁶⁵ Békés vármegye főispáni bizalmas iratok 40/1898. Békés megyei Levéltár. Gyula (a továbbiakban BML. főisp. bizalmas)

⁶⁶ U. o.

⁶⁷ MMTVD II. k. 466—468. l.

A beküldött javaslatot; tanulmányozás végett a belügyminiszternek (!) adták ki. A szabolcsi javaslat azonban túlságosan cselédvédő volt ahhoz, hogy ténylegesen tanulmányozható lett volna.⁶⁸ Élénken foglalkoztak a kérdéssel a gazdasági egyletek is. Békés megyében Zsilinszky Endre „a 12. órá”-nak nevezte a helyzetet és kijelentette, hogy cselekedni kell.⁶⁹ A Túrkevei Gazdakör együttműködést ajánlott fel Békés megyének. „Azon ösztönnél fogva — írták átiratukban — hogy segíteni akarunk, midőn a szomszéd háza ég és megelőzni a minket is fenyegető veszélyt.”⁷⁰

A törvényjavaslat végleges megformulálásba mindenki beleszólhatott, csak a legilletékesebbek, a földmunkások nem hallathatták hangjukat, az ő véleményükre senki nem volt kíváncsi. Az ő kizárásukkal végzett széleskörű „közvéleménykutatás” eredménye csak egy lehetett: szigorú intézkedések foganatosítása. A törvényjavaslat, amellyel az egész magyar „gazdatársadalom” évekig foglalkozott, amely három minisztérium, a bel- az igazság- és a földművelésügyi energiáját kötötte le és egy külön ügyosztály munkáját igényelte, még mindig nem került végleges formába. Összegezni kellett az aratósztrájk utáni hangulatot, amely a gazdák körében kialakult. A megyei előljárásságok terjedelmes jelentései, a gazdakörök és más birtokosok által létrehozott fórumok egész során kialakított vélemények mellett a kormány még személyes tapasztalatokat is gyűjtött. Különmegbízott járta az Alföldet és 40 oldalas jelentésben számolt be a belügyminiszternek az aratósztrájk tapasztalatairól.⁷¹ A jelentés szépszámmal kénytelen beszámolni a birtokosok embertelen bánásmódjáról is. Leírja pl., amit egy kenderesi zsidó embertől hallott, aki az ottani viszonyokat jól ismerte, hogy Horthy István még vizet sem hordatott aratóinak, „s kénytelenek voltak azok a szikes laposok posványos vizéből szomjukat oltani.” Így bánták az akkori urak a munkásaikkal, s ők ültek törvényt fölöttük, mint a középkorban. Ők szabták a munkafeltételeket, s ha az már kibírhatatlanul embertelen volt, s ellene szervezkedni, sztrájkolni mertek, ez ellen is törvényt hoztak, valóságos rabszolgatörvényt.

Darányi földművelésügyi miniszterhez eljutott javaslatok közül a legérdekesebb *Mamusich Lázár*, szabadkai polgármester javaslata. A javaslatot Gyorgye Szredoje helyettes polgármester kísérőlevéllel ellátva megküldte Lukács György Békés megyei főispánnak is. Szredoje kívánsága az volt, „hogy a törvényjavaslat lehetőleg még a jövő évi aratás előtt törvénybe iktatva legyen.”⁷² „Magyarország állami ereje, amint tudjuk, a földbirtokos osztályon nyugszik. A folyó évben lezajlott aratósztrájk tehát, mely a földbirtokos osztály ellen volt intézve, Magyarország állami létét támadta meg.” — írta Gyorgye Szredoje (!) Szabadka helyettes polgármestere.

Mamusich Lázár egy teljes javaslattervezetet küldött el Darányinak, és annak tárgyalását kérte. Ezzel nehéz helyzetbe hozta a minisztert. Ma már nehéz lenne megállapítani, hogy a Tallián-féle javaslat milyen sorozatos módosításokon ment keresztül, míg végleges formát öltött. Az tény, hogy az eredeti Tallián-féle javaslat és a betervezett törvényjavaslat között nagy eltérések vannak, viszont az 1898-as II. tc. és a szabadkai javaslat sok eleme hasonlít egymásra. Ezért azt kell feltételeznünk, hogy a *törvényjavaslat végleges megfogalmazásához Mamusich Lázár, Szabadka szerb polgármesterének javaslata szolgált alapul*. Ezt elismerni viszont nagy szégyen lett volna a magyar gazdatársadalomra és mindazokra, akik évekig munkálkodtak annak előkészítésén. Darányi meglehetősen goromba szavakkal illette a javaslatot, amikor arról a belügyminiszternek referált. Tárgyalását nem javasolta,

⁶⁸ Képviselőházi Napló (1896) VIII. k. 407—408. I. júl. 24-i ülés.

⁶⁹ Népszövetség 1897. szept. 1.

⁷⁰ BML alispáni iratok 11458/1897.

⁷¹ A jelentés megtalálható: OL BM. res. 911/1897. A készítőjének neve nem betűzhető ki pontosan az olvashatatlan aláírásból Szenicsey? esetleg Szemerey? Ódön.

⁷² BML. alispáni iratok 11458/1897. A szabadkai keltezés 1897. júl. 18.

mondván, „hogy egy polgármester ne csináljon törvényjavaslatokat.”⁷³ (!), inkább közügyekkel foglalkozzon. Ezek után a belügyminiszter, Lukács Györgyhöz küldött leiratában „a javaslat tárgyalásának mellőzését” kéri, mivel azt nem tartja jónak⁷⁴ Darányi haragjában arról is megfélemedkezett, hogy éppen ő szólította fel a közigazgatások vezetőit a javaslat tételre. Mamusich javaslata tehát kényes helyzetbe hozta Darányit. A javaslatot fel kellett használni, mivel a legjobb ötleteket adta, de mindent elismerni nem, ezért Darányi annak csepülését és agyonhallgatását választotta. Ime, egy epizód a magyar, úri jogalkotás történetéből.

A Mamusich-féle törvényjavaslatot és az 1898-as II. tc.-t összevetve kiderül, hogy szembetűnő a felépítésbeli hasonlóság a paragrafuscsoportokat illetően. Az aratókra és napszámosokra vonatkozó megkülönböztetés. A sok közös vonás magyarázható azzal is, hogy a birtokosok álláspontja országosan nagyon közel áll egymáshoz, a büntető szankciókra vonatkozó paragrafusok alapvető hasonlóságából azonban ennél lényegesen messzebbmenő következtetéseket kell levonni. Ide tartoznak a munkásokat sújtó büntető paragrafusok. A büntethetőség eseteit tárgyaló cikkelyek. Lényeges eltérés csak a büntetések mértékében találhatóak.⁷⁵ Az egyező lényeges hasonlóság mellett Mamusich javaslatában szépszámban vannak olyan §-ok is, amelyek nem szerepelnek a II. tc.-ben. Mamusich ugyanis részletesen foglalkozik a munkaidő és a munkabér szabályozásával is. Az arató munkaidejét 2-től este 10 óráig szabja meg, vagyis napi 20 óra munkaidőt ír elő és ebből csupán két órát engedélyez étkezésre. Ez feltehetően megfelelt az akkori munkaidőnek. A napszámosok munkaidejét 16 órában szabja meg. A javaslatában viszont minimális napszámber-megállapítás is szerepel. Előírja, hogy a gazda minden aratónak 14 kh termés learatását köteles biztosítani és mellé 1 kh. feles kukoricaföldet adni. Az arató minimális jövedelmét 100 koronában állapítja meg. Kiköti továbbá, hogy az arató csak a hordásra kötelezhető, a robotot tehát lényegében felszámolja.

A törvényjavaslat hamarosan elindult a hivatalos útján. Augusztus 4-én a minisztertanács tudomásul vette, hogy a földművelésügyi miniszter előterjesztésében új törvényt alkossanak a cselédtörvény V. fejezetének módosításával. Darányi javasolta továbbá, hogy „a nemzetközi szociáldemokrata párt izgatásával szemben, ha a fennálló törvények keretén belül a bűjtogatás megakadályozható nem volna, (mármint a sajtótörvény módosítása, az alföldi kivételes állapot, az adománygyűjtés betiltása, stb. kevés lenne — FJ.) — az igazságügy- és belügyminiszterek kezdeményezésére törvényhozási intézkedéseket kérjen ki a kormány.”⁷⁶ Ezt a javaslatot is tudomásul vették. Az elkészült törvénytervezetet szeptember 8-án küldte meg Darányi Perczel belügyminiszternek és tudatta vele, hogy a belső vitát szeptember 18-ikára tűzték ki. Egyben a tervezet teljes titokban tartását kérte Perczeltől.⁷⁷ A tervezet léte azonban akkor már nem volt titok. Elannyira nem, hogy egyes helyeken már a bevezetésén munkálkodtak. Pest megye nagygazdáinak gyűlésén határozatban kérték fel Beniczky Lajos alispánt, hogy a munkásokat munkakönyvekkel lássák el. Hozzáfogtak továbbá az aratási szerződésminták elkészítéséhez is.^{77/b}

⁷³ OL BM. res 638/1897.

⁷⁴ BML. főisp. biz. 40/1898.

⁷⁵ Mamusich javaslatának 32, 35, 38, 39, 40. §-ai tartalmilag megegyeznek az 1898-as II. tc. (Lásd: Magyar Törvénytar 1898. Bp. 1899. 5—19. l.) 36, 38, 39, 62, 66. §-aival. A munka beszüntetése, vagy el nem kezdése Mamusichnál 1—10 napig terjedő elzárás és 100 koronáig terjedő pénzbüntetés alá esik a II. tc.-nél, 15, ill. 60 napig terjedő elzárást és 100 koronáig terjedő pénzbüntetést jelent Mamusich a munka abbahagyására izgatót, vagy kényszerítőt csupán 1—15, illetve 1—30 napi elzárásra ítéli. A II. tc.-nél ez lényegesen nagyobb: 60—400 koronáig terjedő pénzbüntetést jelent.

⁷⁶ MMTVD II. k. 469. l.

⁷⁷ OL BM. res. 728/1897.

^{77/b} Függetlenség 1897. nov. 2.

November közepén az Országos Hírlap értesülése szerint Bánffy Bécsben járt a törvényjavaslattal.⁷⁸ Bécsben nyilván jóváhagyólag tudomásul vették, mert hamarosan napirendre került a tárgyalása. Az országgyűlés földművelésügyi bizottsága a december 2-iki ülésén beterjeszti jelentését az új törvényjavaslat, „A munkaadók és a mezőgazdasági jogviszonyok szabályozásáról.” tárgyában. Kéri a bizottság a javaslat napirendretűzését.⁷⁹ A javaslat beterjesztésére december 10-én került sor. A beterjesztést indokló beszédet Szily Pongrác, a földművelésügyi bizottság előadója mondotta el. Szily hivatkozik arra, hogy 1876 óta nem volt ilyen törvény és „az új körülmények során a gazda és a munkás közti viszony már nem volt egészséges... A munkások elégedetlenségét a nemzetközi szocializmus felhasználta arra, hogy a talajt magának előkészítse, közöttük szervezeteket létesítsen, melyek által a gazdákkal szemben az ellentéteket kiélesítették és fejlesztették. — mondotta Szily — Különösen az Alföldön történt ez.”⁸⁰ Ismerteti továbbá a kereseti viszonyokban bekövetkezett rosszabbodást is. A kereseti viszonyok rosszabbodásában és az 1897-es rossz termésben látja a szocialista eszmék iránti fogékonyság és az aratósztrájk okát. Ez a magyarázat azonban nem befolyásolja az előadót abban, hogy a beterjesztés fő indokát a következőkben foglalja össze: „Hogy a jövőben hasonló mozgalmak a munkásoknak a gazdákkal szemben tanúsított ellenállási lehetősége kikerülhessenek... megakadályoztassék az, hogy a munkások a munkát beszüntetve, a gazdasági termények elpusztítása jöhessen létre és ezáltal a gazdáknak, hogy úgy mondjam, a kést a torkára szegezvén, tőlük maguknak mindig új és új engedményeket csikarhassanak ki, ennek elkerülésére szükséges az, hogy törvényhozásilag a munkások és munkaadók közti jogviszony és pedig úgy, hogy jövőre elkerülhető legyen a mezőgazdasági munkáknak elintézésében fennálló zavar.” Végül az indokláshoz hozzáteszi az előadó, hogy „a törvényjavaslat szigorú megtorlásról intézkedik azon büntető határozatokban, amik a törvényjavaslatban foglaltatnak és melyek annak legértékesebb részét képezik.”⁸¹ (Az én kiemelésem — FJ.) December 11-én megkezdődött a törvényjavaslat feletti vita. Páder Rezső (Néppárt) felszólalásában azt fejtegette, hogy a gazdák részéről is megnőtt a visszaélések száma, ezt a tőke behatolásával magyarázza. Megállapítja, hogy megszűnt a patriarchális viszony és „a munkásember látja, hogy ő már többé nem segítőkész, hanem kizsákmányolási objektum... a munkás többé nem embertárs, hanem igavonó számba megy.” A hiányos szerződésekkel és a jancsibankóval becsapják. Ha panaszra megy igazságát keresni „onnan kidobják a rongyos kisembert”. Szerinte így keletkezik a gyűlölet. Szerinte és pártja szerint csak vallási alapon lehet a kérdést megoldani. Bírálja a felekezetenélküliséget és a Földmívelő c. lapot, amely ezt hirdeti.⁸² Kristóffy József védelmébe veszi a törvényjavaslatot, arra hivatkozik, hogy ő e javaslat korábbi sürgetői közé tartozik. A célt abban látja, hogy biztosítva legyen a „földbírtok fenntartása”, a „magunk fajtájából sarjadzott munkások” megalégedése. Kristóffy dicséri a javaslat büntető paragrafusait. A robotot és más mellékszolgáltatásokat viszont elítéli az Alföldön.⁸³

Makkfalvy Géza képviselő pártja, a Nemzeti Párt nevében elfogadja a törvényjavaslatot a tárgyalás alapjául és helyesli a szerződészegő munkások megbüntetését.⁸⁴ A december 11-i ülésen szólalt fel Sima Ferenc is. Az első szónok volt, aki a javaslatot visszautasította és a tárgyalás alapjául sem fogadta el. „Ezt a javaslatot

⁷⁸ Közli a hírt a Népszabadság 1897. nov. 26.

⁷⁹ Képviselőházi Napló (1896) X. k. 210. l.

⁸⁰ Képviselőházi Napló (1896) X. k. 293—294. l.

⁸¹ Képviselőházi Napló (1896) X. k. 293—295. l.

⁸² U. o. 297—298. l. dec. 11-i ülés.

⁸³ U. o. 300—303. l.

⁸⁴ U. o. 307. l.

oly szellem lengi által, amidőn a XV. században a pórlázadás után volt szabad gondolkodni, sőt még a jobbágy-korszakban is unikumot, minden liberális és demokratikus gondolkodással szemben, megszegyenítő alkotást képezne. — mondotta Sima, majd hozzátette — E törvényjavaslat rendelkezéseit csak kizárólag osztályparlament fogadhatja azzal a hangulattal, amellyel az előadó úr és az utána szólók fogadták.” A javaslatban az 1848-as események nyílt megszegyenítését és meggyalázását látja. „Ezen törvény szerint... az 1848-iki törvények által eltörölt jobbágyi viszony vissza van állítva. Újabb földesúri osztályt fog teremteni ez a törvény és robotos osztályt, jobbágyot, amint az volt 1848 előtt.” Kijelenti továbbá, hogy egymaga is kész küzdeni azért, „hogy ebből a rabszolgajavaslatból — így nevezi — törvény ne legyen.”⁸⁵ Darányi válaszában azzal védekezik, hogy nálunk a jobbágyság is humánusabb volt, mint Európában. Kijelenti, hogy ő a birtokosok részéről várta a kifogásokat. A birtokos osztály, amely „sohasem engedte meg, hogy ezen országban hűbéri viszonyok támadjanak”, azonban nem tesz kifogást, „mert érzi, hogy e törvényhozási intézkedést, melyben a munkáskérdés orvoslásáról van szó, a humanizmus szellemének kell átlengeni.”⁸⁶ Ez a szemérmetlen képmutatás Darányi részéről már nem is feltűnő. A miniszter Sima beszédének egyes részeit nyílt lázításnak nevezte. Nem kis gúnnyal jelentette ki, hogy Sima felszólalásának visszhangjától nem a parlamentben tart, hanem inkább azoktól, akik elolvassák.

A beszéd parlamenten kívüli visszhangja Darányi „várakozását” is felülmúlta. December 12-én nagy tömegdemonstráció zajlott le a fővárosban. Ennek előzménye azonban nem csupán Sima parlamenti beszéde volt. Az MSZDP vezetősége már november 29-én foglalkozott a kérdéssel. Elhatározták, hogy december 5-ére népgyűlést hívnak össze. A párt lapjaiban élehangú tiltakozó írásokat fognak megjelentetni. December 12-ére pedig egyidőben mindenütt munkásgyűléseket tartanak majd és utána a népgyűlések résztvevői tüntetnek az utcán. Elhatározták, hogy egy magyarázatokkal ellátott napirendet adnak ki. A pártvezetőség elhatározta két röpirat kiadását is. Az egyikben felszólítják a földmunkásokat, hogy aratási szerződéseket ne kössenek csak aratás előtt és ne váltsák ki a munkásigazolványokat. A másik röpiratot pedig a Várkonyi mozgalom tagjaihoz intézték. „Az utcai tüntetésekre vonatkozólag azt hangoztatták, hogy azoknak komolyaknak kell lenni, s a legvégsőbb határokig terjedniök, mégha vér folyik is.”⁸⁷ A belügyminiszter az értesülését nyomban közölte a főispánokkal is, felszólítva őket, hogy az MSZDP akcióit a legnagyobb figyelemmel kísérjék. A fővárosi munkásságnak a hatóságok már december első napjaiban megadták a figyelmeztetést. A Budapesthez közel eső Ráckevén a csendőrök meggyilkolták Horváth Sándort, aki az ottani aratósztrájk egyik szervezője volt. Horváthot előzőleg három hétre bebörtönözték. Kiszabadulása után megjelentek nála a rabtartási díjért, amit „más körülmények között” behajthatatlannak tekintenek, s miután Horváth az utolsó nadrágját nem adta oda, a csendőr leszúrta.⁸⁸

Az MSZDP röpiratai gyorsan bejárták az országot. Az egyik „Földművelő szaktársainkhoz!” címen jelent meg. Ebben a decemberre kitűzött földmunkás-kongresszushoz kér adatokat a pártvezetőség. A nyári sztrájkharcokról, eredményekről, a szervezkedésről, az üldöztetésről. A másik „A földművelő munkásokhoz!” címen jelent meg. Ez a röpirat a rabszolgatörvény elleni tiltakozásra hív fel. Felszólítja a

⁸⁵ U. o. 307—314. l. Az egész napot úgyszólván Sima beszéli végig.

⁸⁶ U. o. 316. l.

⁸⁷ OL BM. res. 966/1897. A jelentés a főkapitány bizalmas értesüléséből származott, amit egy ismeretlen besúgó továbbított.

⁸⁸ Függetlenség 1897. dec. 3.

földmívelő munkásokat, hogy írjanak tiltakozó leveleket a parlamenthez. „Eltársak mozduljatok meg mindenütt, de gyorsan, azonnal, ha most késtek, pár nap múlva minden hiába. Úgy lehet a törvényjavaslat egy hét múlva már törvény lesz.

Nép! Oroszlán vagy, ha megmozdulsz! Ne hagyj véredet szívni a *tigrisek* által. Le a törvényes és törvénytelen kizsákmányolással!”⁸⁹ A Függetlenség c. lap egy másik röpirat-párt ismertet. Ennek első része szintén „A földmívelő munkásokhoz!” szól. A párt 6000 példányban adta ki. „Eltársak! Munkások! A törvényjavaslat, mely bennünket, földmívelő munkásokat a legszegényteljesebb ókori rabszolgaságba helyez, már tárgyalják. Sietnek vele, hogy mire észretérünk már törvény legyen. Eltársak, munkástársak, ne engedjük!” A röpirat záró mondata azonos az előzőével. A röpirat második része a „Budapesti munkások!” címet viseli és a következő felhívást tartalmazza: „...A Bánffy-Perczel-féle törvény és jogtipró szövetkezet a mezei munkásokat valóságos rabszolgaságra akarja kárhoztatni, a földmívelő népet ki akarja szolgáltatni kényre-kévdre a vérszopó földbirtokos osztálynak, a szolgabírói önkénynek, erőszaknak... Munkások! Eltársak! Ne tűrjük ezt a gyalázatos-ságot! Ne engedjük, hogy az elbizakodott zsarnokok a népszabadság utolsó maradványait ily alávaló módon elrabolják.”⁹⁰ A röplap tiltakozó népgyűlést hirdet december 5-re. A Függetlenség ismerteteti továbbá a budapesti és vidéki szociáldemokrata lapok tiltakozó vezércikkeit. Ezekben állást foglalnak amellet, hogy ha a „törvényjavaslat törvénné válik, a 48-as időknek kell bekövetkeznie. A nép nem tűrheti tovább a rabszolgaságot és vérrel fogja megváltani a millió nyomorgó rabszolgát.” Közli a lap továbbá, hogy 4-én országszerte titkos gyűléseket tartottak vidéken és felsorolja a következő helyeket: Makó, Nagylak, Temesvár, Hódmezővásárhely, Szentés, Nagyszalonta, Mezőtúr, Csongrád, Halas, Szeged, Petrovác, Brassó, Kézdivásárhely, Szoboszló, Szolnok, Vác. A gyűléseken mindenütt azt a határozatot fogadták el, hogy az „utolsó csepp vérükig fognak küzdeni, hogy a javaslatból törvény ne lehessen és hogy a Bánffy-kormányt elpusztítsák a föld színéről.”⁹¹ A lap értesülése szerint májusra országos, általános sztrájkról folynak a tárgyalások.

Az MSZDP valamennyi röpirata közül talán a legnagyobb jelentőségű, a független szocialistákhoz szóló volt. „Felhívás a független szocialistákhoz!” „Földmíves szegény nép! Munkástestvérek! — kezdődik a röpirat. Ha tűz üt ki a faluban, oszt megkondulnak a vészharangok, nem kérjük, hogy kinek a háza ég... Ilyen tűzveszedelem előtt állunk mi is szeretett földmíves testvéreink! *Ég az egész magyarországi földművelő nép háza*, felgyújtották a szegény nép örök ellenségei és ha oltani nem sietünk, *ott pusztul minden jószágunk...*” — A továbbiakban ismerteteti a röpirat az új törvényjavaslat embertelenségét. „Egyszóval vissza akarja állítani cifrább köntösben az 1848 előtti idöket, amikor még jobbágy volt a földmíves... *Legyen vége e kérdésben közöttünk a viszálykodásnak*, mert ne felejtsetek mindnyájunk háza ég. Nemcsak a miénk, nemzetközi szocialistáké, hanem a tiétek is független szocialistáké. Ne keressétek most a válaszfalakat, hanem az összekötő kapcsokat! *Ne azt nézzétek ki szól hozzátok a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetösege, avagy Várkonyi István*, a Földmívelö szerkesztöje: *hanem azt nézzétek, hogy lobog a láng, ég a házunk, oltuk közös erővel* és ne vesztekedjünk miközben tűz emészti mindnyájunk közös hajlékát. Nem kutatjuk kinek van igaza, nekünk-e vagy Várkonyinak! Ti se kutassátok! Arról jöjjünk tisztába, hogy van most egy közös veszedelem, amely mindannyiunkat fenyeget, az ellen kell védekeznünk.” Ez a röpirat is két részből áll. A másik része „Földmíves szegénység! Édes testvérek!” címet viseli. Ez a röpirat a kará-

⁸⁹ OL BM. res. 418/1897.

⁹⁰ Függetlenség 1897. dec. 5.

⁹¹ Függetlenség 1897. dec. 5.

csonyra meghírdetett földmunkás-kongresszusra hívja a független szocialistákat is. Kéri, hogy ne hallgassanak senkire, Várkonyira sem, hanem minden faluból, pusztáról küldjenek egy-két küldöttet. „Mi a békét, az egyezséget, a kölcsönös szeretetet akarjuk, — írja a röpirat. — Hisz ha nem nálunk volna az igazság, dehogyné hívnánk magunkhoz: Hiszen ha feljöttek, módokban lesz szemünkre vetni a mi hibáinkat, bűneinket, módokban lesz keresni, kutatni az igazságot.” A röpirat közli továbbá a kongresszus napirendjét is. Ebben szerepel egy olyan napirendi pont is, hogy a „szociáldemokrácia és a független szocializmus.” Végül a röpirat a következő sorokkal fejeződik be: „Töletek függ, hogy egy kettéosztott szocialista földműves nép helyett egységes, erős, szervezkedett földműves munkásság álljon szemben az elnyomó törekvésekkel! Töletek függ, hogy legyen-e, vagy ne legyen törvény abból az átkos javaslatból. Válasszatok!” „Testvéri kézszorítással a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetősége.”⁹² A röpirat bár — ez az idézett részekből is kiderült — nem teljesen önzetlenül, de kétségtelenül komoly felelősségtudattól áthatva, becsületes szándékkal készült. Erre a felhívásra azért volt szükség, mert a pártvezetőség a budapesti földmunkás-kongresszust nagy seregszemlévé akarta tenni. Ugyanakkor Várkonyiék nem indítottak az MSZDP-hez hasonló erősségű tiltakozó mozgalmat a törvényjavaslat ellen. Várkonyi valószínűleg a hatalomátvétel közeli lehetőségével számolva, a munkásszövetség országos kiépítésére fektette a fő hangsúlyt. A Földművelő „Statárium” című cikke megállapítja: „Ezen a bajon most már csak a magyarországi földművelő munkásszövetség gyors megalakítása segít, hogy többé munkás se szóbeli, se írásbeli szerződést ne kössön.”⁹³ A Földművelő december 17-iki számában válaszolva a röpiratra lebeszéli a földmunkásokat az MSZDP kongresszusáról, mert „csak ürügy” a rabszolgatörvény megakadályozása. A válaszcikk erősen bírálja a pártvezetőséget.

A törvényjavaslat tárgyalása idején egymást érték a tüntetések a parlament előtt. A munkások rendszerint a Múzeum képtárában gyülekeztek a tüntetéshez. A tüntetők „Le Darányival!” „Abcug a munkástörvényekkel!” — jelszavakat kiabáltak. A rendőrség, gyalogosok és lovasok, állandóan készenlétben állt. December 10-én 8, 12-én 69 embert fogtak el, köztük Pfeifert és Grossmant, a pártvezetőség tagjait is, akiket 50 Ft pénzbüntetésre, vagy 5 napi elzárásra ítélték, a többieket 3 napi elzárással büntették. 13-án 16, 14-én 12 egyént fogott el a rendőrség. Sima Ferenc 11-én tartott beszédét a szocialista sajtó meleg hangon üdvözölte. A Népjog már-már szocialistának nevezi Simát. Üdvözli a szocialisták táborában és dicséri bátor kiállását. „Elismeréssel hajlunk meg előtte mi szociáldemokrata munkások.”⁹⁴ — írta a lap.

A legnagyobb arányú tiltakozási akció december 12-én, vasárnap játszódott le a fővárosban. 8 helyen tartottak népgyűlést a rabszolgatörvény ellen. A 8 népgyűlésből a legjelentősebb a Vigh utcában volt. A gyűlést Bokányi és Dietz vezette. Részt vett a gyűlésen Sima Ferenc és Visontai Soma képviselő is. A tömeg „Éljen Sima” „Éljen az igazgató!” „Le a rabszolgasággal!” — jelszavakkal fogadta őket. A szociáldemokrata szónokok, Czinder Károly és Pfeifer Sándor után a tömeg Simát követelte a szószeke. A szociáldemokrata párt vezérszónoka, Pfeifer kijelentette — Darányi parlamenti beszédére utalva, — hogy „nem Sima Ferenc, Darányi Ignác az igazgató.” Pfeifer beszédében a hazafiság kérdésével foglalkozott és kijelentette, „hogy ők magyaroknak érzik magukat és magyarok akarnak maradni, mert szeretik ezt a hazát... az internacionális csak külső szervezet nekik.”⁹⁵ „A magyar szocialis-

⁹² OL. BM. res. 1017/1897. A Torontál megyei főispáni jelentéshez mellékelve.

⁹³ Földművelő 1897. dec. 3.

⁹⁴ Népjog 1897. dec. 17.

⁹⁵ Függetlenség 1897. dec. 13.

ták internacionálisak az eszközökben és a módban, de szívükben magyarok, lélekben hazafiak és csak rút ráfogás emeli ellenük a hazafiatlanság vádját... Magyarország határain belül akarunk élni és küzdeni jogainkért.”⁹⁶ — mondotta Pfeifer. Sima Ferenc Pfeifer beszédéhez csatlakozva kijelentette: „Föltétlenül hazafiak vagyunk! Szükséges Magyarország függetlenségéhez, hogy a nép milliói függetlenek legyenek.” Sima a nemzetköziségben semmi rosszat nem látott és Pfeiferhez hasonló udvariassággal válaszolt: „Ha királyok szövethetnek egymással, hogy koronáikat és uralmukat biztosítsák, a munkások és a népek milliói is szövethetnek, hogy egymás érdekeit támogassák. Jogos és hazafias küzdelmeikből én is részt kívánok magamnak.”⁹⁷ Végezetül Sima a következőket mondta: Ma először vagyok a munkások közt, de nem utoljára.”⁹⁸ Sima után, szintén közfelkiáltásra Visontai Soma lépett a szószékre. Visontai osztotta Sima véleményét és ígéretet tett, hogy ha ketten maradnak is a parlamentben Simával, oda fognak hatni, hogy a javaslatból törvény ne legyen. Részvett még a munkágyűlésen Mócsy Antal néppárti képviselő, Zala György szobrász, Stettka Gyula festő, dr. Pollacsek Sándor ügyvéd, dr. Székely Béla, a Függetlenség szerkesztője.

A másik hét munkágyűlés résztvevői már az Andrássy úton gyülekeztek, amikor a Vigh utcai gyűlés végetért. A Vigh utcaiakat a rendőrség közben kétszer is megtámadta. A Wesselényi utcánál Baron Edét is elfogták. Együttesen, a Népjog tudósítója szerint, harmincezer ember gyűlt össze az Andrássy úton és harmincezer torokból hangzott fel az „Abczug Darányi!” „Abczug rabszolgatörvény!” kiáltás. A rendőrség a tüntetést szétverte, a járdákra is lovasrendőrök rohantak fel. A tüntetők újabb helyeken gyülekeztek és abczugolták Darányit.⁹⁹

A szociáldemokrata népgyűléseken egy egységes határozatot fogadtak el. A rendőrség értesülése szerint Sima és Visontai, valamint a pártvezetőség között olyan meg egyezés jött létre, hogy a határozatot a parlament elé terjesztik. A pártvezetőség által kidolgozott határozati javaslat tiltakozott a törvényjavaslat törvényt emelése ellen. Ez a határozati javaslat egy valószínűségi vádirat a törvényjavaslat készítői ellen. Érdeemes annak jelentős részét szó szerint idézni. „Megszoktuk bár, hogy az uralmon levő osztály, mely bennünket az összes politikai jogokból teljesen kizár, s eszközökben nem válogat, mikor kizsákmányolásunkról van szó, tudtuk ugyan, hogy a kormány éppoly sietséggel fog a latifundiumok urai kedvéért törvényt alkotni, mily készséggel bocsájtja rendelkezésére a fegyveres hatalmat, nem vártuk sem a földesuraktól, hogy oly törvényes intézkedéseket fognak javasolni, melyek a munkások javára válhatnak, sem, a kormánytól azt, hogy érdekeinket tekintetbe veszi s a kizsákmányolástól megvéd vennünket, de a betervezett törvényjavaslat felülmúl mindent, ami rosszat felőle csak képzelhetünk.

Ez a javaslat nemcsak, hogy szentesíti a mezőgazdasági munkások eddigi kiszípolozását, de a jobbagység korát visszaidézve, sőt a rabszolgaságot törvényes intézménnyé téve, a mezőgazdasági munkás személyét, munkaerejét a munkaadó kezébe adja, súlyos béklyókat rak azokra, kik eddig is más rögéhez voltak kötve, véres perspektívákat nyit meg előttünk, kik megemlékezünk arról, hogy miként ontották tavaly büntetlenül a munkások vérét.

Mindenkit megkérddeztek, meghallgattak a készülő javaslat tárgyában, a munkaadók egyesületeit, a munkaadókból választott törvényhatósági bizottságokat, a mun-

⁹⁶ U. o.

⁹⁷ U. o.

⁹⁸ Népjog 1897. dec. 17.

⁹⁹ A november 12-i eseményekről részletesen tudósít a Népjog és a Függetlenség. A Függetlenség. „A jobbagység ellen” című vezércikkében ismerteti az eseményeket.

kaadó főispánokat, s az országgyűlés minden pártján ülő munkaadókat, csak benünket munkásokat nem; megfosztva minden politikai jogtól, kizárva az országgyűlésből, mely felettünk határoz, nem emelhetjük fel szavunkat ott, ahol reánk terheket raknak, ahol rólunk törvényeket hoznak, sajtószabadságunk elkobzása, gyülekezési jogunk korlátozásánál fogva, még azt is lehetetlenné tették, hogy az ország munkásnépét a készülő veszedelemre, az ellene kovácsolt szörnyű merényletre figyelmeztessük.”¹⁰⁰ Ezek ellen emelik fel szavukat és tiltakoznak a munkásgyűlések. December 13-án folytatódott a törvényjavaslat vitája. Rakovszky István (Néppárt) képviselő, bár a javaslatot nem utasítja vissza, de annak bírálataiban Sima és Visontai után a legtovább megy. A földművelésügyi miniszter Sima beszédére adott választát bírálja, kijelenti, hogy ha az esetleges vérengzésekért Sima lesz a felelős, „akkor ki felel Toponárért.” — utalva a toponári vérengzésre. Hiányolja a vasárnapi munkaszünet kimondását és a mezőgazdasági és erdőmunkások biztosításáról törvényjavaslat betervezését kéri. Hivatkozva arra, hogy Németországban és Ausztriában már vannak ilyen törvények.¹⁰¹ Ezen a napon szólal fel Visontai Soma képviselő is. „Ez a javaslat — mondotta — alkalmas volna statáriális módon bizonyos területeken és bizonyos emberekre nézve a viszonyokat szanálni”, de nem alkalmas a megjelölt célra. Visontai korábbi beszédeihez hasonlóan most is a magyar szociális törvényhozást bírálja és európai példákkal bizonyítja, hogy Magyarország messze elmaradt ezen a téren. Megemlíti azt is, hogy ő érintkezett a munkásosztály vezetőivel és a helyzetet jól ismeri. Ismeri a büntetőtörvénykönyvet is, amelynek 177. §-ában a sztrájkjog „körvonalazható”, majd beszédét így folytatja: „Az az állam, amely a munkára való jogot nem ismeri el, és ahol a munkanélküliek sok százezre fordul meg minden esztendőben, a munkára való kötelezést sem állíthatja fel ilyen drákói szigorral párosult törvénnyel, mint ahogy azt a tisztelt földművelési kormány megkísérli.” Visontai a javaslat visszautalását és átdolgozását javasolja. Az előterjesztett formájában nem fogadja el.¹⁰²

Sima Ferenc mellett Visontai Soma volt az egyetlen a magyar parlamentben, aki visszautasította a törvényjavaslatot. Kettőn kezdtek ellene obstrukciót. Akciójukat az MSZDP vezetőségével összehangolták. Annak azonban nincs nyoma, hogy a dec. 12-iki népgyűlés határozatát beterveztették volna. Valószínűleg azt csupán Darányinak áadták át. Darányi ugyanis beszédében hivatkozik bizonyos iratok átadására, tbk. egy röplapra is, amelyben azt kifogásolják a munkások, hogy a munkaeszközökkel kell megjeleníteniük. Darányinak csak december 14-én nyílt módja a válaszra, mert a 13-iki ülést Visontai végigbeszélte. Kifogásolta, hogy Sima és Visontai elmentek a szociáldemokrata népgyűlésre és ott beszédet mondtak, majd demagóg módon a szociáldemokrata izgatókat támadta, akik szerinte „jó módban vannak”, „pezsgőzni szoktak”, cylinderben és szalonkabátban járnak”, és vidéken az állomás melletti korcsmákban öltöznek át „pörge kalapba és gatyába.” „Engem semmiféle tüntetések vagy fenyegetések az általam helyesnek tartott útban terrorizálni nem fognak — mondotta — ...bármit csináljon is Sima Ferenc képviselő úr és mellette az ő kebelbarátja Visontai Soma képviselő úr, én magamat abban a rokonszenvben, amellyel a becsületes magyar munkásosztály iránt viseltetem, megingatni nem hagyom.”¹⁰³ Amikor Darányi felelősségre vonta Visontait és Simát amiért azok munkásgyűlésen vettek részt, a két képviselő erélyesen visszautasította a miniszter támadását. Visontai a munkásokat „elvtársai”-nak nevezte, Sima pedig kijelentette, hogy a

¹⁰⁰ MMTVD II. k. 471—472. l.

¹⁰¹ Képviselőházi Napló (1896) X. k. 333. l.

¹⁰² U.o. 338—344. l.

¹⁰³ 359. l. dec. 14-i ülés.

miniszternek ahhoz semmi köze, hogy ő hová megy, majd így folytatta védekezését: „Hanem egyet azért a t. miniszter úrnak mondhatok, ez pedig az, hogy igenis én munkagyűlésen voltam, de ott sokkal több ildomot tapasztaltam, mint amilyent a t. miniszter úr a bársonyszék megszegyenítésével a jelen alkalommal tanúsított, S ajánlom a miniszter úrnak, hogy ő is menjen el ezekre a gyűlésekre, mert ha odajár, bizonyára a műveltség sokkal magasabb fokával fog a parlamentben szerepelni, mint amilyent jelen felszólalása tanúsított.”¹⁰⁴ Sima beszéde után öt percre felfüggesztették az ülést.

Visontai és Sima újabb felszólalásai újabb vitát indítottak el. Rohonczy Gedeon (kormánypárti) felszólalásában kiemelte, hogy a magyar törvényhozás az első, amely az agrárszocializmus ellen törvényt hoz. Az ellenzék ismételten szükségesnek tartotta bizonygatni, hogy a javaslattal egyetért. A Nemzeti Párt egyöntetűen a javaslat mellé állt, de a Függetlenségi Párt Kossuth Ferenc vezette többsége sem emelt lényeges kifogásokat ellene. Az ellenzék közömbösségére mi sem volt jellemzőbb, minthogy a vita során csupán 50—60 képviselő volt jelen, „ezek is álmosan bóbiskoltak.”¹⁰⁵ A vitát 16-án befejezték. Szily Pongrácz záróbeszédében ismételten megnyugtatta az uralkodó osztályok parlamentjét, hogy a törvény elfogja érni, „hogy aratási sztrájk nem lesz és ezzel a maga rendeltetését betölti.”¹⁰⁶ Az előadó ezen megállapítását a szocialisták nagy ellenakcióiban is bizonyítva látta. Szily záróbeszéde után Rakovszky ismételten felszólal és kifogásolja, hogy a baloldal lojalitása ellenére sem járul hozzá a kormány a legkisebb módosításokhoz sem. Ismételten annak a biztosítási törvénnyel való kiegészítését követeli. A szavazás során azonban a többség ezt a javaslatot is visszautasította. Ezután áttértek az ellenzék számára is fontosabb, vám- és bankügy tárgyalására.

A parlamenti vitával párhuzamosan folytatódott a munkásság parlamenten kívüli akciója is. Darányinak a szocialista vezetők jólétéről adott fejtegetéseit a Népjog c. lap visszautasítja. A „Nyilatkozat” c. cikkben kifejti, hogy pörge kalapban és gatyában nem a szociáldemokraták, hanem egyes „bérencek” jelentek meg az Alföldön, hogy a sztrájkról lebeszéljék a munkásokat, „ami néhány helyen sikerült nekik. De ezzel nem érdemes ám dicsekedni t. miniszter úr!” — írta a lap. Majd a „Kovácsolják a bilincseket” című cikkével tiltakozik a javaslat ellen. „Kovácsolják a bilincseket a magyar földművelő munkásnép számára. „A kutya paraszt” rabszolgá lesz megint, *nyomorultabb rabszolga, mint amilyen 1514 után, amidőn az urak tüzes trónuson sütötték meg Dózsa Györgyöt...* Csak kovácsoljátok a bilincseket ti oktan törvényhozók. — írta a lap — Sámson, a nagy és erős Sámson ma még álmos, ma még lomha és nyugodtan hagyja magára rakni a láncokat. De ha szoritáni fogják a láncok, hatalmas karjainak egy rándításával széjjel fogja azokat tépni, s akkor vigyázatok, ti pogány filiszteusok, hogy rátok ne döntse a bálványimádás templomát, ahol ti a pénzeszsák főatyauristennek népszabadságot áldoztok napról-napra.”¹⁰⁷ Kiemeli a lap, hogy két képviselő, Sima és Visontai fellépése révén abban az évben már nem lesz belőle törvény. Végleges megakadályozásában azonban a pártvezetőség sem bízhatott, ezért bevezetésének a megakadályozását készítette elő. A pártvezetőség a fő hangsúlyt arra fektette, hogy a földmunkások a munkásigazolványokat ne váltásák ki és ne kössenek szerződéseket aratás előtt. Hasonló akcióit szorgalmazott a Független Szocialista Párt is. „Földművelő szaktársak! Szerződést ne kössetek! című felhívást tett közzé a Földművelő december 31-iki száma. December 15-én

¹⁰⁴ U. o. 361. l.

¹⁰⁵ Népjog 1897. dec. 17.

¹⁰⁶ Képviselőházi Napló (1896) XI. K. 5. l.

¹⁰⁷ Népjog 1897. dec. 17.

Vázsonyi Vilmos vezetésével összeült a Demokrata Kör is, és állást foglalt a rabszolga-törvény ellen. Az ülésen képviseltette magát a 48-as Polgári Kör és az MSZDP is. Visontai Soma felszólalásában nagyra értékelte a főváros intelligenciájának megmozdulását.

A Függetlenségi Pártot, a már említett két képviselőjén kívül, nem érdekelték a törvényjavaslat körüli munkásmegmozdulások. Ez azonban nem zavarta őket abban, hogy a vám- és bankügy kapcsán folytatott parlamenti harcukhoz a munkásosztály segítségét kérjék. December 26-ikára a Nemzeti Tornacsarnokba népgyűlést hívtak egybe, amelyre a szociáldemokratákat is meghívták. A pártvezetőség a törvényt után nem vállalt közösséget a parlamenti ellenzékkel. Ez nem jelentette azt, hogy az MSZDP szembefordult volna a függetlenség és az önálló vámterület ügyével. A népgyűlésre elmentek és egy külön határozati javaslatot készítettek. A határozati javaslat kimondta, hogy mivel „az önálló vámterületért indított mozgalom olyan kezekben van, amelyek iránt Magyarország népe bizalommal nem viseltetik, a főváros munkásnépe kijelenti, hogy eme mozgalommal, közösséget nem vállal, ama pártot, mely az országgyűlésen Kossuth Ferenc vezérlete mellett működik, az ország színe előtt megvádolja, hogy kétszínű szerepet játszik, paktál a kormánnyal, zsoldjában áll a reakciónak, amit legutóbb is bizonyított azzal, hogy a mezőgazdasági munkások és munkaadók közötti jogviszony szabályozásáról szóló gyalázatos törvényjavaslat ellen síkra nem szállt, hanem gáncsolta ama népképviselőket — Simát és Visontait — FJ. — akik ellene támadtak.”¹⁰⁸ A határozat a fentiek ellenére állást foglalt Magyarország gazdasági függetlensége és az önálló vámterület mellett. Kossuth Ferenc és hívei, amikor értesültek arról, hogy mi a szociáldemokraták terve, a gyűlésre be sem mentek, azt feloszlottak mondták ki. Pfeifer azonban a munkásoknak felolvasta az idézett határozatot és csak utána a Munkás-Marseille-i énekelve oszlottak szét. A Függetlenségi sajtó ezután a dühödt kirohanások egész sorát intézte az MSZDP ellen. A dühödt támadáshoz az Ugron párti sajtó is csatlakozott. A Népszövetség így írt: „Ezzel a bérenc bandával, kik magukat szocialistáknak nevezik, mi komolyan többé nem foglalkozunk... Ők a társadalom dúvadjai, a szabadságot, úgy mint a farkasokat, a kormány neveli, hogy megfélemlítse vele a birtokos osztályt... hogy az ősi birtokos osztály pusztuljon ki, s Pfeifer, Baron, Grossmann zsidók kezére jusson minden.”¹⁰⁹ A Függetlenség Párt urai, akik a rabszolgatörvény beterjesztésekor zömükben annak tárgyalására el sem mentek, vagy azt nyíltan helyeselték, most mélységesen fel voltak háborodva azon, hogy egy olyan népgyűlésen, ahol munkások vesznek részt, azoknak külön határozati javaslatuk legyen. Ez a felháborodás még hosszú ideig gyűrűzött és a parlamentben is drákói szocialistaellenes intézkedéseket követeltek.¹¹⁰ Ez az incidens is nagyon jól mutatta, hogy a néptömegek problémái iránt mennyire közömbösek. A munkástömegeket csupán a voksok megszerzéséhez és a közjogi vitáikhoz eszköznek kívánták felhasználni. Kossuth Ferenc, a nevére méltatlan pártvezér „leghaladóbb” megnyilvánulása csupán abban mérült ki, hogy a választójogot a magyarul írni-olvasni tudókra ki akarta terjeszteni.

A rabszolgatörvény elleni tiltakozás jegyében ült össze 1897 karácsonyán az MSZDP II. földmunkás-kongresszusa is. A rabszolgatörvény munkásellenességével foglalkozott a küldöttek egész sora. Urbán Pál ismételt felhívta a jelenlevőket, hogy folytassák a tiltakozást, szerződéseket ne kössenek és ne váltsák ki a munkakönyveket. Csizmadia Sándor a javaslatot rossznak, szemétre, kályhába valónak

¹⁰⁸ MMTVD II. k. 512. l.

¹⁰⁹ Népszövetség 1869. jan. 1. A lap ekkor már a párt agrárius szárnyának kezében volt.

¹¹⁰ A szocialistaellenes kivételes törvények tervére még az alábbiakban visszatérünk.

nevezte. Bikádi (Bánfalva) egyetlen megoldást a szerszámok lerakásában látta, Soblocher József (Bácsalmás) kijelentette, hogy „ha a javaslatot nem változtatják meg, leteszik a szerszámaikat és ha felakasztják őket, akkor sem veszik fel.” A kongresszuson elfogadott határozati javaslat a törvényjavaslat visszavonását követelte. Felszólította a kormányt, hogy a munkások bevonásával készítsen új javaslatot, mert a jelenlegi „minden kritikán alul járó javaslat” és „kizárólag a földesurak sugalmazására” készült. Ha a kormány nem fogadná meg a javaslatot, abban az esetben felszólít a határozat annak megakadályozására, hogy a javaslatból törvény legyen.¹¹¹

A földmunkás-kongresszus után továbbfolytak a tiltakozó akciók. A keresztény szocialisták a Tavaszmező utcában tartott gyűlése is elítélte a javaslatot. Gruber János elnök a Néppártot bírálta, mondván, hogy az titokban a kormány szolgálatában áll, mert „ha a nép igaz barátjai volnának nem szavaznák meg a munkástörvényjavaslatot.”¹¹² Különösen megelégnéltek a tiltakozó akciók a törvényjavaslat fölötti részletes vita idején, 1898. január 8-ától. Ekkor kezdődött meg a paragrafusonkénti részletes vita. A vita kezdetén Sima Ferenc ismételt tiltakozott a törvény ellen és kijelentette, hogy az kizárólag „egy osztályparlament” érdekeit szolgálja. Ha pedig vér folyik, azért nem ő lesz felelős — utasította vissza Darányit — hanem akik ilyen törvényt hoznak.¹¹³ A részletes tárgyalás során rendkívül sok módosítási javaslatot nyújtanak be. Ezek sorsa a szavazásnál rendre azon múlt, hogy Darányi támogatta-e azokat. Különösen Sima és Visontai nyújtott be igen sok módosító észrevételt. A kritikus paragrafusok törlését kérték. Javasataikat rendre visszautasították. Rendkívül jellemzi a helyzetet Hentaller Lajos (Kossuth párt) megjegyzése az egyik általa benyújtott indítvány kapcsán: „Azt hiszem teljesen mindegy, akár vonom vissza, akár nem, úgyszólván leszavaznak.”¹¹⁴ A 37. §-nál, amely a munkahelyéről eltávolított munkás karhatalommal való visszavezetéséről rendelkezik, Lepsényi páter azt javasolja, hogy a templomba járást ne érintse ez a paragrafus. Vagyis csak akkor legyenek visszavezethetők, ha „oly szándékkal távoznak el, hogy többé az elvállalt munka teljesítésére meg nem jelennek.”¹¹⁵ E paragrafus az egyike volt a „rabszolga-paragrafus”-oknak, és vitája során sok ellenjavaslat hangzott el, de Darányi javaslatára, aki az 1876-os cselédtörvény hasonló pontjára hivatkozva, még Lepsényi javaslatát is visszautasította, a Ház azt érintetlenül hagyta Sima Ferenc tbk e paragrafusának is a törlését javasolta.

A törvényjavaslat részletes vitája háromnapos tárgyalás után január 11-én befejeződött. A javaslatból törvény lett. Megszületett az újkori magyar törvényhozás egyik leghízelgesebb törvénye. „Egy oly törvény, amelyet elítélt az egész művelt külföld, elítéltek a magyar jogtudósok, amelyet azonban megszavazott az egész magyar parlament.”¹¹⁶ Miért is nevezték ezt a törvényt rabszolga-törvénynek és miért is váltott ki a munkásosztály körében olyan nagy ellenzést?

A Függetlenség joggal írta, „hogy a magyar törvényhozás a 67-iki kiegyezés óta fontosabb kérdéssel soha nem foglalkozott, mint amikor a munkás sorsának kérdését vette tárgyalás alá. A művelt világ legnagyobb feladata ma, hogy a munkás és munkaadó közötti viszony szabályozásánál az egyenlőség nagy eszméjét juttassa érvényre.”¹¹⁷ Az egyenlőség eszméje, amely a mezőgazdasági munkásviszo-

¹¹¹ BML. alispáni iratok 11458/1897 szám alatt megtalálható a kongresszus teljes jegyzőkönyve.

¹¹² Függetlenség 1898. jan. 2.

¹¹³ Képviselőházi Napló (1896) XI. k. 354—355. l.

¹¹⁴ U.o. 366—373. l.

¹¹⁵ U. o. 384. l. jan. 10-i ülés.

¹¹⁶ Az MSZDP „Proletárok! Elnyomott munkásnép!” c. röpiratából MMTVD II. k. 542. l.

¹¹⁷ Függetlenség 1898. jan. 9.

nyokat érinti, nem volt meg a törvény előtti egyenlőségben sem. A mezőgazdasági munkásviszonyt a kapitalista fejlődés idején is számtalan feudális maradvány szőtte át. A munkás (napszámos), de főként a cseléd ki volt szolgáltatva a birtokos, vagy annak intézője és a főszolgabíró kénye-kedvének. Erre lehetőséget adtak számukra az 1876-os cseléd törvény jobbágyi függőséget megszügyenítő pontjai. A kérdés rendezése valóban a magyar törvényhozás legfontosabb feladata lett volna. A magyar uralkodó osztályok törvényhozása azonban, a szocialista eszmék terjedése és az agrárproletariátus bérmozgalmi, mérhetetlen elégedetlensége láttán, féktelen gyűlöletükben, félelmükben olyan törvényt hoztak, amely a kiszolgáltatottságot, függést nem feloldja, hanem azt törvényesíti. Ez a törvény nem a munkás és munkaadó viszonyát rendezte, hanem egy szocialistaellenes, sztrájkellenes törvény volt. A napszámos, vagy arató, akinek munkakönyvet kellett váltani és azt a munkaadójának leadni, őt bizonyos időtartamra, míg a vállalt munkát elvégezte, teljesen kiszolgáltatatta, függővé tette. Munkahelyét még vasárnaponként (hosszabb aratás, távol a lakóhelytől) sem hagyhatta el engedély nélkül. Egy bizonyos terület learatását, amelyet „szabad egyezkedés” alapján vállalt el, a munka elvégzésében anyagilag érdekelt volt, nem végezhetette szabad akarata alapján. A törvény előírta számára, hogy a munkahelyét nem hagyhatja el, a munkát nem szakíthatja meg, azt „szakadatlanul” folytatnia kellett. A munkaadó karhatalmat vehetett igénybe, ha a munkás nem jelent meg, ha a munkahelyéről eltávozott, ha a munkát megtagadta, vagy azt nem végezte szakadatlanul.¹¹⁸ A karhatalom igénybevétele mellett jelentősebb volt a fenti esetekre kiróható 60 napi elzárás. Ez volt a fő kényszerítő eszköz a birtokos kezében. Ha az arató munkást elítélték, ez azt jelentette a maga és családja számára, hogy egész évre kenyér nélkül maradnak. A gazda szinte kénye-kedve szerint hajszolhatta aratóit.¹¹⁹

A törvény a legszigorúbb megtorló intézkedéseket a sztrájk esetében hozta. A törvényhozók számára az volt a legfontosabb kérdés, hogy a sztrájkot teljesen kizárják. Bármilyen is történjék a termeléssel (megdől, jégkárt, vízkárt, stb. szenved is), azt változatlan feltételek között learattathassák. A munkamegtagadás, sztrájkra

¹¹⁸ Erről intézkedett a 36,37, 38, 39, §. A 37. §. kimondta azt is, hogy a karhatalommal történő visszavezetés ellen „fellebbezésnek helye nincs.” Vagyis, ha a munkás (a törvény szerint is) jogos panaszát ment intézni, a munkaadó visszavezetethette. A 39.§: a büntetést arra az esetre is kiterjesztette, ha a munkás a munkát „szándékosan rosszul teljesíti.” A 62. §. értelmében 60 napig terjedő elzárásra lehet elítélni azt a munkást, aki a munkahelyen önként nem jelent meg, kivezetése után nem kezdi el a munkát, azt „szakadatlanul nem folytatja”, vagy „szándékosan rosszul teljesíti.” Ennek megállapítása a birtokosra és a befolyása alatt álló hatóságokra tartozott. Ha a munkás beteg volt, vagy gyász érte, vagy bármi okból nem tudott pontosan megjelenni, semmi nem védte meg a kivezetéstől és az esetleges ítélettől. E paragrafus azt is előírta, hogy a munkásnak munkaeszközökkel együtt kell megjelennie. Ha nem vitt magával munkaeszközöket, vagy segédmunkások nélkül jelent meg, ez esetben is az említett 60 napi elzárás várt rá. Vagyis, ha marokverője megbetegedett, vagy bármi történt vele, akkor is őt ítélték el. A 41.§. a munkást az okozott kár megtérítésére is kötelezte. A munkaadó a járandóságát „az okozott kár erejéig” visszatarthatta. De ki bírálta el, hogy valóban okozott-e kárt és az milyen mérvű volt. Ez esetben ugyan eljárást kellett indítani, de vajon melyik hatóság nem hagyta helyben a birtokos által levont járandóságot, s melyik nem ismerte el az okozott kárt. A törvényre nagyon jellemző annak 43. §-a is, amely kimondta, hogy a munkás követelése” sem kincstári, sem magánkövetelési címén végrehajtás alá nem vonható.” Ebből következően a birtokos akár a jogos járandóságát is visszatarthatta.

¹¹⁹ A 63. §. 15 napi elzárásra és 100 korona pénzbüntetésre ítélte a munkást, ha az a rendelkezések tilalmát megszegte, a rendet nem tartotta be, a munkát nem a szerződés szerint teljesítette. Ez a §. lehetővé tette a munkás megbüntetését akkor is, ha az a visszavezetetés után vállalta a munkát. Vonatkozott ugyanis a 36. §-ban előírt esetre is, amely azt írta elő, hogy a munkás engedély nélkül nem távozhat el, de főként e § a napszámosokat érintette.

szervezés, az ilyen célú gyülekezés esett a legszigorúbb büntetés alá.¹²⁰ A törvény 70. §-a azt is előírta, hogy a pénzbüntetést 48 órán belül ki kell fizetni, ellenkező esetben elzárásra kell azt is átváltani.

A törvényjavaslat után, az azt támadó polgári ellenzék lecsillapodott. Sima Ferenc lapja, amely még a vita során is szenvedélyes támadást folytatott a törvényjavaslat ellen és bírálta az „osztályparlamentet”, amely azt lelkesedéssel fogadta, már csupán Sima Ferenc érdemeit hangsúlyozta. Egyértelműen neki tulajdonította, hogy a törvényjavaslat részletes tárgyalása során megélnékül az egész Házban a vita. Arra nem is gondolt a Függetlenség, hogy ebben az erőteljes szocialista tiltakozó akcióknak is szerepe lehetett. „Sima harcából merítsen erőt a munkásvilág is” — írta a lap, amikor számbavette, hogy a javaslaton a három napi vita során a kormány 80 szakaszon módosított és ebből 42 szakasz módosítása a munkások érdekében történt.¹²¹ A módosítások valóban valamit enyhítettek e rabszolgajavaslaton, annak lényegi részét azonban nem érintették. A Népszabadság c. szociáldemokrata lap visszautasította Simaék önteltségét és leszögezte, hogy az eredeti javaslaton tulajdonképpen csak stiláris változtatások történtek. A lap a fő feladatnak a munkakönyvek kiváltásának megtagadását tartotta. „Majd meglátjuk — írta — kell-e az uraknak igazolvány nélkül való arató, ha nem kapnak bárcás rabszolgákat.”¹²² A Függetlenség válaszában kioktatja a Népszabadságot, „hogy a kevésbé rossz mindig jobb a rossznál.” Majd a szociáldemokratákat vádolta tétlenséggel: „Ha olyan elégedetlen a tisztelt Népszabadság az elért eredménnyel, hát ugyan hol volt ő és hol késtek az éji homályban a párthívei akkor, amikor a törvényjavaslatot tárgyalták a Házban? Ugye megjedtek és elbújtak Rudnay Béla embereitől... De tisztelt szocialista urak lássunk már egyszer bátor föllépést is!”¹²³ A Függetlenség arról megfeledezett, hogy „Rudnay Béla emberei” hogyan bántak ekkor a szociáldemokrata tüntetőkkel. Valami igazá azonban kétségtelenül volt a lapnak, mert eddig ismeretlen okokból, a pártvezetőség éppen a részletes tárgyalás idején szüneteltette tiltakozó akcióit. A törvényjavaslat elfogadása után azonban a főváros munkássága kerületenként és szakmánként tartott gyűléseken folytatta a tiltakozást. A tiltakozó gyűlések zöme január 23-án zajlott le. Ezekben a gyűléseken rendre részt vettek a pártvezetőség tagjai is. A tiltakozó akciókat a pártvezetőség ismételtén az általános választójogért folytatott harccal kapcsolta össze. Elhatározták továbbá, hogy nagy súlyt fektetnek a törvényjavaslat megmagyarázására a földmunkások körében, hogy azokat felvilágosítsák annak sérelmes pontjairól.¹²⁴ Ebben az időben közölt újabb

¹²⁰ A 65. és 66. §. 60 napig terjedő elzárást és 400 koronáig terjedő pénzbüntetést írt elő arra az esetre, ha a munkás a munkabeszüntetésre, a szerződési feltételek megszegésére agítál, vagy a szerződésszegőt „nyilvánosan feldicséri, az aki adományt gyűjt, aki álhíreket terjeszt, aki a szerződött munkásokkal összejevetelt tart, aki az összejevetelen részvesz, vagy az összejevetelt számára helyiséget enged át. Ez a rendelkezés egyben mindenféle szervezkedés ellen is irányult, aki ugyanis szerződést kötött, mondjuk januárban, az többé nem gyülekezhetett, nem vehetett részt titkos gyűléseken. A gyülekezési jogot nem csupán felfüggesztette ez a törvény, hanem egyenesen büntetett mindenféle gyülekezést (vagyis módot adott annak büntetésére). A fenti módon büntette a 66. §. azokat is, akik a munkásigazolvány kiváltása ellen agítálnak. E két §. méltó folytatása volt a 69., amely a birtokostól tette függővé, hogy az elítélt, de a munka teljesítésére kész munkást alkalmazza-e tovább, ha igen, büntetését felfüggeszsek-e, avagy nem. Ilyen esetben a teljes kiszolgáltatottság várt a munkásra. A munkaadó jóindulatát nyilván néhány napi ingyen napszámmal, vagy bérlevonással kellett megvásárolnia. Ez a §. „a földesurak számára a munkásnőkkel szemben a jus primaé noctis”-t jelenti — mondotta Visontai Soma, a már idézett, december 13-i felszólalásában.

¹²¹ Függetlenség 1898. jan. 12.

¹²² Népszabadság 1898. jan. 14.

¹²³ Népszabadság 1898. jan. 16.

¹²⁴ Fővárosi Levéltár, Főkapitány elnöki res. 65/1898, 66/1898, 69/1898. A tiltakozó gyűlésekről szóló rendőri jelentések jan. 24-én kelteződtek. (A továbbiakban: FL. Fkp. eln. res.)

tiltakozó cikket a Földművelő is. Az „Országgyűlés nevű komédiát játszó kompánia, — írta — a vergődő, szenvedő, leigázott szegény munkásságot rabszolgaságba kényszerítő javaslatot elfogadta... Minthogy pedig a szegény munkásság az ellen már nem védekezhet másképp, csak úgy, ha szerződést nem köt, azért szak társak, ne köszön senki szerződést, se igazolványt ne fogadjon el, hanem csak napszámra fogadjanak bármilyen munkát is, mert csak úgy menekülhetnek meg a rabszolgaságtól.”¹²⁵

A rabszolgotörvény bevezetése és a szocialista szervezkedés megbénítására indított általános támadás

Még az új törvény érvénybe sem lépett, sőt még el sem fogadták, amikor a kormány már megindította annak népszerűsítésére irányuló akcióit. Darányi január 3-án leküldi a megyékhez a december 14-én elmondott parlamenti beszédének a külön nyomtatását, „hogy amennyiben az abban foglaltak a félrevezetett munkások felvilágosítására, a megnyugtatására szolgálhatnak, intézkedjék, (ez esetben Fábry Békés megyei alispán — FJ) miszerint a nyomtatvány a munkásnép körében — ha ezt a viszonyok indokolták teszik — feltűnést nem keltő, alkalmas módon elterjesztésék.”¹²⁶ Február 6-án pedig valamennyi törvényhatósághoz leiratot intéz a földművelésügyi miniszter. E leiratban arról panaszodik a miniszter, hogy a szociáldemokrata agitáció támadja a törvényjavaslatot. Ezért szükségesnek látja, hogy a gazdakörök, olvasó egyletek bevonásával tartsanak népszerűsítő előadásokat, terjesszék a „népszerű” nyomtatványokat, vegyenek igénybe minden eszközt, hogy a törvényt a munkásokkal megismertessék, és az népszerűvé váljon. „Ez a feladat a törvényhatósági és községi tisztviselők lankadatlan, fáradságot nem ismerő tevékenységét igényli... nemcsak hivatalos állásukból folyó kötelességüket töltik be, hanem elismerésre méltó házfias munkát is teljesítenek.”¹²⁷ Darányi ajánlja továbbá a kormány által pénzelt demagóg lapok népszerűsítését, amelyek jó szolgálatot tehetnek az ügynek. A főispán az alispánhoz írott leiratában a Nagyváradon megjelenő „Magyar Népszászló”-t javasolja, amely „az intelligens osztályhoz tartozó egyének szerkesztése alatt, a földművelésügyi miniszter úr erkölcsi támogatása mellett” jelenik meg.¹²⁸ A főispán arról is tájékoztatja az alispánt, hogy aki a törvény népszerűsítésében érdemeket szerez, jutalmazásra is számíthat. Az egész Alföldön gőzerővel indult meg a törvény népszerűsítése, annak nyomtatott példányai és a pénzelt kormánylapok népszerűsítő írásai segítségével. A kormány elkészített egy népszerűsítő broszúrát is. Az elkészítését K. Nagy Sándor budapesti törvényszéki bíró vállalta el. A broszúra, „A gazdasági munkások törvénykönyve” címen jelent meg. Példányaival Darányi javaslatára elárasztották a megyéket. Hogy milyen fondorlatos, demagóg eszközökkel próbálták a törvényt népszerűsíteni, bizonyítja egy részlet K. Nagy bevezető soraiból: ..

„Atyámfiak!

Hallgassatok ide!

Halljátok meg az igazat!

Higgyetek annak, aki együtt játszott veletek a porban a nádas házakból álló csendes falu akácfákkal beárnyékolt utcáján, aki együtt járt veletek iskolába... Hallgassatok meg most is, midőn igaz lélekkel és meggyőződéssel bebizonyítom nektek..

¹²⁵ Földművelő 1898. jan. 14. i. m. Simon Péter im. Földmunkás és ... 290. l.

¹²⁶ BML. alispáni iratok 11458/1897.

¹²⁷ U. ó.

¹²⁸ U. o.

hogy a kölcsönös jogosságon és méltányosságon, s a tiszta és szent igazságon épül fel az anyagi jólétek olyan közelről érintő „Mezőgazdasági Munkástörvény.”¹²⁹ A törvényjavaslat népszerűsítésére megmozdult az Országos Nemzeti Szövetség is. Népszerűsítő röpiratait szintén szétküldte a törvényhatóságokhoz. A röpirat dicséri a munkásigazolványt és az egész törvényt, leszögezi, hogy abban „minden a munkásért van.” A röpiratokat külön csomagokban küldte meg a Földművelésügyi minisztérium a megyékhez. A mellékelt bizalmas leirat felhívta a figyelmet, hogy a röpiratokat „alkalmas módon terjesszék”. Ne a hivatalos közegek, hanem a lelkészek, tanítók, orvosok és az „egyes megbízható munkások közreműködésével.”¹³⁰

A rabszolgatörvény életbelépésével, március elseje után a megyei apparátusok minden idejét az új törvény végrehajtásának munkálatai foglalták le. Megindult a munkásigazolványok kiadása és az aratási szerződések hatóság előtti megkötése. Országosan egymillió 301.910 munkásigazolványt küldtek szét ebben az évben.¹³¹ A törvény bevezetése azonban nem ment simán. Hosszú ideig elhúzódott, amíg mezzei munkásokra a megyei hatóságok rá tudták azt kényszeríteni. Maga a népszerűsítés sem járt különösebb eredménnyel. A Békés megyei főispán a belügyminiszeri tanácsos érdeklődésére válaszolva közölte, hogy a nép „nem vesz be semminemű anti-szociális oktatást.” A javasolt nagyváradi lap nem járt sikerrel, „meddő munkálkodás” volt annak népszerűsítése. „A népnek mintegy be kell lopni a lelkébe a tanítást” — írja a főispán. Erre a feladatra a másik javasolt lapot, a Friss Újságot alkalmasabbnak tartotta.¹³² A főispán egy másik jelentésében arról tudósít, hogy a megye területén élénk a tiltakozás, a munkások titokban állandóan gyűléseznek, aratási szerződéseket nem kötnek. A békési járásban a jelszavuk: „Le a rabszolgáncokkal!”¹³³ „A kisebb gazdák is büszkén vallják magukat szocialistáknak.” Füzesgyarmaton sem kötnek szerződéseket, sőt a szerződőket levelekben megfenyegetik. A jelentésből az is kiderült, bár a népszerűsítést nem kísérte nagy érdeklődés, hogy a törvényt a munkások jól ismerték, ami nem mondható el maradéktalanul a gazdák-ról is. Vadnay Andor, Csongrád megye főispánja is hasonló meggyőződésre jutott. Leírja, hogy „harminc vezérémbert, köztük a szocialista sajtótermék legbuzgóbb terjesztőit”, értekezletre hívta össze, hogy megbeszéljék a törvény sérelmesnek tartott pontjait. „Mondani sem kell, — írta, hogy a javaslatot a megjelentek alaposan ismerték már”. A legsérelmesebbnek, „az egyenlőséget lábbal taposónak” a 22. §-t tartották. A 22. §. lehetőséget adott a munkaadónak a szerződés felbontására, ha a munkás őt, vagy családját szóval megsérti, vagy bántalmazza, ellenben ezt a jogot a munkás (25. §) csak akkor kapta meg, ha őt a gazda tetteleg bántalmazta. „Ez nem igazság ez túrhetetlen, — mondja Békési, (A független szocialista mozgalom egyik ismert vezetője — FJ) mert a munkás és a gazda egyenjogú szerződő felek, a gazda még parancsot osztogatni sem jogosult, nem hogy a munkást minduntalan büntetlenül sértegesse.”¹³⁴ A főispán egyik jelentéséből az is kiderül, hogy a törvény végrehajtása nem ment simán Csongrád megyében. A „II. tc. végrehajtása nehézségekbe ütközik, amit egyrészt azon körülmény idéz elő, hogy a hivatásos mezőgazdasági munkások főleg a csongrádi járásban vonakodnak munkásigazolványt váltani” — írja a főispán, továbbá arról panaszkodik, hogy a nagyközségek munkaerő-

¹²⁹ Gazdasági Munkások Törvénykönyve. Megmagyarázza K. Nagy Sándor törvényszéki bíró. Kiadja Rózsa Kálmán és néje. Bp. 1898.

¹³⁰ Csanád megyei alispán iratai 257/1898. Csongrád megyei Levéltár (Szeged).

¹³¹ Magyarország Földművelésügy... 169. l.

¹³² BML. főisp. általános. MML. 260/1898, márc. 29-i jelentés.

¹³³ BML. főisp. biz. 18/1898.

¹³⁴ Vadnay Andor: A Tiszamellékről. Tanulmány az alföldi munkáskérdésről. Kiadja Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Újságvállalata. Bp. 1900. 87—88. l.

piaca jelentős problémákat okoz a hatóságoknak. „Semmi hatóságnak nem volna tanácsos, csak egy mindennapon összeverődő piaci tömegnek megrendszabályozására is kísérletet tenni.”¹³⁵ Sürgős csendőri erősítést kér. „A munkástörvényt általában véve elégedetlenül, sőt zúgolódva fogadták — jelentő Békés megyéből is a főispán — mint, amely nézetük szerint, rabszolgákká teszi őket, s egészen kiszolgáltatja a gazdáknak, s ezen nézetüktől a törvény gondos megmagyarázása, s különösen a rájuk vonatkozó előnyös intézkedések előtérbe állítása, sem térítette el őket.”¹³⁶ (Az én kiemelésem — FJ.)

A Békés és Csongrád megyei helyzethez hasonló volt a törvény fogadtatása más megyékben is. A főispánok jelentéseit összegező rendőrségi évkönyv tanúsága szerint országosan kemény küzdelmet vívtak az öntudatos földmunkások. Az 1897-es nyári erőpróba után, erőik gyarapodásában bízva, szembefordultak a rabszolgatörvénnyel is. A legélesebb küzdelem, kimutathatóan a független szocialisták befolyása alatti területeken bontakozott ki. Az MSZDP a szervezett ipari munkásságra támaszkodva, a tömegakciók egész sorával tudott tiltakozni. Rendkívül fontos volt a karácsonyi földmunkás-kongresszus megtartása is, ahonnan a küldöttek az ország különböző vidékeire szétvihették a párt álláspontját. A független szocialistáknak ilyen lehetőségük nem volt. A novemberre tervezett földmunkás-kongresszusukat a szegedi polgármester betiltotta, ugyanígy jártak januárban az újabb, szentesi próbálkozás kapcsán is, akcióik mégis célratörőbben, fegyelmezettebben bontakoztak ki. Nem elégedtek meg csupán a munkásigazolványok kiváltása és a szerződések megkötése elleni agitációval, hanem a Földművelőn, helyileg pedig az egyes szakszervezeteken keresztül, egységes szerződés mintákat tettek közzé. A saját feltételeik elfogadásához kötötték a munkavállalást. A szerződés minták bejárták a környéket. A küzdelem azonban a valóságban nem külön-külön folyt a szerint, hogy melyik párt befolyása volt erősebb, hanem együttesen. A földmunkásokat nem zavarta, hogy pártjaik vezetői torzsalkodtak egymással, ők megértették egymást. A Békés megyei adatok rendőrségi összegzéséből az is kiderült, hogy kb. 1500 munkás maradt aratási szerződés nélkül, részben mert a szerződéskötést megtagadták, részben pedig, mert a feltételeiket nem sikerült elfogadtatni. Olyan városok és megyék is voltak, ahol a birtokosok nem voltak hajlandóak az 1897-ben sztrájkolókat ismét alkalmazni. Fejér megyében így maradt szerződés nélkül 1000 arató.¹³⁷ Azt lehet mondani, hogy 1898 elején még részleges mezőgazdasági sztrájkharc folyt az országban. A küzdelem az előző évi sztrájkban elért vívmányok megtartásáért és a rabszolgatörvény bevezetése ellen folyt. Azért nem lehetett általános ez a sztrájk küzdelem, mert a szétszórt földmunkásokat ekkor már nem lehetett összefogni, nem tudtak úgy összebeszélni sem, mint 1897-ben tették. A Földművelő betiltása és a Világszabadság megszűnése után lap nélkül maradtak. A szocialista sajtó termékei már nem juthattak el a címzettekhez. A helyi képzetesebb szocialista vezetők mozgási lehetőségét korlátozták a hatóságok. A kézről kézre járó iratok, levelek terjesztése bonyolult és lassú volt. Nem beszélve arról, hogy csak kevesen tudtak közülük írni és olvasni. Lehetetlen volt a bevezetett postai cenzúra miatt a leveleket is eljuttatni a címzettekhez. Különös módja volt a szervezkedésnek a levél, amelyet nem postai úton továbbítottak, hanem saját maguk vittek tovább és terjesztettek. A független szocialisták szeghalmi vezére Pogány István is ezt az agitációs lehetőséget választotta, mivel a mozgási lehetősége korlátozva volt. Levelei eljutottak Vésztőre is. Ezekben az általuk elfogadott feltételek betartására hívja fel elvtársait. Felszólította őket, hogy

¹³⁵ Csongrád megyei Levéltár (Szentes) főisp. ált. 119/1898. ápr. 9-i jelentés.

¹³⁶ BML. főisp. biz. 66/1898.

¹³⁷ MMTVD II. k. 563—568. l.

csak akkor szegődjenek el aratóknak, ha a tulajdonos elfogadja feltételeiket. Ha nem fogadná el és idegen aratókat fogadna, akkor „járjanak el úgy, mint Sámson a filiszteusokkal”, vagyis gyűjtsák fel a vetést. A Pogánynak tulajdonított levélben az is benne volt, hogy hasonló, de névtelen leveleket dobjanak be a tulajdonosoknak is. Pogány felhívásának volt fogaratja, mert a békési főszolgabíró is egy névtelen levelet talált a küszöbén. A levél írója közölte a főszolgabíróval, hogy az „nem sokáig fog élni, vége az életének, addig nem nyugszik, míg egy golyót nem fog kapni, mert nagy piszkos ember ön.”¹³⁸ „E terrorizálás hatása alatt a munkások az aratási szerződések megkötésétől tartózkodtak is mindaddig, míg a fő izgató, Pogány István szeghalmi lakos ellen a hatóság erélyesen fel nem lépett, és az 1898. évi II. tvc. életbe nem lépett.”¹³⁹ Hasonlóan jártak el a hatóságok a Csongrád megyei mozgalom egyik vezetőjével, a csongrádi Huszka Mihállyal is. A saját házában tartott egyik illegális munkásgyűlésen tartóztatták le és a 65. § értelmében 60 napi elzárásra és 200 korona pénzbüntetésre ítélték. Ez esetben a hatóságok még a rabszolgatörvényt is megszügezték, mivel annak 68. §-a kimondja, hogy a maximális elzárást csak a visszaesőkre lehet alkalmazni. A fellebbezés után az ítéletet 48 napi elzárásra és 300 korona pénzbüntetésre (letöltve 15 napi elzárás) „mérsékeltek.”¹⁴⁰

Csongrádon azért kényszerültek a munkások illegális gyűlésezésre, mert a munkáskört feloszlatták. A csongrádi mellett egész sor, addig engedélyezett munkáskört, vagy egyeletet oszlattak fel a hatóságok. A feloszlítás alapjául a belügyminiszter április 17-én kiadott körrendelete szolgált. A körrendelet a szakegyletek szigorú ellenőrzésére hívta fel a megyei hatóságokat, de vonatkozott a fővárosra is, és az „alapszabályellenes tevékenység esetén” azonnali fellépésre szólított fel.¹⁴¹ A személyes szabadság korlátozására vonatkozó leiratát pedig még január 29-én szétküldette a miniszter az alispánoknak. A leirat a „szocialista izgatók” figyelemmel tartásáról és rendőri felügyelet alá helyezésükről rendelkezett. Azt is tartalmazta, hogy az idegeneket toloncolják ki.¹⁴² A március 9-i körrendelet ennél is tovább ment. Kimondta, hogy „a szervezkedést úgy az egyes községekben, mint több községek közt, különösen pedig az országos egyesülést minden törvényes eszközzel megakadályozzák, és a mozgalom továbbterjedését meggátolják.”¹⁴³

Az alföldi kivételes állapot további szigorítását, nem csupán az újabb sztrájkoktól való félelem, nem csupán a rabszolgatörvény bevezetésének megkönnyítése sugallta, hanem mint ismeretes, az elemi erővel feltörő szabolcsi mozgalom. Ahhoz már lassan hozzászókkott az uralkodó közvélemény, hogy a Viharsarok az agrárszocialista mozgalom központja és ezen változtatni nem lehet, a Szabolcs megyében és környékén kibontakozó nagy arányú szervezkedés azonban váratlanul érte úgy az ottani, mint az egész földbirtokos osztályt. Januárban a Szabolcs megyei főispán „a szociáldemokrata párt bujtogatásai folytán előállt helyzet” megtárgyalására értekezletre hívta össze a megye 70 előkelő birtokosát és nagybérlijét.¹⁴⁴ A birtokosok szigorú megtorló intézkedéseket követeltek a mozgalommal szemben, a különböző főispáni jelentések egyre erőteljesebben követelték a szocialista sajtó megrend-

¹³⁸ OL. BM. res. 1898/1151. A leírt eset még januárban játszódtott le. Pogány a mellékelt jegyzőkönyv szerint elismerte, hogy a levelet ő írta.

¹³⁹ MMTVD. II. k. 566. l.

¹⁴⁰ Tiszavidék 1898. ápr. 17. máj. 8. 22, jún. 6. számai számolnak be az esetről.

¹⁴¹ OL. BM. res. 1151/1898.

¹⁴² OL. BM. res. 99/134.

¹⁴³ BML. főisp. biz. 49/1898. A rendelkezés a kivételes állapot további szigorítása mellett nagy gondot fordított a nép megnyerésére is. Állandó érintkezésre és a panaszai meghallgatására szólított fel.

¹⁴⁴ OL. BM. res. 99/1898.

szabályozását is, különösen a Földmívelőét. A Bánffy kormány valóságos ostrom-állapotot rendelt el Szabolcs megyére és környékére. Az egész terület katonai megszállás alá került.¹⁴⁵ A szabolcsi mozgalom kétségtelenül a független szocialisták tevékenysége nyomán bontakozott ki, a hatósági üldözést azonban a szociáldemokrata párt sem kerülhette el. A párt hiába próbálkozott sajtó útján is kinyilatkoztatni, hogy semmi közük Várkonyihoz, hiába hasonlították a hatóságokat a „sanda mézárós”-hoz, aki „nem oda vág ahová néz”, minden tiltakozás hatástalan maradt, a hajsza országossá vált. A kivételes állapot az egész országra kiterjedt. A fővárosban ugyan nem függesztették fel a gyülekezési jogot, de jelentősen korlátozták azt. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy 1898 végén, a párt esedékes kongresszusát is betiltották, holott az agrárszocialista mozgalmak letörése akkorra már bekövetkezett. Erősen korlátozták a fővárosban is az egyesülési jogot. A fő agitációs eszköz a sajtó maradt, az intézményesített terrorhadjárat idején az egyetlen és leghatásosabb fegyver. Nem volt véletlen az uralkodó körök ellenszenvé. A kormány és a hatóságok ezt az egyetlen fegyvert is ki akarták csavarni a szociáldemokrata párt kezéből. Heves megye köriratot juttatott el a megyékhez, abból a célból, hogy gyakoroljanak nagyobb nyomást a parlamentre, hogy az korlátozza a sajtószabadságot. A körirat különösen a Népszava és a Földmívelő megrendszabályozását kérte. Ugyancsak foglalkozott a kérdéssel Pest megye törvényhatósága is.¹⁴⁶

Az uralkodó osztályok nyomására a budapesti főügyész a sajtó hatékonyabb ellenőrzésére hívta fel Rudnay főkapitány figyelmét. Hozzátette, hogy „Magyarország területén a legféltelenebb agitációt a... Várkonyi István felelős szerkesztése alatt előállított, Földmívelő című politikai hetilap követi el.” Mivel a lapnak óvadéka van, azt csak sajtóper útján lehet megtámadni, de annak is csak úgy van értelme, az átirat szerint, ha az összes példányt le tudják foglalni még a terjesztés előtt. A főügyész ezért a címzettek felkutatását és a „megfelelő intézkedések” megtételét javasolta.¹⁴⁷ Az átirat után a főkapitány nyomban megtette a „megfelelő” lépéseket. Házkutatást tartottak Várkonyi Istvánnál és lefoglalták a Földmívelő üzleti könyveit, és előfizetőinek névsorát. Erre azért volt szükség, hogy az illető postahivatalokon a csomagos példányokat le lehessen foglalni. A Várkonyinál tartott házkutatással egyidőben feldúlták a Népszava szerkesztőségét is. Az utcát rendőrök szállták meg, bent minden szekrényt feltörték, mindent felforgattak, mindenkit megmotoztak. Hasonló módon jártak el a pártvezetőségi tagok lakásán is. Bokányitól kéziratot cikkeit is elvették, amelyeket az Építőmunkásba szánt. Baron Ede vendéglőjében is mindent felforgattak és három szakegylet ott levő szekrényét is feltörték, de nem kímélték meg lakását sem. Pfeifer lakásán a szalmazsákokat is kibontották, magánleveleit is lefoglalták. Ruzicska Manótól 594 Ft-ot tartalmazó takarékkönyvet koboztak el. Ruzicska az összeget öt éven keresztül kisebb tételekben rakta be az Első Hazai Takarékpénztár igazolása szerint. Az eset kapcsán a felesége szívrohamot kapott. Teszársz Károlytól elvették a Vas- és Fémmunkások lapja 72 Ft-nyi vagyonát. Feldúlták az asztalosok, nyomdászok és más szakmabeliek szakegyesületeit is. A nyomdászoktól 2000 Ft-ot vittek el. Krecsányi VIII. kerületi kapitány magához rendelte Zaka Lajost és Novitzky Lászlót, az egylet vezetőit és közölte velük,

¹⁴⁵ A szabolcsi mozgalomról lásd: Tóth István: Földosztó mozgalom Szabolcs megyében 1817—1898. Kossuth 1963.

¹⁴⁶ Ismerteti a Szentés és Vidéke 1898. február 13. A lap hozzát teszi, hogy üdvözli a lépést, nem félti tőle a sajtószabadságot, mint más lapok.

¹⁴⁷ FL. Fkp. eln. res. 120/1898. febr. 9-i keltezés

hogy a pénzről később döntenek.¹⁴⁸ Az általános vizsgálatok során egyelőre szakegyletek további működését még engedélyezték.

A házkutatásokat a rendőrség tiltott adománygyűjtés címén indította meg. A szervezett zaklatásokhoz az előző évi belügyminiszeri rendelkezést használta fel. Február hónapban Várkonyinál öt ízben tartottak házkutatást. A rendőrség nem zavarta, hogy Várkonyiék valóban nem rendeztek gyűjtéseket és az sem, hogy Várkonyitól jelentősebb összegeket vigyenek el, — volt mit elvinni — még leánya zsebeit is kiforgatták, annak bélyegalbumát is elvitték. Várkonyit és mindazokat, akiknél pénzt találtak, eredetétől függetlenül, valamennyit minden háznál felleltek — 100-100 Ft büntetésre bírságotlalt tiltott adománygyűjtés címén.

A rendőrség „korszerű” eszközei közé tartozott a fényképezés is. A budapesti rendőrség következő lépése volt, hogy a pártvezetőség tagjait, a szaklapok szerkesztőit, a szakszervezeti mozgalom vezetőit és más „veszedelmes” szocialista izgatókat Várkonyi Istvántól az ideális anarchista Schmitt Jenőig lefényképezette. Ebben a főkapitány „a modern rendőrség működésének zálogát” látta.¹⁴⁹ A polgári bűnözők és a szociáldemokrata pártvezetőség tagjai között a belügyminiszer sem tett különbséget. Ez tűnik ki az egyik főkapitányhoz küldött átiratából, amelyben azon óhaját fejezi ki, hogy a „székesfővárosban lakó, s a rendőrség által ismert szocialista izgatók, zsebmetasztók, betörők fényképei a csendőőr körzeti parancsnokságok részére megküldetnének.”¹⁵⁰ A fényképek mellé részletes személyleírást is készítettek, a „veszedelmes” agitátorokról. A személyleírással ellátott szocialista izgatók névjegyzékét az ország minden pontjára szétküldték — a fényképes listát külön kellett megrendelni — hogy az ottani hatóságok azokat könnyen felismerjék és illetőségi helyeikre toloncolhassák. Mindennapi fogalomná vált az országban a toloncház és a tolonckocsi. Megkezdődtek a toloncolások a fővárosban is. A nem budapesti illetőségű pártvezetőségi tagokat, a szakmozgalom vezetőit, a rendőrség szülőhelyükre toloncoltatta. A rendőrség minden ítélet nélkül letartóztatta az MSZDP vezetőit is, azokat toloncházba szállította és meghatározatlan időre, vagy „egyszer s mindenkorra”, kitoloncolta a fővárosból. Nem törődve azzal, hogy mi lesz az „izgató” Budapesten maradt családjával, ő maga hol fog lakni, stb. A legtöbbször csupán egy úti táskával, egyetlen ruhában tették fel őket a legközelebbi vonatra. Illetőségi helyükre érve jelentkezniök kellett az illetékes rendőrkapitánynál, aki rendőri megfigyelés alá helyezte őket. Az illető települést nem hagyhatták el és rendszeres időközönként jelentkezniök kellett. Munkát nem igen kaptak.¹⁵¹

A személyi szabadság és a gyülekezési jog korlátozásának számtalan jele volt a fővárosban is. A rendőrség rendszeresen razziázott azokban a kávéházakban, ahol pártvezetőség tagjai és mások beszélgetésre összegyűltek; ilyen volt a Continentál. Egy ilyen gyülekezésen való tettenérés elég volt a kitoloncoláshoz. Az egyik alkalommal Pfeifert, a párt akkori vezérét kívánták elfogni — nem volt budapesti illetőségű — híveinek csak áruhában sikerült a razzia közben kiszöktetni. Pfeifer nyomban Bécsbe, majd Drezdába utazott, hogy elkerülje a kiutasítást. Útjának másik célja pedig az volt, hogy beszámoljon a magyarországi helyzetről. Ekkor már Európaszerte folytak a tiltakozó akciók a magyar párt üldözése ellen. Egész Angliában „meetingeket” tartottak, ahol a magyar párt helyzetét ismertették. Svájcban és

¹⁴⁸ Függetlenség 1898. febr. 15, 17 márc. 3.

¹⁵⁰ U. o. 671/1898.

¹⁵¹ Az 1897-ben megválasztott pártvezetőség tagjai közül kitoloncolták a fővárosból Czinder Károlyt, Csebernyák Józsefet, Csizmadia Sándort, Kalmár Henriket, Rádi Sándort, Ruzicska Mánót, Zsigmond Eleket. A szakmozgalom vezetői közül Pollák Bélát (betűszedő), Steiner Jenőt (cipész), Szabó Albert és Schreier Béla asztalosokat. A párt ismert agitátorai közül Szabados Sándort, Kiss Károlyt, Schwartz Józsefet, Svényi Gusztávot, a Nova Doba c. szlovák lap szerkesztőjét.

Németországban gyűjtéseket rendeztek a magyar párt javára. Segítséget ígért a francia és az osztrák párt is. A magyar párthoz üdvözlő levelek érkeztek és további kintartásra buzdítottak. Belgrádból is támogatást ígértek.¹⁵² A tiltakozásokra válaszként a hatóságok kitiltották az ország területéről az osztrák és a német pártlapokat. A kormánynak azonban nem csupán ebben állott a sajtó- és vélemény szabadság ellen intézett merénylete. Februárban véglegesen betiltották a Földművelő c. politikai lapot, amelynek kauciója volt, tehát csak sajtóperrel lehetett volna megítámadni. Korlátozták a szociáldemokrata sajtót is. Állandósultak a sajtóperek és elkobzások. Az MSZDP-nek nem volt egyetlen kaucióval rendelkező politikai hetilapja sem ebben az időben, ezért a legfontosabb kérdés volt a párt sajtó megmentése. A pártvezetőség nagy erőfeszítések árán napilappá tette a Népszavát.¹⁵³ A rendőrségi házkutatások részben ezt kívánták megakadályozni. A rendőrség ugyanis azt feltételezte, hogy a kauciót a párt gyűjtésekből fedezi. Az akciót a rendőrségnek nem sikerült megakadályozni. A párt megmentéséhez nagyban hozzájárult, hogy a munkásság megvédte a Népszavát, az akkori agitáció egyetlen eszközét. Betiltásával járó következményeket a kormány nem merte vállalni. Hozzájárult a Népszava megmentéséhez az is, hogy a pártvezetőség a fontosabb problémákat, közlendőket ebben az időben már a Sima Ferenc országgyűlési képviselő védelme alatt álló — résztulajdonosa és főmunkatársa volt a lapnak — Függetlenségben tette közzé.

Az állandó elkobzások, zaklatások ellenére a Népszava erősödött, bár megjelenését előzetes cenzúrához kötötték. Az „izgató” cikkek meg sem jelenhettek. Gyakori volt, hogy üres oldalakkal jelent meg az elkobzások nyomán. Előfordult, hogy a második kiadást is elkobozták, mivel abban az első elkobzás során észre nem vett újabb „izgató” cikkeket fedeztek fel.

A párt ebben az időben is töretlenül küzdött a demokratikus szabadságjogokért. Ezek között most első helyre a sajtószabadság került. Az adott körülmények között a párt létéért kellett küzdeni. A párt létének megvédésére szólított fel, a teljes titokban kiadott röpirat, a „Talpra munkás-proletár!” „...Eltvársainkat tehát felszólítjuk, hogy férfias bátorsággal és félelmet nem ismerő elszántsággal harcoljanak a szociáldemokrata pártért, a munkásság igazi szabadságáért. Elvtársak, veszélyben van a szociáldemokrata párt, innen a központból, ahol az üldözés legnagyobb azt kiáltjuk hozzátok: Talpra munkás-proletár!”¹⁵⁴ Március 7-én a párt újabb röpiratot adott ki, „Proletárok! Elnyomott munkásnép! címmel. A röpirat a rendőrségi évkönyv szerint 100.000 példányban került forgalomba (80.000 magyar és 20.000 német nyelven), a Függetlenség tudósítása szerint 200.000 példányban. A röpirat kiadása és terjesztése illegálisan történt. A röpiratok többségét vidékre juttatták el, csak az utolsó 35.000-et terjesztették el Budapesten. A detektívek gyanút fogtak és üldözőbe vették a röplapokat szállító kocsit, de az egérutat nyert.¹⁵⁵ A lefoglalási kísérlet sikertelen maradt. A párt „Vetőmagvak”, „Növénymagvak” felirattal küldözte szét vidékre a röpiratot tartalmazó csomagokat, „Mellingen és Pless” szállítási bizományosok feladásában. A belügyminiszter azonban erről is tudomást szerzett — nyilván a bizalmas besúgójától, Gombosítól — és felhívta a főkapitány figyelmét, hogy nézzenek utána a céznek, vidéken ellenőrizték a „gyanus” egyének számára érkező küldeményeket. A nyomozás eredménnyel járt. Dunaföldváron Viszai Pál

¹⁵² Függetlenség 1898. márc. 2, 3.

¹⁵³ A párt úgy játszotta ki korábban a hatóságokat, hogy a hetilapot négy havilappal pótolta. Ezek voltak a Népszabadság, Népjog, Népjólét, Új Népszava, majd Népszava, ha volt ötödik hét is akkor a Népakarat. A Népszava kaucióját Neumayer Ede nyomdász tette le.

¹⁵⁴ Függetlenség 1898. febr. 27. száma közli a röpiratot. A röpirat terjesztésének nincs levéltári nyoma, lehet, hogy a pártvezetőség csupán a Függetlenségben tette közzé e felhívást.

¹⁵⁵ Függetlenség 1898. márc. 6.

részére érkező „Vetőmagvak”, feliratú csomagban 200 db „Szocializmus és hazafiság” c. rölapot és 150 db „Jogot a népnek!” feliratú jelvényt találtak. A további nyomozások során sikerült a Proletárok! Elynomott munkásnép! c. röpiratból is lefoglalni.¹⁵⁶ A sajtóügyi vizsgálóbíró azokat átnézte és akkor még nem látott okot a beavatkozásra, később azonban mégis vádat emeltek a röpirat szerzője, Bokányi Dezső ellen.

A röpirat az országossá tett kivételes intézkedéseket tette szóvá és leplezte le, „Az osztályuralom kezelői: Bánffy, Perczel, Darányi és az ő csendes komponistáik, levetették a szemérem álarcat és a törvényt meg a jogot sárbatiporva, olyan gyalázatos hajsztát indítottak ellenünk, amilyenhez foghatót a 19. század folyamán egyetlen művelt államban sem találhatunk.” — kezdődik a rölap tiltakozása, majd sorra felhossa a Bánffy-kormány addigi jogtipró terrorintézkedéseit „Rabszolga izzadj véres verejtéket és fizess, míg megszakadsz, de — fogd be a szádat! — Ez volt a jelszó. Aztán következett egy új törvény, amely rabigába hajtja és jobbágyi állapotba süllyeszti a földművesnépet.” A rabszolgotörvény után a felső-tiszavidéki mozgalom véres eltiprásáról, majd az MSZDP elleni üldözések sorozatáról, a sajtó, vélemény és személyes szabadság ellen indított merényletekről beszél a röpirat. Felhossa a lefotografálásokat és a kiutasításokat. Felemlíti, hogy Pfeifert külföldre üldözték, „ahol legalább a „Szabad Magyarország” fogalmát magyarázhatja meg kellőképpen”. Leleplezi a burzsoázia tehetetlen gyávaságát is: „A burzsoáziát rémhíreivel alaposan megijesztette a kormány és az most rémüldözve búvik össze, mint egy buta birkanyáj, ha közeledik az ég vihara. Emiatt a megrémült nyáj miatt akár valamennyiünket máglyára vihetne a kormány.” A röpirat nem reméli a helyzet javulását, „Rosszra, rosszabb következik”, írja, ezért még nagyobb kitartásra, összetartásra, küzdelemre szólít fel.¹⁵⁷

A röpirat egyik kitételében így fogalmaz: „Az ellenzék (a parlamenti ellenzék — FJ.), mely szintén nem egyéb, mint kizsákmányoló burzsoák, papok és főurak pártja, haragszik a kormányra, mert nem elég nyomatékosan lép fel ellenünk.” A rabszolgotörvény elfogadása után a parlamentben nem zárult le az agrármozgalmak megfékezésének kérdése. A felső-tiszavidéki mozgalom erőteljes fellángolása idején még a kormánypártban is meghasonlás történt. Rohonczy Gedeon képviselő szembe fordult a Bánffy-kormánnyal, azt erélytelenséggel vádolta, mivel szerinte a „lázadókra” többet kellene lőni. Sima Ferenc febr. 26-án interpellációt nyújtott be, és tiltakozott a Várkonyi lakásán tartott házkutatás miatt. Sima a parlamentet „pénzen megvásároltnak nevezte — ugyanis Rohonczy a Bánffyval támadt nézeteltérése során azt is felszínre hozta, hogy a Szabadelvű Párt hárommilliót költött választási célra —, a kormányt a sajtó, gyülekezési és szólásszabadság lábball tiprásával vádolja. A házkutatás jogsértéséről beszélt, mivel azt bírói végzés nem előzte meg és előzetes nyomozás nélkül hajtották végre. Felhozta, hogy a szabolcsi kormánybiztos kiküldése is a parlament tudta nélkül történt, hogy éjfélkor tartották házkutatást családos embereknél, például a szociáldemokrata pártvezetőség tagjainál is.¹⁵⁸ Pichler Győző (Kossuth p.) közbeszólt, hogy általános lázadásra készülnek május 10-én, és a szocialisták jelszava: „Agyonütni a grófokat, felgyújtani a kastélyokat és a telekkönyveket!” Mócsy Antal néppárt képviselő kijelentette, hogy a szocializmus a liberalizmus szülötte” „Mi az orvosság? — kérdezi, vissza kell térnünk Istenhez!” Egyúttal felhasználja a lehetőséget, hogy a szociáldemokrata pártvezetőség támadása

¹⁵⁶ FL. Fkp. eln. res. 427/1898, 428/1898.

¹⁵⁷ MMTVD. II. k. 541—544. l.

¹⁵⁸ Képviselőházi Napló (1896) 13. k. 49—53. l.

kapcsán ismét antiszemita kirohanásokat tegyen.¹⁵⁹ A parlamentben éppen az ellenzék követelte egyre hangosabban, hogy hozzanak szocialista ellenes kivételes törvényeket Magyarországon. Nem törődve azzal és nem is sérelmezve, hogy megkérdésük nélkül, a belügyminiszter már megvalósította azt. A kérdéssel Erdélyi Sándor igazságügyi miniszter is foglalkozott egyik beszédében és a következőket mondotta: „De azon t. urakat, akik abban a nézetben vannak, hogy új rendkívüli törvényeket alkossunk, kérem méltóztassanak megpróbálni ilyen kivételes, úgynevezett „Unsturtzgesetz”-ek alkotását, méltóztassék megpróbálni azok szövegezését, meg fogják látni, hogy milyen nehéz a határvonalat megvonni a keresztény-szocialista, paraszt-szocialista, a munkás-szocialista, radikális-szabadelvű árnyalatok között... Nagy, hatalmas államok megkísérelhetik, megtehetik ezt a fényűzést, de mi, akik rá vagyunk szorulva a külföld jóakarására és a külföldön levő hitelünkre, micsoda hatást idéznénk elő, ha előállnánk egy kivételes törvénnyel, bevallva azt, hogy rendes törvénnyel a rendet fenntartani képesek nem vagyunk.”¹⁶⁰

Az igazságügyminiszter tehát a liberalizmus tisztaságára és a külföldre hivatkozva utasította vissza kérdést. Valóban egyszerűbb volt mindazt törvényhozás nélkül megvalósítani, s így nem is kellett évekig szövegezni, mint a rabszolgatörvényt. Apponyi Albert felszólalásában elhibázottnak tartotta Erdélyi „erkölcsi érveit”, szerinte épp a külföldnek kell megmutatni, hogy meg tudjuk oldani a bajokat is. Ismétlem — mondotta Apponyi — hogy úgy én, mint azok, akik velem egy politikai elveket vallanak (a Nemzeti Párt — FJ.), *a helyzet által követelt, akár rendkívüli hatalmat is*, ha azok a törvényhozástól kéretnek és ha azoknak szükségessége beigazoltatik, *megadni hajlandók vagyunk.*¹⁶¹ (Az én kiemelésem — FJ) Apponyi beszédében azt is helyeselte, hogy a kormány „nagy kiterjedésben és imponáló erővel alkalmazta az ország fegyveres erejét”. „...abban egészen igazat adok Rohonczy Gedeon t. képviselő úrnak — mondotta — hogy a fegyveres erőnek, ha arra szükség van, minél nagyobb számban való megjelenése legjobb eszköz arra, hogy a tényleges összeütközések veszélye elháríttassék.”¹⁶² Kemény Pál (Kossuth p.) csatlakozott Apponyihoz és kijelentette, hogy a kivételes törvényt nem obstruálta volna meg senki és mindenki megszavazta volna a parlamentben (helyeslés a szélsőbalon) Győry Elek (Ugron p.) kijelentette, hogy a szocialista eszmékkel neki semmi baja, de a mozgalommal szemben helyesli a kivételes és rendkívüli intézkedést, ami szerinte nem lenne egyenlő az erőszak rendszerezésével.¹⁶³ A felszólalásokból kiderült, hogy az ellenzék a szocialista mozgalom elleni kivételes törvények betervezése esetén kész lett volna a kormányt támogatni. A konkrét elképzelések azonban eltértek egymástól. Apponyi „rendkívüli hatalom” megadásáról beszélt, mások kivételes törvényekről.¹⁶⁴

Az 1848-as forradalom 50 éves évfordulója ismételten elérékenyítette az ellenzékét és a budapesti nagy tömegdemonstrációk után ismét szívügyüknek tekintették a sajtószabadság megvédését. Közben a kormány intézkedései is jelentős eredmények-

¹⁵⁹ U. o. 55. I. ill. 34. I.

¹⁶⁰ U. o. 198. I. febr. 25-i ülés.

¹⁶¹ U. o. 203—204. I.

¹⁶² U. o. 201. I.

¹⁶³ U. o. 211. ill. 249. I.

¹⁶⁴ Kivételes hatalomról szóló törvény megalkotása már a kiegyezéstől kezdve napirenden volt. Ilyen javaslat terve már 1868-ban, 1878-ban, 1888-ban is napirendre került. Ezek a tervezetek a háború esetére életbeléptetendő kivételes intézkedéseket és kormány kivételes hatalommal való felruházásáról intézkedtek volna. Előzményei voltak az 1912-es LXIII. tc-nek. E kérdésről lásd: Tóth Árpád: A kivételes hatalomról szóló 1912. évi LXIII. tc. létrejöttének előzményei 1868-tól a századfordulóig. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Juridica et Politica T. XI. Sze ed, 1964.

kel jártak az agrármozgalmak megfékezésében, így most a kormányt, amelyet nemrég még a kormánypárt ellenében vettek védelmük alá, ismét hevesen támadták. gr. Benyovszky Sándor (Ugron p.) felszólalásában kijelentette, hogy a szocializmus oka a nyomor és csak utána az izgatók. „Azért nem lehet azt szuronnal elnyomni. Segíteni kell a közjólétet!” Felhossa példának, hogy amikor a főváros 40 rosszul fizetett kézbesítői állásra hirdetett pályázatot, arra 4500-an jelentkeztek, zömmel vidékiek. Nem lehet az ipart fejleszteni, mert míg külföldön 2,5—3 % a kamatláb, addig Magyarországon, vidéken 8—12 %, így nálunk nem fektet be senki.¹⁶⁵ Darányi Ignác földművelésügyi miniszter válaszában kijelenti, hogy „... ahol némely izgatók által a közbiztonság, a személy- és vagyonbiztonság is fenyegetve van, olyan exponált helyeken bizony szükség van az állam fegyveres erejére.” Ezért kéri a kormány támogatását. „Nehéz időkben olyan kormányra van szükség... (Egy hang bal felől — Mint ez!) Mi elsősorban kötelességünknek tartjuk, bármilyen népszerűtlen is, a csendet és rendet, a vagyon és személybiztonságot fenntartani.”¹⁶⁶ Majd hevesen támadta a Néppártot, amely a templomban is nyíltan politizál. Sima Ferenc felszólalásában a néppárti uszításra válaszolva kijelentette, hogy a parlamentben nincs keresztény és nem keresztény alap, itt nincs keresztény és nincs zsidó.” Szemérveti a néppártnak, hogy Magyarországon nem lehet egyházi sérelem, mert ilyen vagyonnal az egyház sehol nem rendelkezik „és mért nem adnak a szegényeknek?” Birálta Darányi beszédét is, hogy a gyülekezési jog felfüggesztésével a sajtószabadság korlátozásával semmit nem lehet elérni. Mindezért felelőssé tette az ellenzékét is, amely nem teljesíti kötelességét. „...hangsúlyozom azt, — mondotta — hogy amennyiben minden határon túl megy a kormány a kormányzati erőszakoskodások és visszaélések terén, éppoly mértékben gyáván, tehetetlenül és minden erő nélkül áll az ellenzék a kormánnyal szemben.”¹⁶⁷ Bánffy miniszterelnök azzal védekezett, hogy a kormány addig minden ígéretét beváltotta, még többet is. Majd amikor Kossuth Ferenc interpellációjában megkérdezte, hogy a kormány milyen jogalpra fekteti a sajtó, gyülekezési és személyes szabadság ellen intézett támadásait, mindent letagadott. Beszéde közbotrányba fulladt, az ellenzék állandó közbeszólásai közepette (Justh Gyula: Éljen a Szabadelvű Párt! Tegye le a szabadelvű nevet! Le kell tenni az álarcot! Visontai: Kihágási paragrafusokkal kormányoznak! Madarász József: Hazaárulás! stb.) nem tudta azt folytatni.¹⁶⁸

A botrányos jelenetekkel tarkított parlamenti ülések a Bánffy kormány további tevékenységét is végigkísérték, csakúgy, mint a terrorintézkedések. A csendőrszuronyok ebben az évben is több helyen gyilkoltak — Dunaföldvár, Bagamér, Balmazújváros, Tóba, stb. 1897 végétől 1899 márciusáig az ország területén 51 munkást gyilkoltak meg a csendőrök, 114-et megsebesítettek. A független Szocialista Pártot teljesen szétzúzták, vezérét, Várkonyi Istvánt bebörtönözték. Megbénították a vidéki szocialista agitációt. Az MSZDP Budapesten maradt vezetőinek jórészét is bebörtönözték, köztük Bokányi Dezsőt egy évre. Az 1898-as rabszolgatörvény kíméletlen végrehajtásával és az újabb kivételes intézkedésekkel végül sikerült a kormánynak az agrárszocialista mozgalmat teljesen szétzúzni. Az 1898-as aratás már rendben folyt le. A tartalékoltt 5500 aratómunkásra már nem volt szükség,¹⁶⁹ a „csend és rend” biztosítása sikerrel járt. „Csend és rend van egész Magyarországon. Csend és rend, mint egy nagy temetőben” — írta a Népszava július 19-én.

¹⁶⁵ U. o. 14. k. 133—134. l. márc. 18-i ülés.

¹⁶⁶ U. o. 141—149. l.

¹⁶⁷ U. o. 235—240. l.

¹⁶⁸ U. o. 324—325. l. márc. 30-i ülés.

¹⁶⁹ Mezőhegyesen 3000-et, Bábólnán 500-at, Kisbéren 1000 főt, Szalyván pedig 1000-et helyeztek készenlétbe. Magyarország Földművelésügye... 170. l.

A Bánffy-kormányt nem nyugatta meg a csendes aratás, a megkezdett úton haladt tovább. Az agrárszocialista mozgalom megfélemezésében elért sikerei csak fokozták a kormány elbizakodottságát. Az MSZDP-t a kormánykörök engedelmes eszközévé kívánták szelidíteni. A pártvezetőség nem egy újságcikkben hangoztatta a „törvényes úton maradáást”, a párt békés szándékait, miközben változatlan erőfeszítéseket tett a demokratikus szabadságjogokért. A sajtó, agitáció, gyülekezési és személyi szabadság elleni merényletre a párt a sajtó szerepének megnövelésével válaszolt. Májusban elérték, hogy a Népszava már hetenként kétszer jelenhetett meg. Új lapokat adtak ki. Szegeden a Munkáslapot és Pécsen a Munkást. Hosszú ideig a fő agitációs és harci eszköz a sajtó volt. Ezt a fegyvert nem lehetett kitépni a munkásosztály kezéből, s minden elismerést megérdemelnek azok, akik a sajtóperek, üldözések, nélkülözések, bebörtönzések közepette vállalták annak szerkesztését, írtak bele, gondoskodtak róla, hogy folytonosan megjelenjen és erősödjön. A Bánffy-kormány időszaka, egyben a magyarországi szociáldemokrácia hőskora is volt. Az MSZDP és a magyar munkásosztály állta a küzdelmet, egy olyan időszakban, amikor az egész ország területére kivételes intézkedések és kivételes hatalmat léptettek életbe. Nem hoztak ugyan Magyarországon szocialista ellenes kivételes törvényeket, nem helyezték a pártot törvényen kívül. Az ügyis törvényen kívül volt, mivel a választójoggal nem rendelkezők pártja volt. Ami a kivételes intézkedéseket illeti, ezen a téren pedig a magyar uralkodó osztályok államhatalmának nem volt szüksége törvényes jogalapra. Az állam elnyomó apparátusa és a vármegyék birtokosokból és dzsentrikből álló tisztikara az intézkedések végrehajtását nem kötötte törvényes jogalaphoz. Ez az állapot rosszabb volt minden kivételes törvénynél, mert a végrehajtó hatalmat nem kötötte semmi törvény a terrorintézkedéseknek foganatosításában, a csendőrség szabadon gyilkolt az országban, a szolgabíró tetszés szerint basáskodhatott, a fővárosi rendőrfőkapitánynak nem kellett tetteiért felelősséget vállalnia. S ha egyikét képviselő időnként szóvá tette a dolgozó osztályok nyomorát és jogfosztottságát, szót emelt a kormányterror ellen, az osztályparlament lehurrogta. A polgárság a földbirtokos osztály szövetségét többre tartotta, mint a liberalizmushoz való ragaszkodást. A radikális, demokratikus eszméknek táborukban alig volt talaja. 1898-ban a „radikális demokraták” pártalakítása sovány vállalkozás volt, a munkásosztály tőlük sem várhatott komoly segítséget. A felháborodás hullámai csak akkor csaptak magasra, ha „fontosabb” közjogi kérdésekről volt szó, vagy ha a terrorhadjárat már magát a polgárságot is érintette, mint 1898. novemberében, amikor Rudnay emberei mentelmi joggal rendelkező képviselőket inzultáltak, megszállták a Műegyetemet és egyetemistákat kardlapoztak.

A Bánffy-kormány átértelmezett liberalizmusa, annak bukása után is érvényben maradt. A Széll-kormány a „jog, törvény, igazság” jelszavával haladt tovább Bánffyéék nyomdokain, s csak évek múltán enyhített a kivételes állapoton. Folytatta Bánffyéék törvényhozási politikáját is. Újabb „rabszolgatörvényeket” hoztak. Az 1899. XVI. tc. a vízi, vasúti munkálatoknál dolgozók számára, majd az 1900. XXVIII. és az 1900. XXIX. tc. következett, amely az erdőmunkások, ill. a dohánykertészek számára terjesztette ki a „rabszolgaságot”. Az utóbbi a dohánykertészek számára előírta a kertészkönyvet, amely a munkásigazolványnak felelt meg. Ezek a „rabszolgatörvények” az 1898-as II. tc-el együtt csak az 1876-os cseléd-törvény egy részének módosítását jelentették. Tallián Béla 1893-as megbízása viszont az egész cseléd-törvény revíziójára vonatkozott, viszont az 1898-as II. tc. csupán annak V. fejezetét érintette. A cseléd-törvény módosítása a belügyminiszterre várt, aki azt meg is ígérte. Miután az agrárszocialista szervezkedés visszaszorításához erre már nem volt szükség, az lekerült a napirendről, csak az 1905—6-os cselédstrájkok

kapcsán nyert ismét aktualitást, és Darányi Ignác, aki akkor a koalíciós kormány földművelésügyi minisztere volt, 1907-ben benyújtotta a „derestörvényt”

Ezek a törvények nemcsak a dualizmus idején, de a Horthy-korszakban is érvényben maradtak. A földbirtokos osztály gazdasági és politikai hatalmának védelmét szolgálták. Eszközei voltak a földmunkás és szegényparaszt-mozgalmak gúzsba-kötésének, az agrárproletariátus kizsákmányolásának. Gátolták a mezőgazdaságban a kapitalista viszonyok szabadabb térhódítását.

E vázlatos feldolgozás nem csupán a „történelmi magyar uralkodó osztály” bűnlajstromát kívánta gazdagítani, hanem egy parányi epizóddal bizonyítani, hogy a magyar munkásosztály és parasztság hány hétfejű sárkánnyal találta magát szemben, míg igazát kiverekedte.

József Farkas

DAS „SKLAVENGESETZ” VOM JAHRE 1898 UND ANDERE „GESETZLICHE” MASSNAHMEN DER BÁNFFY-REGIERUNG ZUR ZURÜCKDRÄNGUNG DER SOZIALISTISCHEN AGITATION

Die vorliegende Arbeit enthält drei Teile. Der erste Teil behandelt die Vorgeschichte der Vorbereitung des Sklavengesetzes, der zweite die unmittelbare Vorbereitung, Einbringung und Sanktionierung dieses Gesetzentwurfes, der dritte den Generalangriff zur Lahmlegung der sozialistischen Agitation.

Die ungarischen Grossgrundbesitzer haben sich nach dem Ausgleich vom Jahre 1867 eine sehr bedeutende wirtschaftliche und politische Position gesichert. Die feudalen Überreste lebten aber nicht nur in der Unberührtheit der Grossgrundbesitze feudalen Ursprungs, sondern auch in den Lohnformen und Arbeitsverhältnissen der Landarbeiter sowie im Verhältnis zwischen Arbeitnehmer und Arbeitgeber weiter. Die soziale Gesetzgebung war in Ungarn während der Zeit des klassischen Kapitalismus sozusagen unbekannt. Besonders galt dies für die Landwirtschaft. Das Knechtgesetz vom Jahre 1876 hatte die persönliche Abhängigkeit der Knechte vom Gutsbesitzer nicht aufgehoben, sondern sanktioniert. Die feudalen Überreste haben die freie Entwicklung der kapitalistischen Verhältnisse in der Landwirtschaft ernsthaft gehindert. So häuften sich die Widersprüche zuerst und vor allem in der Landwirtschaft. In den Jahren um 1890 entflammten die Bewegungen der Landarbeiter mit elementarer Kraft in Ungarn. Die gesetzgebende und vollziehende Gewalt der herrschenden Klassen hat den Grossgrundbesitzern aus der schwierigen Lage geholfen. Nach den Ereignissen in Orosháza, Békéscsaba und Battonya im Jahre 1891 hat der Innenminister den Ausnahmezustand über die „Sturmecke” verhängt, der nach dem Aufstand in Hódmezővásárhely im Jahre 1894 über die ganze Tiefebene erstreckt wurde. Das Einigungs- und Versammlungsrecht wurde aufgehoben, die Möglichkeit auf sozialistische Agitation eingeschränkt. Béla Tallián, Obergespan und mit aussergewöhnlicher Macht bekleideter Reigerungskommissar der Komitate Békés und Csongrád wurde mit der Revision des Knechtgesetzes beauftragt. Das war der Auftakt zur Vorbereitung des sog. Sklavengesetzes. Der Gesetzentwurf von Tallián wurde im Jahre 1894 fertig, seine endgültige Form bekam er aber nach einer „gründlichen” Vorbereitung im Herbst 1897. Zum streikgegnerschen und antisozialistischen Gesetz wurde der Entwurf aber schliesslich auf Wirkung des grossen Streiks der Erntearbeiter im Jahre 1897. Das Gesetz, das das ganze ungarische Parlament annahm, hat den Lohnkampf der Landarbeiter gelähmt, ihre persönliche Freiheit eingeschränkt, die Aufhebung ihres Versammlungsrechtes sanktioniert. Gleichzeitig mit der unmittelbaren Vorbereitung und Durchführung des Gesetzes eröffnete die Regierung den Generalangriff im Interesse der völligen Einfrierung der Tätigkeit und der Agitationsmöglichkeiten der USDP und der Unabhängigen Sozialistischen Partei. Die Sozialistische Parteipresse wurde zensuriert, die Spendensammlung verboten, die persönliche Freiheit eingeschränkt (die sozialistischen Agitatoren, die örtlichen Leiter wurden registriert, auf dem Lande unter Polizeiaufsicht gestellt, es gab ständige Haussuchungen, Ausschreibungen und Fotoaufnahmen in der Hauptstadt.)

Damit und durch die vom Parlament nicht sanktionierten Anordnungen des Innenministers wurde der Ausnahmezustand im Jahre 1898 in gesetzlicher Form (Gesetzartikel II. vom Jahre 1898 sowie das Sklavengesetz) über das ganze Gebiet des Landes erstreckt. Das zwang die USDP unter schlechtere Verhältnisse, als wenn sie verfehmt worden wäre, weil dies den Terrormassnahmen Grenzen gesetzt hätte, während die Bánffy-Regierung durch nichts gebunden war. Lediglich binnen eines Jahres haben die Gendarmen 51 Arbeiter ermordet.

Trotz des harten Klassenkampfes des Agrarproletariats gelang es der Regierung, die agrarsozialistischen Bewegungen zeitweilig zu unterbinden, aber die sozialdemokratische Partei gelangte schliesslich doch in der Weise aus dem Kampf hinaus, dass sie an Kraft zunahm.

«ЗАКОН О РАБСТВЕ» ОТ 1898 Г. И ДРУГИЕ «ЗАКОННЫЕ» МЕРОПРИЯТИЯ ПРАВИТЕЛЬСТВА БАНФИ ПРОТИВ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ АГИТАЦИИ

Д-р Йозеф Фаркаш
адъюнкт

Статья состоит из трех частей: в первой автор занимается предпосылками подготовки закона; в второй его непосредственной подготовкой и принятием; в третьей его жестоким применением против социалистических организаций.

Класс венгерских крупных землевладельцев обеспечил себе значительную экономическую и политическую власть после 1867 г. Феодальные пережитки продолжали жить не только в наприкосновенности крупных землевладений феодального происхождения но и в различных платежных системах сельско-хозяйственных рабочих а также и в отношениях хозяина и батрака. В Венгрии во время классического капиталистического развития не существовало социального законодательства. Закон о батраках от 1867 г. не отменил а укреплял личную зависимость батрака от владельца. Феодальные пережитки препятствовали свободному развертыванию капиталистических отношений в сельском хозяйстве. Общие противоречия сконцентрировались в первую очередь в сельском хозяйстве. В 90 годы XIX в. стихийно вспыхнули движения деревенской бедноты. Законодательная и исполнительная власть правящих классов или на помощь крупным помещикам. После событий 1891 г. в Орошхазе, Бекешчаба, Батоня сначала на так называемый «Угол бури» (южно-восточная часть) а после событий в Ходмезёвашархейе 1894 г. на весь Альфёлд (большая низменность) было введено чрезвычайное положение. Отменились элементарные демократические права, были ограничены возможности социалистической агитации. Губернатор Бела Таллиан был уполномочен чрезвычайной властью и было ему поручено пересмотреть закон о батраках. Так и началась подготовка нового закона. К осени 1897 г. проект получил свою окончательную форму. Под влиянием крупных батрацких стачек 1897 г. законопроект стал антисоциалистическим законом. Закон, поддержанный всем венгерским парламентом, выступил против всех видов экономической борьбы сельско-хозяйственных рабочих ограничив их личную свободу; запретил свободу организаций и собраний. Во время подготовки и проведения закона правительство одновременно начало общее нападение против деятельности ВСДП и Независимой Социалистической Партии. Социалистическая литература и пресса могла издаваться только под предварительной цензурой, запретили сбор денег. (Социалистические агитаторы и местные руководители были под жандарским надзором; обыски в квартирах продолжались беспрерывно, агитаторы другого местожительства были выгнаны и т. д.).

Этим законом и другими мерами министра внутренних дел было введено во всей стране чрезвычайное положение на 1898 г. Социал-демократическая партия находилась в ужасном положении, хотя ее формально не запретили, но правительство получило свободу действий для своих террористических мер. За один только год было убито 51 рабочих.

Правительству удалось, несмотря на стойкий классовый бой аграрного пролетариата, временно приостановить аграрно-социалистические движения, но все же социал-демократическая партия вышла из борьбы укрепившись.

ÖRDÖGH PIROSKA

**A NEMZETKÖZI SZAKSZERVEZETI SZÖVETSÉG
ÁLLÁSFOGLALÁSA A FASIZMUS ÉS A HÁBORÚ ELLENI HARC
KÉRDÉSÉBEN A HÁRMINCAS ÉVEK ELEJÉN***

A kapitalizmus általános válságának talaján kibontakozó 1929—1933. évi gazdasági világválság és ennek egyik következményeként az Európaszerte észlelhető a faszizálódás erősödése a nemzetközi munkásmozgalom mindkét irányzatát és mindhárom nemzetközi szervezetét, a Kommunista Internacionálét (KI), a Szocialista Munkásinternacionálét (SZMI) és a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség (NSZSZ) arra indította, hogy fokozott figyelmet szenteljen a fasizmus veszélyének. Különösen előtérbe került a kérdés azóta, hogy a fasizmus Németországban előbb előretört, majd uralomra jutott.

A magyar szakirodalom behatóan elemzi mind a KI-nak, mind az SZMI-nek a fasizmus és a háború kérdésében elfoglalt álláspontját. Az NSZSZ-nek e két fontos kérdésben vallott nézeteivel, a fasizmus és a háború ellen hozott határozataival, akcióival azonban magyar kutató eddig még nem foglalkozott. Ez ösztönzött e tanulmány megírására, amely egyúttal egy olyan nagyobb munka bevezetője is, amely megkísérli a magyarországi szakszervezeteknek az 1930-as években folytatott antifasiszta tevékenysége bemutatását.

A Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség — tudjuk — szoros kapcsolatban volt a másik, ugyancsak szociáldemokrata vezetéssel működő nemzetközi munkásszervezettel, a Szocialista Munkásinternacionáléval. Gyakran tartottak együttes ülésekert éppen azért, hogy a lényeges kérdésekben egységes álláspontra jussanak. A két szervezet egymástól függetlenül végzett tevékenysége is állandó kölcsönhatásban folyt, külön-külön hozott határozataik kölcsönösen befolyásolták a másik szerv döntéseit azonos kérdésekről. A nemzetközi munkásmozgalom reformista és forradalmi irányzatának elvi harcai is nyomot hagytak a két irányzathoz tartozó nemzetközi szervezetek határozatain, tettein. Mindez már egymagában is arra készítet, hogy a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetségnek a fasizmussal és a háborúval kapcsolatos nézeteit szembesítsük a két másik nemzetközi szervezetnek ugyanezekkel a kérdésekkel kapcsolatos állásfoglalásával. Így ugyanis megállapíthatók azok a hatások, kölcsönhatások és ellenhatások, amelyeket e három szervezet tevékenysége egymásra gyakorolt. Ezen a réven biztosabb alap kínálkozik annak megítélésére is, hogy a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetségnek a fasizmus és a háború kérdésével kapcsolatos álláspontja mennyire szolgálta a nemzetközi munkásosztály közelebbi és távlati céljait a másik két szervezethez képest.

*

A Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség 1930 óta foglalkozott a háború, a reakció és a fasizmus elleni harc kérdésével. 1930 októberében az NSZSZ és az SZMI vezetősége Kölnben együttes ülést tartott. Az ülésen elfogadott nyilatkozat rávilágított arra, mi tette időszzerűvé a megbeszélés összehívását. Egyes európai országokban

* Részlet A magyarországi szakszervezetek antifasiszta tevékenysége a harmincas években c. nagyobb tanulmányból.

megerősödtek a fasiszta és reakciós tendenciák és így sürgőssé vált a nemzetközi munkásmozgalom gyors közbelépése. Az olasz fasiszmus kisugárzó hatásaként reakciós hullám önti el Európát és a reakció leplezetlenül hadat üzen a demokráciának. Amikor a finnországi választásokon a nép nagy többsége a választási terror ellenére a parlamenti demokráciára szavazott, a finn fasiszták elhurcolták a korábbi, liberális államelnököt és demokráciaellenes államcsínyt hajtottak végre. Lengyelországban Pilsudszki eddig nem tapasztalt mértékű terrort gyakorol a lakosság többségén. A szjeimet feloszlatták, 68 volt tagja, az ellenzék egynegyede börtönben synylódik. A cél az, hogy megakadályozzák a demokratikus erők részvételét a választásokon. Ausztriában a keresztényszocialisták meghívták kisebbségi kormányukba a Heimwehr két vezetőjét és nekik adták a belügyi és az igazságügyi tárcát. Stahremberg herceg, Heimwehr-főnök, belügyminiszter beköszöntő nyilatkozatában kijelentette: a kisebbségi kormány akkor is a helyén marad, ha a választásokon vereséget szenved. Rög-tön Stahremberg hivatalbalépését követően a rendőrségnél minden vezető állásba megbízható fasisztát ültettek — vázolta a nemzetközi helyzetet a nyilatkozat —. Majd figyelmeztet arra, hogy 1930 novemberében nagykorúnak nyilvánítják Habsburg Ottót. Ez a körülmény — az ülés résztvevőinek megítélése szerint — újabb királypuccs veszélyét, továbbá a reakció előretörésének lehetőségét idézi fel Közép-Európában, sőt komoly háborús eshetőségeket is rejt magában. Az 1930. évi németországi választások eredményei közelebb hozták a fasiszta veszélyt, amelyet a német szociáldemokráciának eddig még sikerült elhárítania. Mindezek ismeretében a megbeszélés résztvevői nemzetközi összefogásra szólították fel a szervezeteikhez tartozó munkásokat, hogy közös fellépéssel gátolják meg a burzsoáziát abban, hogy a diktatúra vagy a fasiszta veszély által fenyegetett országokat kölcsönökkel vagy egyéb pénzügyi eszközökkel támogassa.

„Valamennyi ország demokratikus elemeinek állhatatosan szembe kell szállniuk a fasiszta diktatúrák blokkjával.” Az NSZSZ és az SZMI „felszólítja valamennyi ország munkásosztályát, hogy minden megfelelő eszközzel folytassa a fasiszmus elleni harcot.” A határozat ekkor még nem konkretizálta a fasiszmus elleni harc eszközeit.¹

A felszólítás valóban átütő erejű gyakorlati sikerének feltétele a munkásegységfront megteremtése lett volna. Ennek azonban ekkor még útját állta, mind az SZMI-nek, mind a KI-nek egymást a fasisztákkal azonosító és így ellenségnek tekintő álláspontja. A változás kezdetei — egyes már korábban is észlelhető tünetek ellenére — tulajdonképpen csak 1933-ra tehetők.

Az 1933-as év a nagy önvizsgálat éve lett a munkásmozgalomban. Hitler abban az országban jutott uralomra, ahol a KP a Szovjetunió és Kína után a legerősebb volt, ahol az egyéni tagságra épült SZDP a szociáldemokrata pártok közt a legerősebb volt. Ezt követte a fasiszmus győzelme Ausztriában, ahol az SZMI harmadik legerősebb pártja tevékenykedett. A nemzetközi munkásmozgalom mindkét fő irányzatának volt tehát oka és alapja az önvizsgálatra. Hitler hatalomra jutása után ehhez hozzá is láttak.

A legfontosabb következtetés, amelyhez a munkásmozgalom mindkét irányzata mindhárom nemzetközi szervezetének el kellett volna jutnia: egységre, a munkásmozgalom egységes fellépésére, egységfrontra van szükség. Vagyis, hogy a történelem nem a két irányzat közötti harcot, a jövőben követendő útra vonatkozó elvi

¹ Tätigkeiten und Bestrebungen Internationalen Gewerkschaftsbundes 1930—1932. Paris 1934. Tätigkeitsbericht des Internationalen Gewerkschaftsbundes über die Jahre 1930, 1931 und 1932. Vorgelegt dem sechsten ordentlichen Kongress, Brüssel, 1933. 102—103. o. (A továbbiakban: Tätigkeitsbericht.)

nézetkülönbségek minden kérdést megelőző tisztázását tűzte napirendre. A különbségek és az ellentétek nem akadályozhatják meg a közös cselekvést a fasizmus ellen. A közvetlenül adott feladat tehát közös, akkor is, ha majd a jövőben szétválnak az utak.²

Eddig a felismerésig a 30-as évek elején a KI és a szekciói is, az SZMI és tagpártjai is csak nehezen jutottak el. A KI fenntartotta a csak „alulról” való egységfront követelését. Az SZMI 1933 januárjában felszólította tagpártjait arra, fejték ki álláspontjukat az egységfront kérdésében. Néhány párt — a Francia Szocialista Párt; a lengyel Bund — helyeselte, hogy az SZMI javasoljon egységfrontot a KI-nek. Több SZDP — köztük a magyar is — kétarcú álláspontot foglalt el; kifelé az egységfront mellett nyilatkozott, ténylegesen ellene cselekedett.

A vélemények beérkezése után az SZMI Irodája, 1933 február 18—19-i ülésén felhívást intézett a világ munkásságához, s ebben már a fasizmus elleni egységfront gondolatával is foglalkozott. „Fasizmus és háborús veszedelem!” című felhívásában megállapította, hogy a munkásság egységesen kíván harcolni. „A Szocialista Munkásinternacionálé ezért mindig a szakadás áthidalására, a proletárság egységének a megteremtésére törekedett.”

„A Szocialista Munkásinternacionálé nyílt és becsületes megegyezés alapján törekszik az egész munkásosztály egységes akcióinak a megteremtésére... Ezért fölhívjuk... valamennyi ország munkásait, hogy a velük szemben álló tragikus veszedelmekre való tekintettel szüntessék be kölcsönös támadásaikat és együtt harcoljanak a fasizmus ellen.” — hangsúlyozta a felhívás — majd hozzáfűzte: „A Szocialista Munkásinternacionálé mindig kész volt arra, hogy ilyen harci közösségről tárgyaljon a Kommunista Internacionáléval, mihelyst az erre hajlandó”... „A Szocialista Munkásinternacionálé csatlakozásra szólít föl minden munkást, hogy egységes küzdelemben verhessék vissza az új világháború fenyegető veszedelmét”. A felhívás így fejeződött be: „Miénk a győzelem, ha együttesen harcolunk érte!”³

Ez a felhívás — az SZMI vezetőinek szándékaitól függetlenül is — új jelenség létezését jelezte: Azt mutatta, hogy az SZMI vezetői észrevették: tömegeik egységfrontot akarnak.

A gazdasági válság és a nagyarányú munkanélküliség kiábrándítóan hatott azoknak a munkásoknak egy részére is, akik a kapitalizmus viszonylagos és átmeneti stabilizációja idején még kizárólag a reformista ideológia befolyása alatt voltak. 1931-ben néhány szocialista párt, — az angol Független Munkáspárt, a lengyelországi Bund, a Lengyel Független Munkáspárt, nyilatkozatot adott ki, amelyben kijelentette: egyetemes, valamennyi szocialista szervezetet átfogó — az SZMI-hez tartozó valamennyi szocialista párt részvételével megteremtendő — és az osztályharc elvét követő internacionáléra van szükség. Sőt azt is követelték, hogy az egységes szocialista világpolitika folytatása érdekében megegyezésre kell jutni a Szovjetunió munkásságával.⁴

1933-ra pedig már — a tömeghangulatnak a nyomására — az SZMI több tagpártjában további balratolódás következett be. Néhány SZDP-ban a balratolódás már túlhaladta a fasizmus elleni egységfronthoz szükséges mértéket és az alapvető elvi kérdésekben csökkent a kommunisták és a szociáldemokraták nézeteit elválasztó szakadék. (Az osztrák, a spanyol, a francia, a lengyel, az olasz szociáldemokrata pártnál.) Ugyanakkor az SZMI néhány pártja egy jöttányit sem engedett kommu-

² *Betlen* Oszkár: Párizs, Madrid, Bécs. A Komintern egységpolitikája 1933—1937. (Kossuth 1968) 12—17. o.

³ *Népszava* 1933. február 26. 1. o.

⁴ *Betlen*: i. m. 21. o.

nistaellenes vonalából, sőt gyakran még agresszívebb jobboldali álláspontra helyezkedett. (Ezek a holland, svéd, dán, csehszlovák SZDP és a Labour Party)

A Komintern Végrehajtó Bizottsága 1933. március 5-én válaszolt az SZMI felhívására. Azt tanácsolta tagpártjainak, hogy javasoljanak egységfrontot országaik szocialista központi vezető szerveinek. Ez a felhívás hosszú idő után először — még ha bizonyos fenntartásokkal is — szakított az „alulról” való egységfront követelés-sel és ha egyelőre csak országokénti keretben, de már ráirányította a figyelmet arra is, hogy „felülről” is szükséges megteremteni az egységfrontot.⁵ A KI e felhívásához azonban azt is hozzáfűzte, hogy a KP-ok tegyenek még egy kísérletet arra, hogy a SZDP-ok közvetítésével megteremtsék az egységfrontot, annak ellenére, hogy a SZDP-ok magatartása feljogosít a bizalmatlanságra.⁶

Kétségtelen, hogy a bizalmatlanság-nyilvánítás és a „még egy” kísérletre szóló felhívás csökkentette a felhívás hatását, értékét. Emellett az a tény, hogy a KI csupán országoként megköthető — és nem nemzetközi — egységfrontot kívánt létrehozni azt mutatja, hogy a KI VB-nek még nem sikerült megértenie, hogy a fasiszmus elleni sikeres harc elengedhetetlen feltétele a nemzetközi egységfront létrehozása és ezzel is támadási felületet hagyott az SZMI-nek.⁷

Az SZMI vezetőit a KI-nek még ez a nem hibátlan vonalvezetésű válasza is nehéz helyzetbe hozta, mivel egyes szociáldemokrata pártok vezetésében a válasz előremutató részei pozitív visszhangot keltettek. Az SZMI vezetése ugyanis azt remélte, hogy valamennyi szociáldemokrata párt egyöntetűen elutasítja a KI válaszát. Akkor ők kezükbe vehetik a kezdeményezést és levezethetik a szociáldemokrata tömegek elkeseredését. Másrészt az SZMI vezetése még ha akart volna, sem foglaltatott volna nyíltan állást a KI egységfront javaslata mellett, mert legerősebb pártjai elleneztek és velük nem akart szembekerülni. A fő nehézséget mégis az okozta, hogy több párt nem helyeselte az elutasítást. Ilyen körülmények között került sor az SZMI VB 1933. március 18—19-i ülésére, amely a KI felhívásával foglalkozott. Kihasnálva azt a támadási felületet, amelyet a KI felhívása kínált azzal, hogy a két internacionálé tárgyalásai helyett az egyes országok szociáldemokrata és kommunista pártjainak tárgyalását és akcióegységre lépését javasolta, az SZMI VB pusztán manővernek deklarálta a Komintern javaslatát, majd határozatában kötelezte a SZDP-okat arra, hogy mindaddig tartózkodjanak a KP-okkal való tárgyalásoktól, amíg a két internacionálé között megfelelő megegyezés nem jön létre.⁸

Az SZMI elutasító határozata taktikai rutinlépés volt. Szavakban továbbra is az egységfront hívének vallotta magát, és a Kominternt marasztalta el amiatt, hogy felhívásából hiányzik a készség a nemzetközi méretű egységtárgyalásokhoz. Az SZMI vezetése ügyesen fordította a maga javára a KI felhívásának említett gyöngéjét, hogy ennek ürügyén elutasíthassa annak lényegét, az egységfront javaslatot. Az elvi egység hiánya miatt az SZMI-ben mindenki által elfogadható határozatot nem tudtak megfogalmazni. A vita során éles körvonalakkal bontakozott ki az egyes pártok közti nézetkülönbség az akcióegység kérdésében. Még egyértelműbben és többé el sem leplezhetően derült fény a felfogásbeli ellentétekre abból, hogy az SZMI tiltó határozata ellenére egyes SZDP-ok nem sok idő múlva tárgyalásba kezdtek a KP-okkal az akcióegységről, sőt egységfrontra is léptek a kommunistákkal. 1933 első felében azonban erre még nem került sor. A meginduló folyamat első tünetei azon-

⁵ *Bethlen*: i. m. 25. o.

⁶ Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből 1929—1935. Kossuth 1964. 217. o.

⁷ *Bethlen*: i. m. 25—30. o.

⁸ *Bethlen*: i. m. 29. o.

ban már észlelhetők voltak. Erre utalt — bár csak közvetve — az SZMI elutasító határozatának körmönfont megfogalmazása is. A dolgozó tömegek radikalizálódása, erősödő elfordulása a reformista politikától és a kommunistaellenesség kezdődő elítélése kényszerítette ugyanis egyes SZDP-ok vezetőit álláspontjuk megváltoztatására. Az egységfrontpolitika minél előbbi győzelméhez azonban arra is szükség lett volna, hogy a KI helyesen mérlegelje a helyzetet, helyesen ítélje meg elsősorban az egységfront mellett állást foglaló SZDP vezetők magatartását és szektás szemléletétől megszabadulva segítsen minél nagyobb tömegeket bevonni az antifasiszta, a háborúellenes harcba. Eddig a pontig azonban a KI csupán 1934-re jutott el. Ebben kétségtelenül akadályozta a német SZDP és szakszervezeti vezetőknek a fasiszmus uralomra jutása után tanúsított magatartása is⁹

A német szakszervezeti szövetség elnöke ugyanis 1933 márciusban felajánlotta Hitlernek a szakszervezetek együttműködését és kijelentette, hogy ennek érdekében hajlandó szakítani az NSZDP-vel is. 1933 május 17-én pedig a Reichstag szociáldemokrata frakciójának jelenlevő tagjai a polgári pártokkal együtt megszavazták Hitler külpolitikai programját. A Reichstag-frakció eme tagjainak nagy része nem a terrorra és Hitlerék fenyegetéseinek kényszerére utalt, amikor Hitlerre adott bizalmi szavazatát indokolta, hanem tárgyi megfontolásokra, politikai célszerűségekre hivatkozott.¹⁰

Így ír erről Friedrich Adler, az SZMI titkára: „az az óhaj, hogy a régi munkamódszereket valahogy megtarthassák” az SZDP és a szakszervezetek vezetőit arra készítette, hogy megkíséreljék „az alkalmazkodást az erőszak rendszeréhez.” „Az összes alkalmazkodási kísérletek, a szakszervezetek örült taktikája, amely lehetőleg jó állapotban szolgáltatta ki az ellenségnek a munkásosztály erődítményeit, az az örült taktika, amellyel a parlamenti frakció egy része, ahelyett, hogy Hitlert leleplezte volna, falazott neki, tovább fokozta a zavart a munkásság körében...”¹¹

Ugyanakkor a német események — az SZMI 1933 márciusi határozatának tanúsága szerint — az SZMI vezető szerveit arra készítették, hogy felvessék a szociáldemokrata politika felülvizsgálatának kérdését.¹²

Több SZDP vezető ill. vezetőség arra biztatta az SZMI-t, hogy vonjon le határozott következtetéseket a német eseményekből. Így például Julius Deutsch, osztrák szociáldemokrata hadügyminiszter szerint: „a németországi küzdelem szerencsétlen kimenetelért elsősorban a munkásosztály soraiban fennálló szakadást terheli a felelősség”. „A munkásmozgalom harcait nem szabad csak a békés módszerekre korlátozni.” A Lett Szociáldemokrata Munkáspárt álláspontja szerint: „A fasiszmus elhárítására a nemzetközi proletariátus csak *forradalmi* módszerekkel harcolhat sikeresen.” A Nemzetközi Szocialista Diákszövetség Végrehajtó Bizottsága pedig azzal fordult az SZMI-hez és a Szocialista Ifjúsági Internacionáléhoz, hogy tegyenek megfelelő lépéseket az SZMI-és a Komintern együttműködésének érdekében.¹³

A szociáldemokrácia vezetőinek soraiban tehát számosan igényelték a döntő fordulatot az SZMI politikájában. Elvárták, hogy az internacionálé számolva a munkásság hangulatával és a fasiszmus egyre növekvő veszélyével, levonja a következtetéseket a német SZDP csődjéből, és valamilyen módon szakít az addigi, csak békés eszközök alkalmazására hajló, reformista politikával.

⁹ *Betlen*: i. m. 35. o.

¹⁰ *Dokumente und Diskussionen*, 1933. június 24. 28—29. o. *Betlen*: i. m. 35—36. o.

¹¹ *Friedrich Adler*: *Die Aufgaben der Emigration. Neuer Vorwärts* 1933. június 25. Idézi: *Betlen*: i. m. 35. o.

¹² *Betlen*: i. m. 29. o.

¹³ *AZHP* 150/1-29. 2, 4, 21. p. Idézi *Betlen*: i. m. 40. o.

Ebben a légkörben az NSZSZ 1933 február közepén Berlinben tartott elnökségi ülése szolidaritását fejezte ki a német munkásosztály küzdelmével,¹⁴ majd 1933. április 9-től 12-ig Zürichben az NSZSZ bizottsági ülése résztvevőinek egy része — nyilván a nemzetközi szociáldemokrácia soraiban észlelhető balratolódás hatására — már erőteljesen követelte minden rendelkezésre álló eszköz alkalmazását, köztük a gazdaságiakét is, a hitleri rendszer ellen. A bizottság még nem terjesztett olyan határozati javaslatot az elnökség elé, hogy vigye a német áruk bojkottjának kérdését a kongresszus elé, hanem — részben arra való tekintettel, hogy az NSZSZ központi vezetőségében és tagegyesületeinek vezetőségében egyenlőre még a jobboldal volt többségben, részben pedig az SZMI központi és tagszervezeti vezetőségének jobboldali többségére való tekintettel — azt javasolta, hogy az elnökség előbb beszélje meg a problémát az SZMI elnökségével. Ugyanakkor a bizottság határozati javaslata, hogyha csupán általános megfogalmazásban is, de kifejezésre juttatta az NSZSZ tagjainak azt a készségét és eltökéltségét, hogy semmiféle lehetséges politikai és gazdasági harci eszköztől sem riadnak vissza a faszizmus elleni harc során.¹⁵

A tanácskozás két napig arról folyt, mennyiben akadályozhatja meg a faszizmus a párizskörnyéki békeszerződéseknek a szociáldemokraták által elképzelt békés revízióját, ami a világbéke alapja. A vita végén az az egyhangú megállapítás született meg, hogy a békeszerződések ilyen revíziójának jól haladó ügyét jelentősen visszavetette a kardcsörtetett németországi faszizmus, mivel a háborúban győztes hatalmak a náciizmus uralomra jutása miatt féltik biztonságukat. Tekintettel arra, hogy a szakszervezeti érdekvédelem alapja a béke, így a szakszervezetek érdeke a békeszerződések felülvizsgálata.

A NSZSZ tanácskozásain nem kis szerephez jutott a kommunistaellenesség. Ámbár helyesen állapították meg, hogy a náciizmus hatalomrajutása a német munkásosztály megosztottságának egyik következménye volt, e megosztottságért kizárólag a „bolsevik agitációt” tették felelőssé, amely — szerintük — minden erejével a munkásosztály erejének megosztására tör. A bolsevik agitáció következményeként szűnt meg Németországban minden szabadságjog, és ezzel együtt a szakszervezetek biztonsága is. A szakszervezeti tagokat és a szociáldemokratákat a náci törvényen kívülieknek tekintik. Ez is a bolsevik egységbontó törekvések gyümölcse. A gondolat sor végére követhetetéseként az NSZSZ a valóságos munkásegységfront helyett a munkásság sorainak megtisztítását követelte a kommunistáktól, mint a munkásegység megbontóitól.¹⁶

Ennek ellenére az NSZSZ áprilisi tanácskozásainak előterében mégsem a kommunistaellenesség, hanem a faszizmus elleni harc módozatainak kérdése állt. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a kommunisták nélküli munkásegység elképzelés, vagyis a csak szociáldemokratákra és a szociáldemokrata befolyás alatt álló szakszervezeti tagokra támaszkodó antifasiszta harc jobboldalian szektás koncepciója leszűkítette a faszizmus elleni küzdelembé vethető munkástömegek és más erők körét, gyengítette az antifasiszta összefogást. Ennek ellenére még így sem lebecsülendő az NSZSZ-nek a faszizmus elleni küzdelem folytatására tett erőfeszítései, hiszen befolyása a világ szervezett munkásságának nagyobb részére kiterjedt. Az NSZSZ pedig állandóan napirenden tartotta a faszizmus elleni harc kérdését. Ez a körülmény jelentős érdeme a vezetésnek és a tagszervezetek többségének, az előzőekben érintett, e kérdésben tanúsított ellentmondásos magatartása ellenére is.

¹⁴ *Népszava* 1933. február 26. 6. o. A Szakszervezeti Internacionálé teljesen szolidáris a német munkásosztály küzdelmével.

¹⁵ Tätigkeitsbericht 135. o.

¹⁶ *Népszava* 1933. április 16. 5. o. A faszizmus akadályozza a békerevizíót. A Szakszervezeti Internacionálé ülése.

A zürichi tanácskozás óta alig telt el egy hónap és az NSZSZ ismét napirendre tűzte a fasizmus elleni küzdelem problémáit. Ez alkalommal — 1933. május 17—18-án — Párizsban ülésezett az NSZSZ vezetősége, amelynek székhelyét a nácik hatalomrajutása után Berlinből Párizsba helyezték át. Elhatározta, hogy a németországi fasizmus elleni akcióit nem korlátozza a pusztá tiltakozásra, hanem az SZMI elnökségével tartandó együttes ülésen közös határozatot hoz mind a német fasizmus, mind a fasiszta elnyomás veszélyétől legjobban fenyegetett országok (Egyiptom, Görögország, Olaszország, Litvánia, Ausztria, Lengyelország, Spanyolország) elleni akciók során alkalmazásra kerülő eszközökről.¹⁷

Május 18-án, ugyancsak Párizsban, tanácskozásra gyűlt egybe az SZMI irodája és egyhangú határozatot hozott a németországi eseményekkel kapcsolatban. Ebben az SZMI keretébe tartozó valamennyi szociáldemokrata párt kötelességévé tette, hogy sikraszálljon mind az államok komoly arányú leszereléséért, mind Németország újrafelfegyverzése és egész külpolitikája ellen, minthogy a náci kormányférfiak frázisai sem takarhatják el háborús szándékaikat. Ebből az állásfoglalásból természetesen következett éles elítélése annak, hogy a német szociáldemokrata birodalmi képviselőknek az ülésen jelenlevő része megszavazta Hitler kormányának külpolitikáját. Az SZMI irodájának határozata rámutatott arra, hogy ez a magatartás nem felel meg a német munkásság igazi gondolkodásának. Ugyanakkor a képviselők tettét mentegetni igyekezett azzal, hogy igenlő szavazatukat — a valóságtól eltérően — a náci rendszer által a képviselők lelkiismeretén tett erőszak nyomása alatt kikényszerített véleménynyilvánításnak iparkodott feltüntetni. Miközben azonban a határozat — bár következtlenül és felemásan, részben nyilván a munkástömegek felháborodásának nyomására is — de elítélte a német szociáldemokrata képviselők oppor-tunista magatartását és szolidaritásáról biztosította a német munkásosztályt. A fasizmus elleni küzdelem ügyében tanúsított következtelen és ellentmondásos álláspontjának újabb jeleként az SZMI vezetése arról is határozatot hozott, hogy sem az SZMI, sem pártjai nem vesznek részt az 1934. januárjára Koppenhágába összehívott nemzetközi antifasizista kongresszuson, mivel azt kommunisták szervezik és mivel az — megítélésük szerint — nemcsak a fasiszták, hanem a szociáldemokrata pártok ellen is irányul. Az SZMI éppúgy kezeli ezt a kongresszust is, mint annak idején az amszterdami háborúellenes kongresszust.¹⁸

Egyelőre tehát nem teljesült azoknak a szociáldemokratáknak a reménye, akik abban bíztak, hogy az SZMI vezetés változtat politikáján.

Május 19-én sor került az NSZSZ és az SZMI vezetőségének együttes ülésére. Az ekkor elfogadott közös határozat állást foglalt a német fasizmus elleni védelmi rendszabályok, továbbá a hazájukból menekülni kényszerült munkások ügyében. Elhatározták, hogy állandó bizottságot létesítenek a két internacionálé tagjaiból, hogy az egyes országok munkássága folyamatos tájékoztatást kaphasson a fasiszta mozgalom helyzetéről és hogy állandóan figyelemmel kísérhessék a további fejleményeket. A határozat — bár csak általánosságokban mozgó megfogalmazásban —, de felszólította a nemzetközi munkásosztályt és a világ közvéleményét arra: ébredjen tudatára annak a veszélynek, amit a fasizmus jelent a nemzetközi munkástörvényhozás, a béke és a kultúra számára. Felhívta a figyelmet arra a veszélyre is, amelyet a gátlástalan nacionalizmus, a politikai és társadalmi reakció, a munkaszolgálati kötelezettség és a szociális jogfosztottság „piszkos” versenye jelent és amelyet az olasz és a német fasizmus új társadalmi rendként dicsőít. A két internacionálé „kérlelhetetlen harcra szólította fel a munkásosztályt a béke, a demokrácia és a társa-

¹⁷ Tätigkeitsbericht 135 és 104—111. l.

¹⁸ *Népszava* 1933. május 20. l. o. A Szocialista Munkásinternacionálé a hitlerizmus ellen.

dalmi haladás ellenségei ellen.” Németországgal kapcsolatban pedig a határozat leszögezte, hogy a nácik ellen indítandó antifasiszta akciók „nem merülhetnek ki a pusztá tiltakozásban, hanem közvetlen morális, materiális bojkottot és más hatékony eszközöket is kell alkalmazni mind politikai, mind pénzügyi és egyéb gazdasági területeken.” Végül a két internacionálé elnökségi határozata felszólította csatlakozott szervezeteit arra, hogy „a szabadság és a munkásosztály jogainak megvédésére irányuló akcióit a szükséghez és a lehetőséghez képest folytassa”.¹⁹

A két internacionálé határozatának zárószakaszát egybevetve az NSZSZ május 18-i ülésének a bojkottról, valamint a két internacionálé közösen szervezendő akcióiról szóló határozatával több vonatkozásban fény derül a két munkásszövetség vezetőségének nézetkülönbségeire. Kimaradt a közös határozatból az NSZSZ-nek a két internacionálé által meghirdetendő és szervezendő nemzetközi bojkottra vonatkozó javaslata, amely összhangban volt az NSZSZ átfogó, egybehangolt nemzetközi méretű és mindkét internacionálé teljes tagságát magában foglaló antifasiszta akciókat igénylő előterjesztésével, amely a két internacionáléba tömörült munkásság egész erejét együtt, egyszerre, egyidejűleg óhajtotta harcra vetni a német fasizmus ellen. A közös határozat viszont országonkénti, tehát egymástól független akciók, külön-külön bojkottok indítására szólított fel. Sőt: A „szükséghez és a lehetőséghez képest” megfogalmazás azt jelentette, hogy az egyes országok szervezeteinek vezetőségei a helyi körülmények mérlegelése után döntsenek arról, szükségesnek, és erőiket számbavéve, lehetségesnek tartják-e az antifasiszta harcot. Amennyire helyes és elengedhetetlenül szükséges a munkásosztály minden akciója esetében a szükségesség és a lehetőségek kérdésének, valamint a helyi viszonyoknak pontos elemzése, annyira helytelen lemondani a nemzetközi összefogásban, az együttes, összehangolt cselekvésben, az egyidejű fellépésben rejlő hatalmas erőről, amely sokkal nagyobb eredmény elérésének kilátásával biztat, mint egy-egy ország munkásságának mégoly jól előkészített és megszervezett, de egymástól elszigetelt akciója. Az NSZSZ tehát ez esetben a munkásosztály nemzetközi érdekeit jobban szem előtt tartotta, internacionalistább volt, mint az SZMI. Az NSZSZ engedett az SZMI elnökségének és — legalábbis egyelőre — lemondott a nemzetközi bojkott szervezésére irányuló követeléséről is. Engedékenységeinek okai közé tartozik részben a két szociáldemokrata Internacionálénak az egyes tagszervezetek örendelkezését, szabad elhatározását, lényegében tehát a szervezeti demokráciát minden megszorítás nélkül tiszteletben tartó állásfoglalása. Ismeretes, hogy mind az NSZSZ, mind az SZMI tulajdonképpen a klasszikus polgári demokráciának a szervezkedési szabadságra vonatkozó elveit tartotta szem előtt teljes tisztaságukban és úgyszólván semmilyen vonatkozásban sem korlátozta tagszervezeteinek elhatározásait, működését. Határozatai voltaképpen inkább ajánlások voltak. A két internacionálé tagszervezetek laza konglomerátumát jelentette csaknem teljes mozgási szabadsággal. A két internacionálé működésében a demokráciát csaknem abszolút mértékben érvényesült, a centralizmus alkalmazására csak kivételes esetekben került sor, és akkor sem érvényesült maradéktalanul. Ez a körülmény jelentősen csökkentette mind a két internacionálé tevékenységének ütőképességét. A másik ok, ami miatt az NSZSZ engedett az SZMI elnökségének, a német szakszervezeti és szociáldemokrata pártvezetők álláspontja volt. Ők ugyanis csak azt tartották szem előtt, hogy a német áruk bojkottja miatt tovább csökkenne a német ipari termelés, tovább növekednék a munkanélküliség, még jobban romlanék a német munkásság munkában álló részének is az életszínvonal. Emiatt a leghatározottabban elutasították a bojkott gondolatát. Nem vették figyelembe, hogy a pillanatnyi, vagy aránylag rövid távra szólóan elszenvedett kár

¹⁹ Tätigkeitsbericht 104, és 136. o. idézet a 136. o.

busásan megtérülne, ha a nemzetközi bojkott eredményeképpen a német tőkések kénytelenek lennének szakítani a nációkkal. Ehhez járult még az a körülmény is, hogy a német szakszervezeti és szociáldemokrata pártvezetés nem ismerte fel helyesen a fasiszta diktatúra természetét, azt az ábrándot kergette, hogy engedékenységgel, lojalitással, az együttműködési készség tettekben megnyilvánuló bizonyításával a nációkkal is kompromisszumra léphet, ha nem is olyan — a szociáldemokrata vezetők szemszögéből nézve — kedvező feltételekkel, mint a weimari köztársaság esetében. Remélték, hogy legalább annyit elérhetnek, hogy mind a szakszervezetek, mind a szociáldemokrata pártszervezetek tovább működhetnek és fennmaradhat a reformista munkásszervezetek parlamenti képviselője is. Nem elemezték behatóan az 1930 óta Németországban végbementi jobbrtolódási folyamatot, és nem vonták le belőle a szükséges következtetéseket. Ebben részben reformista-oppportunista beállítottságuk játszott szerepet, részben az, hogy a parlamenti demokráciát és a munkás-ság parlamenti képviselőjét tartották egyedül üdvöztetőnek. Úgy vélték, hogy ez utóbbi a munkásosztálynak a hatalom gyakorlásában való részvételét és ezen a réven helyzetének állandó javítását kizárólagos eszközként tudja biztosítani. Reformizmusukból, parlamenti kretenizmusukból eredt forradalom- és kommunista ellenességük, a valóságos munkásegységfronttól való irtózásuk is. Az SZMI vezetése a vázolt okokból kifolyólag tartózkodott attól, hogy a német vezetők akarata ellen cselekedjék és a szervezeti demokráciát és önrendelkezést abszolútizálva ekkor még: nem hirdette meg a német áruk nemzetközi bojkottját, nem szervezett politikai akciókat.

Az NSZSZ tehát radikálisabb volt, konkrétabb és nemzetközi intézkedéseket óhajtott foganatosítani, mint az SZMI, amely ekkor még beérte a fasiszmus általános-ságokban mozgó elitelésével és a pusztá tiltakozással, míg a tetteket az egyes országokban működő tagszervezetekre óhajtotta bízni. A közös határozat tanúsága szerint az NSZSZ mindkét kérdésben engedett és az SZMI irányító, vezető szerepe, és ezen a réven következtelen és ellentmondásos nézetei károsan érvényesültek és hátráltatták a nemzetközi antifasiszta összefogás előrehaladását.

A nemzetközi eseményeknek a nemzetközi munkásmozgalom szempontjából is kedvezőtlen alakulása további és nem is jelentéktelen lépésre ösztönözte az NSZSZ VI. rendes kongresszusát, amely 1933 július 30-ától augusztus 3-ig ülésezett Brüsszelben. A fasiszmus fenyegető veszélyének lidércnyomása ránehezedett a kongresszus szinte valamennyi résztvevőjének hangulatára. Az NSZSZ Végrehajtó Bizottsága pedig minden eddigi tanácskozásánál nagyobb súlyt kívánt helyezni a fasiszmus és a vele szorosan összefüggő háború és leszerelés kérdésének a megvitatására és a konkrét intézkedéseket tartalmazó határozatok elfogadására. A felfokozott érdeklődésről és a kérdés fontosságának a felismeréséről vallott már maga az a pusztá tény, hogy a kongresszus öt napjából három napon át tárgyaltak és vitatkoztak a résztvevők a fasiszmus és a háború elleni küzdelem, valamint az e két kérdéssel szorosan összefüggő leszerelés problémájáról. Mind a VB beszámolója az NSZSZ-nek az V. VI. kongresszus között végzett munkájáról, valamint a fasiszmus és a reakció elleni harcáról, mind pedig a háború és a leszerelés kérdésével foglalkozó külön napi-rendi pont vitaindító előadása részletesen és behatóan foglalkozott ezekkel a sors-döntő jelentőségű kérdésekkel. Mindkét napirendi pont előadója Schevenels az: NSZSZ főtitkára volt. Az a körülmény, hogy a Végrehajtó Bizottság a főtitkárt nem csupán a VB jelentésének, hanem a másik napirendi pontnak előadói tisztségével is megbízta, a kérdések fontossága mellett tanúskodik.

A beszámoló jelentés abból indult ki, hogy a legutóbbi németországi események és az Ausztriában egyre komolyabbá váló helyzet újólag és nyomatékosan a munkás-osztály szeme elé tárta, mily nagy veszéllyel fenyegeti az egész munkásmozgalmat a

reakció és a fasizmus. A nácik győzelme, a politikai munkásmozgalomnak és sajtójának valamint a szakszervezeteknek elnyomása leginkább amiatt keltett megrendülést az NSZSZ vezetésében, mert addig többé-kevésbé az volt a meggyőződése, hogy a fasizmus csak olyan országokban ragadhatja magához az uralmat, ahol a munkásmozgalom, különösen pedig a szakszervezeti mozgalom gyenge és így kevésbé ellenállóképes. Úgy látták, hogy azok az országok, ahol a reakció és a diktatúra először tudott a demokrácia fölébe kerekedni iparilag elmaradottak és így nincs erősen szervezett ipari munkásságuk, amely megálljt tudott volna parancsolni a reakciós-diktatórikus törekvéseknek, amelyeknek emiatt sikerült megfosztaniuk ezeket a népeket a Versaillesben megígért teljes demokratikus szabadságtól és önrendelkezéstől. Németországban azonban erős volt a munkásosztály, erősek voltak a munkásszervezetek, és ütőképes tömegmozgalom állt mögöttük. Az NSZSZ vezetése és szervezetei éppen emiatt a németországi súlyos válságjelenségek, a fasiszták egyre szélesedő munkásmozgalom ellenes izgatásai ellenére, továbbá annak ellenére, hogy a német munkásmozgalomban végzetes szakadás jött létre, sőt a kommunisták szerencsétlen taktikája ellenére, amelynek szükségképpen a fasiszta front megerősödéséhez kellett vezetnie, végsőkéig bíztak abban, hogy a német munkásságnak sikerül elhárítania a fasiszta veszélyt és érvényre juttatnia a munkásosztály hatalmát. Éppen e remények meghiúsulása miatt okozott olyan mély megrendülést valamennyi ország munkásmozgalmában Hitler felfelé ívelő pályája és hatalomrajutása.

„A német események komoly és utolsó figyelmeztetést jelentenek valamennyi ország politikai és szakszervezeti munkásmozgalma számára, abban az értelemben, hogy minden erejüket vessék latba annak megakadályozása végett, hogy ők is osztozzanak a német munkásosztály sorsában.

Ausztriában legutóbb ismét kiéleződött a helyzet és más országokban sem észlelhető a fasiszta hatalmi helyzet semmilyen gyengülése pl. Magyarországon és Lengyelországban. Sok országban vált a munkásosztály feladatává a fasizmus és a reakció elleni harc és nagy igényeket támaszt a munkásszervezeteknek és az egyes munkásoknak elszántságával és áldozatkészségével kapcsolatban. Az érintett országokban e harc első vonalában a szakszervezetek állnak, mert a fasiszta diktatúrátörekvések győzelme a szabad szakszervezetek megsemmisítését jelenti vagy legalábbis tevékenységüknek rendkívüli megnehezítését. A reakció fő támadását a súlyos gazdasági válság és a szörnyű munkanélküliség által meggyengített szakszervezetek ellen irányítja, amelyek a munkásmozgalom legszilárdabb bástyái mindenféle diktatúra ellen. Eddig a szakszervezetek ki tudtak tartani, ellen tudtak állni a reakciós erők egyesített rohamának. A szakszervezetek ezentúl is rendíthetetlenül harcolnak a demokráciáért, a munkásosztály jogainak megvédéséért és készek arra, hogy minden eszközzel megvédjék külső létüket és belső érvényesülésüket.”²⁰

A kongresszus 1933. augusztus 1-én kezdte meg a fasizmus és a reakció elleni harc kérdésének tárgyalását. Schevenels előadói beszédében, mintegy a beszámoló V. fejezetének kiegészítéseként, visszapillantott az NSZSZ-nek a fasizmus ellenében végrehajtott tetteire. A fasizmus Németországban már 1930 szeptember óta fenyegetővé vált. Egyes szakszervezeti vezetők már a stockholmi kongresszuson figyelmeztették a németeket arra a veszélyre, ami az NSZSZ vezetését fenyegeti ama javaslatuk elfogadása esetén, amely szerint az NSZSZ székhelyét helyezték át Amszterdamból Berlinbe. A német szakszervezeti vezetők ekkor azzal nyugtatták meg az aggályoskodókat, hogy biztosítják az NSZSZ szabad működését Berlinben. A német munkásság vezetői még 1932 júliusában sem tartották szükségesnek a nácikkal szemben ellenállási rendszabályok életbeléptetését. Majd eljött 1933 januárja, utána

²⁰ Tätigkeitsbericht 100—102. o.

a féktelen terror és az elnyomás. Március 5-ére Hitlerék választást írtak ki. A terror legmagasabb fokára ért. A nemzetközi szakszervezeti mozgalom egyes vezetői ekkor ismét szorongatni kezdték a német szakszervezeti vezetőket, hogy rávegyék őket, tegyenek fel mindent egy kártyára, az általános sztrájk kártyájára, mert így talán még döntő fordulatot idézhetnek elő. A német szakszervezeti vezetők ekkor is azt mondták, hogy megtették a szükséges intézkedéseket. A komoly helyzetre való tekintettel 20 nappal a hitleri hatalomátvétel után vezetőségi ülést hívtak össze Berlinben. Megállapították, hogy a német munkásosztály gyengén felfegyverzett seregével szemben állt a hadsereg, a rendőrség és a vállalkozók által támogatott ellenséges koalíció. A szakszervezetek akcióképességét — vélte a német vezetőség — az a tény bénítja, hogy 6 millió a munkanélküli és emiatt kétséges az általános sztrájk sikere. A német szociáldemokráciának és a szakszervezeti vezetőknek ezt az álláspontját két olyan taktikai megfontolás vezette, amely egyébként a porosz kormány számára is végzetessé vált, ti. a kisebb rossz elmélete, továbbá az a feltételezés, hogy az ellenség méri az első ütést. A március 5-i választások náci győzelemmel, de nem abszolút többséggel végződtek. Egyes polgári pártok a nácik mellé álltak és ezzel segítették a nácik helyzetének stabilizálódását, akik még nagyobb brutalitással járhattak és jártak is el. Egyes szakszervezeti vezetők ekkor azzal is kísérleteztek, hogy engedményekre bírják az ellenséget, mert úgy vélték, hogy ezen a réven megmenhethetik a szakszervezetek ügyét. Az engedmények és az együttműködési felkínálkozás nem befolyásolta a nácikat, akik mindenütt megszállták a szakszervezetek székházait és felszámolták a német szakszervezeti mozgalmat. Schevenels beszéde végén azt javasolta, hogy minden országban nemzetközi irányítással szálljanak szembe a fasizmus propagandájával. Utalt Vanderveldenek — az NSZSZ elnökének — az antwerpeni kongresszuson elmondott megnyitó beszédére, amelyben azt a nézetet vallotta, hogy ha nincs szabad választási lehetőség, vagyis, ha az ellenfél a demokrácia maradványaitól is megfosztja a munkásokat, akkor, amíg még idejében van, erőszakot kell szembeállítani az erőszakkal.²¹

A fasizmus elleni harc kérdése körül szenvedélyes vita bontakozott ki. Egyes felszólalók súlyosan elmarasztalták az NSZSZ-t amiatt, mert nem lépett fel határozottan, azonnal, konkrét intézkedésekkel a német fasizmus ellen és így elkésett a közbelépéssel. Ezek közé tartozott Kuypers a holland szakszervezeti szövetség küldöttje. Véleménye szerint: amikor elkezdődött a terror a német munkásmozgalom ellen, mind az NSZSZ-nek, mind az SZMI-nek azonnal fel kellett volna emelnie szavát az erőszak ellen a német munkásvezetők akarata ellenére is. Olaszország és Magyarország esetében a két munkásinternacionálé azonnal állást foglalt tekintet nélkül arra, hogy ezzel egyes szakszervezeti vezetőknek nehézségeket okozott. Az NSZSZ tartózkodása azzal magyarázható, hogy székhelye Berlinben volt. Minden országban erős ellenérzés van a Hitler-rezsimmel szemben. Nagy kár, hogy az NSZSZ nem tudta időben magához ragadni a Hitler-ellenes érzelműek mozgalmának vezetését. A holland szakszervezeti vezetés már 1933 februárjában javasolta — eredmény nélkül — az NSZSZ és az SZMI vezetőségének a nácizmus elleni világkongresszus egybehívását. Zürichben az NSZSZ bizottsági ülésén (1933 április elején) sem tudták elfogadtatni az árubojkottot Németország ellen, noha sok küldött követelte. Pedig az árubojkottnak meg lehetett volna nyerni a polgárság és a zsidók bizonyos köreit is. Tekintettel arra, hogy a nácik uralomra jutását áldozatok ezrei követték, az NSZSZ-nek át kellett volna vennie a nemzetközi bojkott vezetését.²²

²¹ U. o. 385—387. o.

²² Tätigkeitsbericht 387—388. o. és Népszava 1933. aug. 5. 3. o.

Meister svájci küldött is elmarasztalta az NSZSZ-t amiatt, mert az 1933 évi zürichi konferenciáján nem mondta ki a bojkottot.²³

Egyébként a felszólalók többsége követelte, hogy a kongresszus hirdesse ki nemzetközi bojkottot Németország ellen. Így például Maier a postai, táviró- és telefon alkalmazottak nemzetközi szövetségének titkára, aki szerint a bojkottot a náci Németország ellen nemzetközi jelszóként kell kiadni. A Hitler-uralom az egész világ számára veszélyt jelent. Nem lehet tehát tartózkodó magatartást tanúsítani lelküzdésével kapcsolatban. A nemzetközi munkásmozgalomnak, mint az emberi jogok és szabadságok védelmezőjének kell átvennie a fasiszmus és a diktatúra, valamint a túlhajtott nacionalizmus elleni küzdelem vezetését. Utalt arra is: lehetséges, hogy a munkásmozgalom taktikáját a polgári pártokkal kapcsolatban meg kell változtatni, de akármilyen legyen is a szocialista munkásmozgalom vezetőinek az álláspontja, nem tűrhetik, hogy a fasiszmus és a diktatúra erői megragadják a hatalmat.²⁴ Meister svájci küldött állítása szerint a fasiszmust csak gazdasági eszközökkel lehet legyőzni nem pedig tiltakozásokkal és határozatokkal. Nemzetközi bojkott kellene, nyomás Németországra. A svájci bojkott hatásos volt. A német bevétel az 1933 április és június közötti időben 40 millió svájci frankkal esett vissza az előző év hasonló időszakához képest.²⁵

Mások azt javasolták, hogy az NSZSZ vizsgálja meg az egyes országok helyzetét, hogy elég információ álljon rendelkezésükre a fasiszmus tetteiről. Ezek közé tartozott Kuypers is, aki hangsúlyozta, hogy a fasiszmus veszélye mindenütt nő, mert a munkanélküliek inségét — főleg a munkanélküli fiatalok és az értelmiségiek kiábrándulását a demokráciából a fasiszta propaganda kihasználja a demokrácia ellen. Emiatt azt javasolta, vizsgálják meg az egyes országokban a fasiszta veszély nagyságát és dolgozzák ki ellene a megfelelő propaganda módszereket. Meg kell ismerni a német és az olasz helyzetet, hogy tisztán lássanak, mennyire váltotta be a fasiszmus a parasztnak földet, a kiskereskedőknek a nagyáruházak megszüntetését, stb. kilátásba helyező ígéreteit. Pontos információk alapján ellensúlyozni lehet a fasiszmus agitációját. Hollandiában irodát állítottak fel a fasiszmus elleni harc céljából s a fasiszták állításainak megcáfolására.²⁶ Néhányan a fasiszmus elleni küzdelem szempontjából igyekeztek elhatárolni egymástól a politikai és a szakmai mozgalmat.

Ezekkel a nézetekkel vitatkozott Buozzi olasz emigráns, a szakszervezeti szövetség párizsi irodájának képviselőjében. Kijelentette, hogy nincs szükség az egyes fasiszta országokban uralkodó állapotok megvizsgálására, mert már elég információ áll rendelkezésre. Nem szabad hinni a fasiszták ígéreteinek, akik mindent megígérnek, hogy tömegeket állíthassanak maguk mögé a hatalomátvitelre törekvésük során. A szocialista munkásmozgalomnak fel kell ismernie, hogy a fasiszmus nemcsak egyes országokat fenyeget, hanem valamennyi demokratikus állam szabadságát is. A valóságban nincs különbség politikai és szakszervezeti szabadság között. Helytelen tehát a kongresszus egyes résztvevőinek ilyen különbségtételre irányuló törekvése. Nem érdemes azt firtatni vajon a német munkászervezők helyesen jártak-e el vagy sem, hanem az a fontos, hogy a munkások tudják, mit akarnak. A fasiszmus nem ismer játékszabályokat a politikai küzdelemben, tehát az ellene vívott harcban a munkásoknak sem kell semmire sem tekintettel lenniök. Egyetlen dolog lényeges: úgy küzdeni, hogy a harc célravezető legyen. A fasiszmus minden politikai rendszernek ellentéte és nem érvvel, hanem bottal intézi el ellenfelét. A munkásságnak fel

²³ *Népszava* 1933. aug. 5. 3. o. „A háború ellen minden eszközt igénybe kell vennünk!”

²⁴ Tätigkeitsbericht 390. o. és *Népszava* 1933. aug. 5. 3. o.

²⁵ Tätigkeitsbericht 391. o. és *Népszava* 1933. aug. 5. 3. o.

²⁶ U. o. 387—388. o. és *Népszava* 1933. aug. 5. 3. o.

kell készülnie arra, hogy megváltozott viszonyok között kell vívnia osztályharcát. Annak idején a franciák és más népek nem szavazócédulával, hanem forradalom útján vívták ki szabadságukat. Napjainkban a demokrácia védelmére mozgósítani kell a tömegeket.²⁷

Más felszólalók azt elemezték milyen rétegekre tudott és tud támaszkodni a faszizmus. Megállapították azt is, hogy a munkanélküliség hozzájárult a német faszizmus tömegbázisának gyarapodásához. Közvetve az is kicsendült egyik hozzászólásból, hogy a demokrácia megsértése segítette Németországban a faszizmus uralomrajutását. Így például Kaufmann csehszlovák küldött szerint a nemzeti szocializmus nem politikai mozgalom, hanem az ipari kapitalizmustól kitartott zsoldossereg azzal a feladattal, hogy szétzúzza a szocialista munkásmozgalmat és biztosítsa a tőkés uralmat. E zsoldossereg főleg a munkanélküli fiatalokból, az elszegényedett középosztály és értelmiség soraiból került ki, akik csak kenyeret és állást akartak.

A munkásmozgalom megosztottsága megkönnyítette Hitler hatalomrajutását, de nem a megosztottság, hanem a hitleri ígéretbe vetett hit tette lehetővé a hatalom megragadását. A demokratikus országokban a munkásosztálynak készen kell állnia arra, hogy fegyverrel védje meg a demokráciát. A faszizmus ellen nem elégséges védelmi fegyver a demokrácia — mondta — Kaufmann. Csak azokkal szemben lehet a demokrácia alapján állva küzdeni, akik elismerik a demokráciát. A fasiszták terrorja ellen ökölrel kell védekezni.²⁸

Gomez spanyol küldött az NSZSZ és az SZMI május 19-i közös határozatához hasonló nézeteket vallott. Ugyanakkor felszólalását előnyösen különböztette meg a határozattól az, hogy rávilágított a faszizmus osztálybázisára. Az NSZSZ nem láthatja el a faszizmus elleni harcban az egyes országok munkásosztályára váró feladatokat — szögezte le. Csak az egyes országok szocialista pártjai és szakszervezetei akadályozhatják meg a faszizmus uralomra jutását országukban. Nincs mit csodálkozni azon, hogy a tőke önfenntartása érdekében a faszizmust felhasználja, de ahol ez bekövetkezik csak az érintett országok munkásmozgalma léphet fel eredményesen nem pedig a nemzetközi szervezet. Az érintett ország munkásságának nem szabad elszalasztania a fellépésre legkedvezőbb időpontot — mondta — és ezzel burkoltan alighanem a német szakszervezeti és pártvezetők eleinte tartózkodó, majd nyíltan kapituláló álláspontját bírálta. Ezután — rátérve a spanyol helyzet elemzésére — megállapította, hogy a spanyol munkások a faszizmus elleni harcban nem hagyatkoznak az államra, hanem maguk veszik át a vezetést és drasztikus eszközökkel lépnek fel a fasiszta törekvések ellen. Az NSZSZ-nek meg vannak a saját, a nemzeti mozgalmaknak úgyszintén a maguk feladatai. Az NSZSZ talán segíthet, de minden nemzeti munkásmozgalomnak magának kell leküzdenie a fasiszta veszélyt.²⁹ Gomez figyelmét tehát éppúgy elkerülte, mint az SZMI vezetőségéét, a munkásosztály nemzeti és nemzetközi érdekeinek összefüggése, ebben az esetben a nemzetközi méretekben fenyegető veszély hatékonyabb elhárítása vagy a már bekövetkezett csapás további hatásának meggátlása végett a nemzeti és nemzetközi erőösszpontosítás és az akciók összehangolásának szükségessége. Kétségtelen pozitívuma felszólalásának az, hogy a munkásosztály nemzeti feladatoként emelte ki a faszizmus elleni harcot.

Schevenels a vitában elhangzottakra adott válaszában igyekezett megvédeni az NSZSZ-t a késedelmeskedés vádjá ellen, adatok sorával igyekezett bebizonyítani, hogy az NSZSZ mindig megtette a magáét a faszizmus elleni harcban. A munkásszervezetek közül elsőként javasolta a bojkottot Németország ellen, de ezt az SZMI

²⁷ Tätigkeitsbericht 391. o. és *Népszava* 1933. aug. 5. 3. o.

²⁸ Tätigkeitsbericht 329. o. és *Népszava* 1933. aug. 5. 3. o.

²⁹ Tätigkeitsbericht 392—393. o.

képviselői elleneztek. A német küldöttek voltak az okai annak, hogy annak idején nem hívtak össze nemzetközi kongresszust a fasizmus ellen. Ezzel összefüggésben utalt az 1932-es berni bizottsági ülésre és a német küldöttek ottani elutasító állásfoglalására. Megemlítette, hogy 1933-ban Zürichben azért vetették el a bojkottra vonatkozó javaslatot, mert az NSZSZ nem fogantatosíthat rendszabályt az érintett ország akarata ellenére. 1933. májusában Párizsban az NSZSZ és az SZMI elnökségének együttes ülésén az NSZSZ követelte a bojkott kihirdetését, de szándéka meghiúsult az SZMI képviselőinek ellenállásán. Az NSZSZ tagszervezetei közül az angol, a svájci, a holland és más szervezetek ennek ellenére megszervezték a német áruk bojkottját. A tények felsorolása után Schevenels az NSZSZ és az SZMI szerepét az antifaszista harcban így jellemezte: „bár az NSZSZ 1932 és 1933-ban nemzetközi antifaszista konferencia egybehívását ajánlotta, javaslatának az SZMI-ben nem támadt visszhangja. Maguk a németek pedig hallani sem akartak ilyen konferenciákról. Az NSZSZ hajtóereje volt a fasizmus elleni küzdelemnek, de a németek elutasították az NSZSZ közvetlen beavatkozását országuk dolgaiba.”³⁰

A vita után a VI. kongresszus elfogadta az elnökség határozati javaslatát a német áruk bojkottjáról, amelyet a német fasizmus leküzdésének egyetlen eszközeként jelölt meg. A bojkott-határozat kiemelte: a siker feltétele, hogy minden országban egységesen hajtsák végre, és ne csak a munkásosztály, hanem valamennyi szabadságszerető ember részt vegyen benne. Őket is fel kell tehát szólítani arra, hogy csatlakozzanak a demokráciáért és a szabadságért folytatott harchoz. Az egyes országok munkásainak a bojkott érdekében hozott anyagi áldozata enyhítése céljából önkéntes adományok befizetését kérték a Matteotti-ról elnevezett nemzetközi munkás segélyalapba. Határozatot hozott a kongresszus arról is, hogy az NSZSZ irányítása alatt nemzetközi segélyakciót szervezzenek a német faji üldözés ama áldozatainak megsegítésére, akik kivándorlásra menekülésre kényszerültek. A munkásnőket pedig a határozat külön felhívta a női egyenjogúság, és a személyi szabadság védelmére.³¹

A fasizmusról folytatott vitából kiderült, hogy a kongresszus számos résztvevője és — feltehetően — az általuk képviselt szakszervezeti munkásság nem jelentéktelen része is tisztán látta mind a fasizmus lényegét, mind osztály- és tömegbázisát. Jól lemérte mind a német munkásvezetők, mind az NSZSZ, mind az SZMI vezetőinek felelősségét. A felszólalók egy része helyesen ismerte fel, hogy csakis határozott, kemény, nemzetközileg szervezett, egybehangolt fellépéssel lehet a fasizmust legyőzni. Figyelemreméltó jelenség volt, hogy a vita során is inkább a nyugati polgári demokrácia képviselői követeltek egyértelmű, harcos fellépést, és a már addig végrehajtott konkrét lépések terén is ők jártak az élen. Nem tekinthető véletlennek, hogy éppen Svájc, Anglia, Hollandia polgári demokráciában élő munkásai szerveztek bojkottot a fasiszta Németország ellen.

Svájcnak, Angliának, Hollandiának és más nyugati államok népeinek — tudjuk — sokkal régebbi demokratikus hagyományai voltak, mint a németeknek. Ezeknek az országoknak a munkássága így sokkal jobban megismerhette mind a polgári demokrácia, mind pedig a burzsoázia agyafurt, sokszor — és a monopolkapitalizmus időszakában egyre többször — a demokrácia és a parlamentarizmus elveit, gyakorlatát, játékszabályait durván megsértő nyílt, brutálisan erőszakos, vagy burkolt és kifinomultan ravasz módszereit, amelyekkel uralmát fenntartani igyekezett. A német áruk bojkottját eredményesen megvalósító szakszervezetek vezetői éppúgy szociáldemokraták voltak, éppúgy elutasították a munkásság célkitűzéseinek forradalmi megoldását, mint a németek. Viszont nagyobb tapasztalattal rendelkeztek a polgári

³⁰ U. o. 393—394. o.

³¹ U. o. 426—427. o.

uralom viszonyai terén, és így jobban felismerték a burzsoázia osztálytermészetét. Nem voltak tehát illúzióik a tőkés rend védelmezőiként felismert német fasiszták diktatúrájának osztályjellegét és természetét illetően sem. Ugyanakkor anélkül, hogy fétisként tisztelték volna, nagyon is tisztában voltak a polgári demokrácia biztosította szabadságjogok, a parlamenti rendszer értékével a munkásosztály és szervezetei szabadabb mozgásának megóvása szempontjából. A polgári demokrácia iránti vonzalmaikat még csak erősítette reformista beállítottságuk. Jól felismert önérdékből, de a munkásosztály érdekeit is helyesen mérlegelve cselekedtek tehát mind azok a nyugati szakszervezeti vezetők, akik bojkottot szerveztek a német árukkal szemben, mind azok, akik emellett még politikai harcot is hirdettek a fasizmus ellen. Nem vitatható ugyanis, hogy még a legrosszabb polgári demokrácia is jobb, mint a fasizmus bármiféle válfaja, mert az előbbi több mozgási lehetőséget biztosít — még ha csupán reformista keretek között is — a munkásosztálynak és szervezeteinek, mint a fasizmus. A német fasizmus ellen küzdő szakszervezetek és szociáldemokrata pártok egyúttal a fasizmus továbbterjedése ellen és saját országuk demokratikus intézményeinek megvédéséért is harcoltak.

Ugyanakkor még egy további mozzanat is említést érdemel. Figyelemre méltó ugyanis, hogy a náci Németország elleni bojkottot elsőként az angol, a svájci és a holland szakszervezetek szervezték meg és vitték diadalra. Olyan országokban tehát, amelyeknek szociáldemokrata pártjai az SZMI szélső jobboldali szárnyán foglaltak helyet és a legkevésbé hajlottak a nácizmus elleni határozott, kemény lépésekre. Az angol, a holland és a svájci szakszervezeti vezetőkéről sem lehet azt állítani, hogy észrevehetően baloldalibbak lettek volna országuk szociáldemokrata pártvezetőinél. A bojkottmozgalom szervezésének magyarázatát így aligha volna helyes a két szervezet vezetőinek a fasizmus elleni harccal kapcsolatos jelentős nézetkülönbségeiben keresni. Sokkal inkább a szakszervezeti tagság balra forduló, a nácizmus elterjedésének veszélyével szemben a munkásosztály demokratikus jogainak védelmében és a német osztálytestvérek elvesztett szabadságának visszaszerzése érdekében harcos fellépésre kész magatartásában. Az angol, a holland és a svájci szakszervezeti vezetőknek a mozgalom jellegéből következően sokkal jobban kellett érzékelniök a munkástömegek hangulatát, mint országai szociáldemokrata pártjai vezetőinek. Talán nem túlságosan merész és a valóságtól nem messzire elrugaszkodó az az állítás, amely szerint a szakszervezeti tömegek közvetlenebbül és nagyobb erővel érvényesülő nyomása volt az a többlet, ami a polgári demokráciához ragaszkodó angol, holland és svájci szakszervezeti vezetést arra készítette, hogy meghirdesse és megszervezze a németországi áruk, valójában az ottani fasiszta rendszer ellen irányuló bojkottot és ezzel baloldalibb magatartást tanúsítson, mint országa szociáldemokrata pártjának vezetése.

A kongresszus anyagából arra is fény derül, hogy bár az NSZSZ vezetését nem érte joggalánul az a bíráló, hogy nem tett meg mindent a fasizmus ellen, mégis a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség kezdeményezte a fasizmus elleni fellépést, egyes tagszervezetei pedig — mitsem törődve az SZMI óvatosságával és a német munkásvezetők, már említett okokból fakadó, tiltakozásával — bojkott révén tetteket is hajtottak végre. Ha az NSZSZ vezetése 1933 májusában nem engedett volna az SZMI befolyásának akkor jóval hamarabb válhatott volna a fasizmus elleni küzdelem egyik „hajtóerejévé”, jóllehet a bojkott egymagában még a náci uralomnak ebben a korai szakaszában sem buktathatta volna meg a német fasizmust, annak ellenére, hogy a hitleri rendszer uralma ekkor még nem szilárdult meg. Nem tekinthető tehát a helyzet helyes felismerése tünetének a határozatnak az a része, amely szerint a bojkott a német fasizmus elleni harc *egyetlen*, hatékony eszköze. Kétségtelen, hogy az 1933 augusztusi határozat jelentős előrelépés volt az 1933. má-

jus 19-i közös nyilatkozathoz képest. Ugyanakkor az sem hagyható figyelmen kívül, hogy — feltehetően a szociáldemokrata ideológia mechanikus ökonomista és reformista elemeinek hatására — a fasizmus megbuktatásához elegendőnek tartották a gazdasági nyomást és nem vették számításba a politikai harcban rejlő lehetőségeket. Feltehetően a forradalmi módszerektől, a forradalmi osztályharcotól való idegenkedésük miatt nem voltak képesek az NSZSZ vezetői és a küldöttek túlnyomó többsége sem felismerni, hogy az antifasizista harc feltételeként megteremtett munkás akcióegység, valamint a demokráciához ragaszkodó középréteggel való összefogás nem csupán a fasizmus legyőzésének lehetőségét teremti meg, hanem a munkásosztály politikai hatalmáért folytatott harcának előkészítő lépésévé is válhat.

A háború és a leszerelés kérdése szintén jelentős helyet foglalt el a kongresszus vitáiban, szoros kapcsolatban a fasizmus elleni harccal. Már a VB beszámolója is visszapillantott az NSZSZ-nek 1919 óta vívott háborúellenes tevékenységére. Nem csupán a jelentés funkciója miatt, hanem sokkal inkább a fasiszta veszélyre való tekintettel különös részletességgel ismertette az NSZSZ 1932. május 22—23-i zürichi konferenciáján elfogadott akcióprogramot és az azt követő tanácskozások alkalmával a béke és a leszerelés érdekében elhatározott lépéseket. A zürichi akcióprogram megállapította, hogy a fasiszta és félfasiszta kormányok létezése jelentős akadály a népek nemzetközi megértésének és gátja a hatékony és ellenőrzött leszerelésnek. Erre való tekintettel a konferencia felszólította a nemzetközi munkásosztályt arra, hogy vívjon állandó, fáradhatatlan és könyörtelen harcot a demokrácia helyreállításáért, megvédéséért és kiépítéséért.³²

1933. április 9-én kezdődött az NSZSZ ülése, amely két napon át arról tárgyalt, vajon a fasizmus mennyiben akadályozhatja a világbéke alapját alkotó békerevizió megvalósulását. A vita végén az az egyöntetű vélemény alakult ki, hogy a kardesörtető németországi fasizmus uralomrajutása nagymértékben visszalökte a már előrehaladó békerevizió ügyét.

„Mint hogy pedig a szakszervezeti érdekvédelem alapja a béke és érdeke az igazságtalan békeszerződések revíziója, az NSZSZ-nek kötelessége harcolni mindamagátló körülmények ellen, amelyek akadályozzák a békét. Ezért kötelessége minden erejével harcolni a fasizmus előretörése ellen is.”³³

A két internacionálé képviselőiből alakított, a leszerelés kérdésével foglalkozó vegyesbizottság 1933. május 20-i, Párizsban megtartott ülése egyhangú határozatot fogadott el, amelyben leszögezte, hogy „az Európában szaporodó diktatúrák rendszere nagy veszedelmet jelentenek a békére és különösen súlyos akadályai a leszerelés megvalósításának.”

Mindeme nehézségek ellenére, sőt ezek miatt még erélyesebben kell folytatni az akciókat a leszerelés érdekében és támogatni kell a fegyverkezések lényeges csökkentésére irányuló minden hatékony, komoly kísérletet. A munkás és szocialista szervezetek támogassák az ilyen irányú lojális erőfeszítéseket, hogy megakadályozzák a leszerelési értekezlet kudarcát.

A továbbiakban a határozat kitért arra, hogy az angol leszerelési tervet bár nem tartja elég messzemenőnek, mégis elfogadható tárgyalási alapnak tekinti, mert ennek révén elérhető, az úgynevezett támadó fegyverek eltiltása, az állandó, mozgó nemzetközi ellenőrzés, valamint olyan megneemtámadási szerződések kötése, amelyek főként arra kötelezik a feleket, hogy ne éljenek a támadás fegyverével, sem miféle erőszakkal és semmilyen körülmények között se törjenek be idegen országba. A le-

³² Tätigkeitsbericht 86—92. o.

³³ *Népszava*, 1933. április 16. 5. o. A fasizmus akadályozza a békereviziót. A Szakszervezeti Internacionálé ülése.

szerezésre vonatkozó egyezménybe fel kell venni a fegyver és hadianyaggyártás szabadságának a megszüntetését is.

A határozat arra is figyelmeztette a munkásokat, ne tévessze meg őket Hitler diktátor beszédének hangneme, amely szöges ellentétben áll a náci és főnökük minden előbbi magatartásával és cselekedetével.

Nem szabad szem elől tévesztetni, hogy Hitler kormányának minden törekvése az, hogy végrehajtsa Németország újrafelfegyverzését.

Bármennyire ragaszkodik és védi az NSZSZ minden nemzetnek az egyenlőségre való jogát, azt is kijelenti, hogy ez az egyenlőség fokozatos, egyidőben való és ellenőrzött leszereléssel valósítható meg.

Nem engedhető meg, hogy ingatag nemzetközi megegyezéssel hallgatólag szabad kezét biztosítsanak az erőszaknak és az emberiség legelemibb jogainak tagadására alapított diktatúrának, amelynek legfőbb gondja, hogy az ifjúságot katonailag előkészítse, militarizált kötelező munkaszolgálatra kényszerítse, valamint az, hogy felfegyverezze a rohamcsapatokat és a szociális reakciót.³⁴

Schevenels „A háború és leszerelés” című napirendi pont vitaindítójában a VB jelentés gondolatmenetét folytatva hangsúlyozta, hogy a munkásság érdeke a háborúellenes propaganda állandó folytatása és erre a célra minden eszközt igénybe kell vennie. Követelni kell, hogy a munkásszervezetek megtorlás nélkül leplezhessék le a nemzetközi egyezmények megsértését, s az erre vonatkozó biztosítékokat be kell cikkelyezni a leszerelési egyezménybe. Utalt az SZMI-ben a háború kirobbantásának meggátlására foganatosítandó eszközökről folytatott vitára és azokra a javaslatokra, amelyek háború esetére általános sztrájk hirdetését ajánlották. Schevenels az 1914-es világháború tapasztalataira utalva azzal az indokolással utasította el ennek az eszköznek igénybevételét, hogy bár 1914-ben még nem volt olyan méretű a munkanélküliség, mint az 1930-as években, mégsem sikerült megvalósítani az általános sztrájkot. Még nehezebb volna keresztülvinni a munkanélküliség adott méretei között. Ehelyett azt javasolta, hogy a szociáldemokraták állandó háborúellenes propagandával nyerjék meg a közvéleményt a háborúellenes állásfoglalásnak. Ugyanakkor a legerőteljesebben ellensúlyozni kell a nacionalista uszítást. A leszerelési tárgyalások ideje alatt erőteljes akciót kell kezdeni és követelni kell e kérdésben a Népszövetség döntését. Amely állam nem veti magát alá a döntésnek, azt támadó félnek kell nyilvánítani és azzal szemben a bojkott és az általános sztrájk fegyverét kell alkalmazni, oly módon, hogy ez az akció megakadályozza a hadianyag gyártását, szállítását és a mozgósítás végrehajtását. A legfontosabb a propaganda, amit nem folytathat csak egy ország, hanem külföldi szónokok bevonásával mindenütt erőteljes propagandát kell folytatnia, hogy ezzel kifejezésre jusson az állásfoglalás nemzetközi volta.³⁵

A háború és leszerelés kérdésében hozandó határozat elkészítésére alakított bizottság hosszas vita után javaslatot terjesztett a kongresszus elé. A határozati javaslat helyeslőleg vette tudomásul azokat az intézkedéseket, amelyeket az internacionálé az utolsó két-három évben a háború megakadályozása ügyében folytatott, majd kimondta, hogy szünet nélkül és minden eszköz felhasználásával folytatni kell a háborúellenes propagandát (röpiratok, filmek, előadások, petíciók benyújtása, stb.). Nemzetközi háborúellenes tüntetéseket kell szervezni különböző nemzetiségű szónokok bevonásával, a magán-hadiipart meg kell szüntetni és ezáltal ki kell küszö-

³⁴ Népszava 1933. május 23. 2. o. A Szocialista Munkásinternacionálé és a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség éles támadása a békét veszélyeztető fasiszta diktatúrák ellen.

³⁵ Népszava 1933. augusztus 5. 3. o. „A háború ellen minden eszközt igénybe kell vennünk!” A nemzetközi szakszervezeti kongresszus állásfoglalása a háború és a hitlerizmus ellen.

bölni a háborús nyereség lehetőségét. A határozati javaslat felhívta az egész világ munkásságát, hogy egyesüljön a háború elleni küzdelemre és teremtsen elő az erre a célra szükséges anyagi eszközöket. Az általános sztrájkot a háború megakadályozására alkalmazott legvégső fegyvernek tekintik, de tisztában kell lenniük azzal, hogy eredményt csak úgy érhetnek el, ha az általános sztrájk fegyverét a kellő pillanatban alkalmazzák. Ezt a pillanatot a kongresszus akkor látja elérkezettnek, ha valamely állam elutasítja a vitás kérdések eldöntésére a népszövetségi alkotmány 11. pontja alapján összehívható nemzetközi döntőbíróóság igénybevételét és ezzel kapcsolatosan a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség a Szocialista Internacionáléval együtt fölhívással fordul a munkássághoz. Követelni kell, hogy minden vitás politikai és gazdasági kérdést választott bíróság útján intézzenek el. Azt az országot amely nem veti alá magát a választott bíróság döntésének, támadó félnek kell nyilvánítani és ettől a pillanattól kezdve a szervezett munkásság kötelessége a szóban forgó államban kihirdetni az általános sztrájkot. Ugyanakkor a többi ország munkásságának kötelessége az általános sztrájk támogatása és a támadó állam ellen irányuló bojkott leghatékonyabb megvalósítása. A kongresszusi határozat felszólította az elnökséget arra, tegye meg mindazokat a lépéseket, amelyek alkalmasak a támadó államoknak a gazdasági izolálására. A határozat szükségesnek tartotta, hogy az ellenállást ne csak a szervezett munkásság körében, hanem azon túl is kibontakoztassák és mindazon rétegeket megnyerjék a bojkottmozgalomnak, amelyek a szabadság és a kultúra hívei. Elsősorban az ifjúságot és a nőket szólította fel a határozat arra, hogy a legtevékenyebben vegyenek részt a háborúellenes mozgalomban, amely őket érinti elsősorban.³⁶

A Szakszervezeti Internacionálé VI. kongresszusa háborúellenes hét rendezését is elhatározta.³⁷

A Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség VI. kongresszusi vitájának és határozatainak jótékony hatása bevallottan érvényesült az SZMI 1933. augusztus 21-től 25-ig Párizsban tartott nemzetközi konferenciájának egyes döntéseiben.

Dalton a Labour Party küldöttje, egyik indítványában szoros együttműködést javasolt az NSZSZ-szel és javasolta, hozzon az SZMI az NSZSZ-éihez hasonló határozatokat, vagyis tegye magáévá az NSZSZ határozatát a támadó fogalmáról, valamint a támadó ellen szervezendő nemzetközi bojkottmozgalomról. A Labour Party megítélése szerint a nemzetközi bojkott eredményes lesz és nem lesz szükség a támadónak minősülő náci ellen katonai akcióra. Elfogadásra, illetve az NSZSZ-éhez hasonló döntés hozatalára bízta az SZMI-t a Népszövetségnek és a hágai nemzetközi bíróságnak nagyobb aktivitásra buzdítása végett. Az NSZSZ döntésével egybehangzóan Dalton azt javasolta, hogy az NSZSZ és az SZMI szólítsa fel tagszervezeteit és fogjon össze minden ország befolyásos pártjaival, hogy együttes erővel készítsék a Népszövetséget fokozott tevékenységre a leszerelés érdekében és a háború meggátlása végett, a hágai döntőbíróóságot pedig a vitás nemzetközi kérdések gyors és hatékony elintézésére.³⁸

Otto Bauer a politikai és leszerelési bizottság munkájáról szóló jelentéshez fűzött határozati javaslatában hivatkozott a NSZSZ-nek a náciizmusra vonatkozó gazdasági és erkölcsi bojkott határozatára, mint amelyet az SZMI-nek is magáévá kell tennie azzal a kiegészítéssel, hogy az SZMI-nek latba kell vetnie politikai befolyását is. Az elfogadott határozatba azonban már csak az NSZSZ határozata

³⁶ *Népszava*, 1933. augusztus 8. 3. o. Nemzetközi bojkott Németország ellen. Általános sztrájkot a háború ellen. Fokozott szociális védelmet!

³⁷ Tätigkeitsbericht 418—419. o.

³⁸ *Népszava*, 1933. augusztus 24. 2. o. A Szocialista Munkásinternacionálé konferenciája.

került be. Otto Bauer több felszólaló által támogatott és az SZMI politikai befolyásának latbavetését is követelő javaslata kimaradt annak jeleként, hogy a politikai harc szószólói a konferencián kisebbségben voltak.³⁹

Az NSZSZ VI. kongresszusának pozitív hatása észlelhető az SZMI konferenciájának a háború elleni harcra vonatkozó tárgyalásain és határozatán is. A konferencia ugyanis magáévá tette az NSZSZ kongresszusának döntését és kimondta, hogy az SZMI a háború ellen az általános sztrájkot javasolja. Sürgeti a magánfegyvergyártás eltörlését, valamint a döntőbíráskodás életbeléptetését. Elismeri Németország és valamennyi más ország teljes egyenjogúságát, de ellenzi a fegyverkezés minden növelését.⁴⁰

E pozitív mozzanatok azonban nem homályosíthatják el azt a tényt, hogy mindazoknak csalódnok kellett, akik ettől a konferenciától a németországi tanulságok levonását és ennek eredményeként az SZMI módszereinek, egységfront politikájának gyökeres megváltoztatását várták. Még az egyáltalán nem radikális magyar SZDP vezetői is úgy vélték, hogy ekkor változás következik be. Erre utal a Népszava 1933. augusztus 13-i számának vezércikke is. „A vita, amely a szociáldemokrácia taktikai kérdései körül most folyik, egészen bizonyosan termékeny lesz, kiformalja majd az SZDP-k új taktikáját, új módszereit, propagandájának új formáit. Hiszen csak erről lehet szó! Maga a szociáldemokrácia nem szorul revízióra.” Mónus Illés cikke pedig, amely a Népszava 1933. augusztus 20-i számában látott napvilágot, még ennél is tovább ment. Szerinte a konferenciának meg kell vizsgálnia, hogy „a német munkásmozgalom katasztrófája után nincs-e szükség a munkásmozgalom gyakorlati politikájának revíziójára... Bizonyos, hogy a reformista korszak a német katasztrófával lezárult... Új, erőteljesebb és radikálisabb irány politikai, elvi szempontokból jobban áthatott gyakorlati mozgalom alakul ki, amely erőteljesebben hangsúlyozza a szocializmust... nem szabad és nem lehet a kormányzásban való részvételt és felelősséget vállalni, anélkül, hogy... a politikai hatalommal ne rendelkezünk.”

Az SZMI konferencia első napirendi pontja: „A munkásosztály módszerei a hatalomért vívott harcban a jelenlegi gazdasági és politikai viszonyok közt”, olyan közvetlen harci feladatként vetette fel a hatalom kérdését, ahogy az az SZMI napirendjén addig még nem szerepelt.⁴¹

Az SZMI 1933 augusztusi konferenciáján azonban mégsem következett be változás. Az egységfront hívei ekkor is kisebbségben maradtak. A konferencia résztvevőinek többsége hallani sem akart az egységfront-tárgyalásról. Másszóval a többség alig fél évvel az SZMI felhívását követően visszavonta a két internacionálé tárgyalására abban tett javaslatot, de — tömegeinek a hangulatára való tekintettel — úgy, hogy szavakban változatlanul az egységfront hívének tüntette fel magát. A konferencia határozata ugyanis így szól: „A történelmi tapasztalatok után a munkásosztály megosztottságát semmivel sem lehet megokolni. Az SZMI ezért elutasít minden egységfront manővert, ... viszont újra kinyilvánítja szilárd akaratát, hogy minden, ami hatalmában van, el akar követni, hogy a munkástömegek szétforgácsolt erőit egyesítse.”⁴²

Nem csoda, ha az SZMI tagpártjai — helyzetüktől függően — a határozatot különbözőképpen fogadták. A fasiszta veszélynek és ezzel összefüggésben az egységfront kérdésének az egyes munkáspártok eltérő helyzetéből fakadó különböző meg-

³⁹ *Népszava*, 1933. augusztus 29. 2. o. és augusztus 30. 3. o. A Szocialista Munkásinternacionálé konferenciája.

⁴⁰ *Népszava*, 1933. augusztus 27. 6. o. A Szocialista Munkásinternacionálé konferenciája.

⁴¹ *Betlen*: i. m. 39. o.

⁴² *Neuer Vorwärts*, 1933. szeptember 3. Idézi *Betlen*: i. m. 44—45. o.

ítélésére nagyon világosan utalt Friedrich Adler az SZMI titkára a konferencián tartott bevezetőjében. Hangsúlyozta, hogy az SZMI politikájának a német eseményekből kell kiindulnia. De akármennyire a német ügy az oka és kiindulópontja a problémák fölvetésének, mégis szélesebb keretben kell a hatásokat vizsgálnunk... az Internacionálénak a fasizmus korszakához mért taktikáját és stratégiáját kell megállapítanunk... azzal kell tisztában lennünk, hogy azok az elvtársak, akiknek az a szerencsájük, hogy demokratikus országokban élnek, így elsősorban az angol és a skandináv elvtársak, egészen másképp viszonyulnak az itt földolgozandó problémákhoz, mint Közép-Európa munkássága, amely az események hatását egészen másképp szenved. A konferencia hasznos munkájának egyik előfeltétele, hogy tisztában legyünk azzal, hogy nemzetközi értelemben csak akkor dolgozhatunk, ha nemcsak az egyik oldal felé tekintünk, nemcsak az egyik szükségleteit vesszük számba.”⁴³ A Szocialista Munkásinternacionálé konferenciáján Adler tehát utalt az egyes pártok állásfoglalásainak regionális helyzetükből fakadó nézetkülönbségeire. Vitatkozott azokkal a „baloldaliak”-kal, akik azt állították, hogy a demokrácia útja járhatatlan. „Állapítsuk meg — hangoztatta — ...nem egyetlen útról van szó, amelyet mint egyedül üdvözítőt mutatunk a proletariátusnak, hanem utakról kell vitatkoznunk, mert többféle van... végzetes tévétel volna annak hirdetése, hogy minden országban föltétlenül fasizmusnak kell következnie. ...nem igaz, hogy a demokrácia útja járhatatlan, ez tévétel, ezt elutasítjuk. De van egy másik tévétel is, amely viszont azt mondja, hogy a demokrácia az egyetlen út, amely a munkásság számára nyitva áll. ... egyik megállapítás sem igaz. A demokrácia nem járhatatlan viszont a demokrácia nem az egyetlen járható út.”⁴⁴

Az SZMI egyes vezetői politikájának új vonása volt a különböző utak említése, az ehhez igazodó különböző feladatok elismerése. Adler másképp határozta meg a szociáldemokrácia feladatait azokban az országokban, ahol polgári demokratikus rend uralkodik és másképp azokban, ahol már győzött a fasizmus. „A demokrácia országaiban az a kötelességünk, hogy a demokráciát a legvégsőkig védelmezzük minden támadás ellen. ...De azokban az országokban, ahol ... fasizmus uralkodik, forradalmi eszközökhöz kell nyúlni, ott más fejlődési út áll előttünk és ezt nyíltan és őszintén érvényesítenünk kell. Reméljük, hogy Moszkva is kigyógyult abból, hogy taktikáját egyedül üdvözítőnek tekintse, mert az a helyzet, amelybe ma a munkássztyálya jutott, nagyrészt annak az oka, hogy egyfelől az egyedül üdvözítő erőszakra és diktatúrára, másfelől az egyedül üdvözítő demokráciára esküdtek. — Amint eddig tettük, ezentúl is minden erőnkkel védekezünk az egységfrontmanőver minden formája ellen, úgy, ahogy azt Moszkva reánk akarja diktálni, de viszont... a munkássztyálya részére a küzdelem egysége volna a feladat, az akciók egységét kellene helyreállítani.”⁴⁵

Az SZMI elnöke, Vandervelde a belga párt helyzetét elemezte, majd befejezőként felszólított a fasizmus elleni küzdelemre: „— Lehetetlen számomra — mondta —, hogy úgy hagyjam el ezt a konferenciát, hogy a nemzetközi akció számára bizonyos irányvonalakat ne jelöljek meg. Ezekhez tartozik, hogy a fasizmus elleni küzdelmet minden országban minden eszközzel folytatni kell. Ehhez tartozik a Munkásinternacionálé és a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség határozata, a Hitlerék elleni bojkott, amelyet már megkezdték Angliában és Hollandiában. Nemcsak gazdasági bojkottról van szó, hanem erkölcsiről és politikairól is.”⁴⁶

⁴³ *Népszava*, 1933. augusztus 23. l. o.

⁴⁴ U. o. 2. o.

⁴⁵ U. o.

⁴⁶ U. o.

Figyelemre méltó Pietro Nenni hozzászólása is, amelyben a többi között kiemelte a háború elleni harc szükségességét és felhívta a konferencia figyelmét: „...arról van szó..., hogy fölismerjük, hogy vannak olyan helyzetek, amelyekben más eszközre van szükség. Egy ilyen eszköz a munkásosztály cselekvési egységének helyreállítása. Egy másik: a középrétegekkel való összeköttetés megteremtése. Ami a munkásosztály akciójának egységét illeti, ezt mindenki mondja, de a megvalósítás nehéz. A KI-hoz a már ismert fölhívásunkat intéztük. Moszkva felelete nem volt kielégítő, sőt bizonyos szempontból kihívó volt. Mégis azt hiszem, hogy az SZMI az eddigi útján kell hogy tovább haladjon és az olasz párt indítványozza, hívja föl ismét a kommunistákat közös akciók lehetőségének tanulmányozására. A középrétegekhez való kapcsolat tekintetében ugyancsak világkonferenciát indítványozunk...”⁴⁷

Az SZMI tagpártjai között az antifasiszta egységfront és a fasizmus elleni harc kérdésében felmerült jelentős nézetkülönbségekről a konferenciáról szóló tudósítások és más források birtokában még konkrétebb tájékoztatás nyerhető. A német küldöttek ellene voltak mind a bojkottnak, mind a hitleri külpolitika elmarasztalásának, mivel a versaillesi szerződés felülvizsgálatára vonatkozó jogos követeléseiket nem tudták elválasztani a náci agresszív, militarista, revizionista külpolitikájától. A svédek, a csehek és az angolok elutasították az SZMI balratolódását kívánó nézeteket és elzárkóztak a KI-vel való tárgyalásoktól is. Az olaszok, a lengyelek és az osztrákok közül Bauer a munkásosztály cselekvési egysége, a szociáldemokraták és kommunisták antifasiszta egységfrontja, akcióegysége mellett szálltak síkra és tartózkodtak a KI felhívásának az SZMI határozatához hasonló szellemű elmarasztalásától. Adler, Vandervelde és mások viszont ugyanakkor, amikor az SZMI határozatának szellemében pusztán manővernek minősítették a KI március 5-i határozatát és elutasították — ahogy ők mondták — „Moszkva taktikájának” és az egységfrontról vallott elképzeléseinek elfogadását, a munkásosztály sürgős feladatának tartották a „küzdelem egységének” megteremtését, a munkásság akcióegységének helyreállítását.⁴⁸

Bár a fő kérdésben nem született meg az antifasiszta küzdelmet előbbrevívó határozat, nem felelne meg a valóságnak az olyan állítás, amely szerint az augusztusi konferencia teljesen eredménytelen lett volna. Részletkérdésekben tettek néhány apró lépést előre. A határozat ugyanis felszólított a Szakszervezeti Internacionálé által Németország ellen hirdetett gazdasági és erkölcsi bojkotthoz való csatlakozásra. Akcióra hívott fel annak elérése érdekében, hogy tűzzék a Népszövetség napi-rendjére a német fegyverkezés, az Ausztria és Danzig elleni német támadás kérdését, továbbá szervezzenek november 9-ére, a német polgári demokratikus forradalom évfordulójának napjára tömegtüntetést a német fasizmus ellen, és így róják le kegyeletüket a német fasizmus áldozatai iránt. A leszerelés kérdésével is foglalkozott a határozat valamint azzal is, hogy ha a háború a munkásosztály erőfeszítései ellenére mégis kitörne, a munkásságnak meg kell őriznie szervezeti önállóságát és függetlenségét és fenn kell tartani a nemzetközi szervezeteit és kapcsolatait. Végül a határozat a háború elleni küzdelem döntő fegyverének nyilvánította az általános sztrájkot.⁴⁹

A konferencia határozatai nagy csalódást keltettek a SZDP-k tömegeiben, különösen az SZMI baloldalán, mivel a döntő kérdésben nem következett be for-

⁴⁷ U. o.

⁴⁸ *Népszava*: 1933. augusztus 23. Továbbá MSZMP KB. PI. Arch. *Népszava* szerk. 1933/3 Mónus Illés levele Révész Mihályhoz. Idézi *Betten*: i. m. 46. o.

⁴⁹ *Népszava* 1933. augusztus 29. 2. o.

dulat. Ezután még inkább folytatódott a SZDP-k egy részében a megindult balra-
tolódás.

Az 1934-es esztendő meg is hozta az első akcióegységet, amely először az utcán,
a tüntetések során jött létre, majd okmányban is szentesítést nyert. Ebből az SZMI
nem vont le átfogó, az Internacionálé politikájának megváltoztatására vonatkozó
határozatot. Az viszont kétségtelen, hogy a KI taktikájának, majd stratégiájának
a megváltoztatásához ezek a gyakorlati eredmények adták meg a döntő lökést.

*

1933-ban tehát mindhárom nemzetközi szervezet foglalkozott a fasizmus német-
országi győzelme után kialakult helyzettel. Felülvizsgálta addigi politikáját, és dön-
tött a további tevékenysége során alkalmazásra kerülő módszerekről. Ez az önvizs-
gálat egyik nemzetközi szervezetben sem ment zökkenő nélkül. 1933 augusztusáig
a Szakszervezeti Internacionálé jutott el a legmesszebbre a konkrét feladatok kije-
lölésében, sőt egyes szervezetei, az angol, a svájci és a holland a bojkott alkalmazá-
sával már eredményes gyakorlati lépéseket is tettek a fasizmus korlátozására. Volt
tehát akarat és elszántság az antifasiszta harc megkezdésére.

ОСНОВНЫЕ ВЗГЛЯДЫ МЕЖДУНАРОДНОГО СОЮЗА ПРОФСОЮЗОВ (МСП) В ВОПРОСАХ БОРЬБЫ ПРОТИВ ФАШИЗМА И ВОЙНЫ В НАЧАЛЕ 30-ЫХ ГОДОВ

Д-р Пирошка Эрдёг

Статья впервые в венгерской исторической литературе занимается взглядами МСП
по вопросам фашизма и войны, становившимися до августа 1933 г. Взгляды МСП против
поставляются со взглядами Социалистического Рабочего Интернационала (СРИ), и Ком-
интерна по таким же вопросам. В статье показывается те положительные и отрицательные
взаимоотношения, которые действовали в разработке взглядов двух основных направлений
в международном рабочем движении и трех международных организациях. Показывается
начинающийся процесс левого направления в социал-демократических массах и организа-
циях во время мирового экономического кризиса. В результате этого направления уже с
1931 г.: в некоторых социал-демократических партиях все больше раздался голоса о необ-
ходимости создания рабочего единого фронта, включая и коммунистов. Эта слабая тенденция
значительно усилилась после прихода к власти Гитлера. Это изменение и отражается во
взглядах руководства МСП с 1930 г., которое значительно отличается от точки зрения пра-
вых в СРИ. В рассматриваемый период VI конгресс МСП 1933 г. сделал самый крупный
шаг по вопросам борьбы против войны и фашизма. В статье, в которой подробно разбира-
ется VI конгресс, показывается и движение бойкота швейцарского, английского, голланд-
ского рабочего движения против нацистской Германии. Это движение свидетельствует и
о том, что даже и в тех странах где профсоюзные деятели находились под большим влия-
нием самых правых партий СРИ, поскольку рабочие массы концентрировались в проф-
союзах, быстрее чувствовались радикализация и левое настроение и под влиянием чего руко-
водители были вынуждены применять более решительные методы против фашизма. В руко-
водстве МСП чувствовалось влияние масс по выработанным им вопросам войны и фашизма,
которые были более решительными чем взгляды руководства СРИ.

DIE STELLUNGNAHME DES INTERNATIONALEN GEWERKSCHAFTSBUNDES IN DER FRAGE DES FASCHISMUS UND DES KRIEGES AM ANFANG DER 1930-ER JAHREN

Piroska Ördögh

Der Aufsatz beschäftigt sich als erster in der Fachliteratur mit der Stellungnahme des Internationalen Gewerkschaftsbundes in der Frage des Faschismus und des Krieges bis zum August 1933. Er stellt die Anschauung des Internationalen Gewerkschaftsbundes der Auffassung der Sozialistischen Arbeiterinternationale und der der Kommunistischen Internationale gegenüber. Er lenkt die Aufmerksamkeit auf die positiven und negativen Wechselwirkungen, die in der Meinungsbildung der zwei Hauptrichtungen der internationalen Arbeiterbewegung und deren drei internationalen Organisationen zur Geltung kamen. Die Verfasserin stellt den beginnenden Prozeß des Linksruckes dar, der sich in den sozialdemokratischen Massen und deren Gewerkschaften zur Zeit der wirtschaftlichen Weltkrise von 1929—1933, besonders aber als Reaktion gegen die damals sich immer verstärkende Faschisierung herausbildet, und infolge dieses Prozesses kann man schon in manchen Sozialdemokratischen Parteien Stimmen hören, die sich das Inslebenrufen einer Arbeitereinheitsfront mit den Kommunisten als Ziel setzen. Diese sich in Spuren zeigende Tendenz hat sich nach der „Machtergreifung“ von Hitler bedeutend verstärkt. Diesen Prozeß spiegelt der Standpunkt des Internationalen Gewerkschaftsbundes, der von der rechtsozialistischen Anschauung der Leitung der Sozialistischen Arbeiterinternationale abweicht, besser oder minder gut wieder. In der behandelten Periode kam der Internationale Gewerkschaftsbund zur Frage gegen den Krieg und den Faschismus am VI. Kongreß im Jahre 1933 am weitesten.

Der Aufsatz, der sich mit dem VI. Kongreß des Internationalen Gewerkschaftsbundes eingehend befaßt, weist darauf hin, — die Boykottbewegung der schweizerischen, englischen und holländischen Arbeiterklasse als Zeuge rufend, — daß selbst in jenen Ländern, wo die sozialistischen Truppen der Arbeiterbewegung unter dem Einfluß der rechtseitigsten Parteien der Sozialistischen Arbeiterinternationale standen, die Leiter der Gewerkschaftsbewegung, eben weil sich die Massen der Arbeiter in den Gewerkschaftsorganisationen gruppierten, die Symptome des Linksruckes ihrer Massen früher und besser wahrnahmen, und sie waren unter dem Druck der radikal werdenden Stimmung gezwungen, gegen den Faschismus strengere Maßnahmen anzuwenden. In erster Linie macht sich der Druck der Gewerkschaftsmassen in der Stellungnahme der Leitung des Internationalen Gewerkschaftsbundes in der Frage gegen den Faschismus und den Krieg geltend, welche Stellungnahme entschlossener war, als die der Leitung der Sozialistischen Arbeiterinternationale.

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Farkas József</i> : Az 1898-as „rabszolgatörvény” és a Bánffy-kormány más „törvényes” intézkedései a szocialista agitáció visszaszorítására	3
A „rabszolgatörvény” előkészítésének előzményei	5
A rabszolga-törvényjavaslat közvetlen előkészítése és beterjesztése	21
A rabszolgatörvény bevezetése és a szocialista szervezkedés megbénítására indított általános támadás	35
<i>Ördögh Piroska</i> : A Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség állásfoglalása a fasiszmus és a háború elleni harc kérdésében a harmincas évek elején	49

Felelős kiadó: Dr Rácz János
Megjelent 125 példányban 6,3 A/5 iv terjedelemben
Készült monószedéssel, íves magasnyomással
az MSZ 5601-59 és az MSZ 5603-55 szabvány szerint

71-5821—Szegedi Nyomda

**A SZEGEDI JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM
TUDOMÁNYOS SZOCIALIZMUS TANSZÉKE ACTÁINAK**

megjelent számai:

Tom. I. (1961): VARGA LAJOS: Harc a revizionizmus ellen a Német Szociáldemokrata Párt 1903-as drezdai kongresszusán (ЛАЙОШ ВАРГА: Борьба против ревизионизма на дрезденском партийном съезде Германской Социал-Демократической Партии 1903 года) pp. 3—72.

Tom. II. (1964): KOROM MIHÁLY: A Kommunista Párt harca a munkásosztály vezetete antifasiszta parasztegység megteremtéséért a második világháború időszakában (МИХАЙ КОРОМ: Борьба Коммунистической Партии за создание антифашистского крестьянского единства под руководством коммунистов во время второй мировой войны), pp. 3—35.

FENÉR ISTVÁN: Adatok a szegedi parasztság második világháború alatti gazdasági, szociális helyzetéhez és küzdelmeihez (ИШТВАН ФЕХЕР: Очерки к экономическому и социальному положению и борьбе сегедских крестьян во время второй мировой войны), pp. 39—60.

Tom. III. (1966): CSÉPÁNYI DEZSŐ: A Gömbös kormány szociálpolitikája 1935—1936 (ДЕЖЕ ЧЕПАНИ: Социальная политика правительства Гёмбёша в 1935—1936 гг.), pp. 3—62.

Tom. IV. (1967): RÁCZ JÁNOS: Az üzemi bizottságok szerepe a magyar népi demokratikus forradalom kibontakozásában 1944—1945 (ЯНОШ РАЦ: Роль заводских комитетов в ходе венгерской народной демократической революции 1944—1945), pp. 3—22.

ÖRDÖGH PIROSKA: Törekvés antifasiszta munkásegység létrehozására a MÉMOSZ 1936. évi országos kongresszusán és XVIII. küldöttgyűlésén (ПИРОШКА ЕРДЭГ: Стремление создать единый антифашистский рабочий фронт на XVIII съезде профсоюза строительных рабочих в 1936 г.), 25—54.

Tom. V. (1967): VARGA LAJOS: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1903-as kongresszusának előzményeihez (ЛАЙОШ ВАРГА: К предистории съезда 1903 года Социал-Демократической Партии Венгрии), pp. 3—20.

FENÉR ISTVÁN: A szegedi munkásság szerkezeti helyzete a felszabadulás első éveiben (ИШТВАН ФЕХЕР: Организации сегедских рабочих в первые годы после освобождения), pp. 23—41. Д. Н. ЩЕРБАКОВ: В. И. Ленин — организатор и руководитель первой общерусской марксистской политической газеты «Искра», pp. 45—60.

Tom. VI. (1968): RÁCZ JÁNOS: Az üzemi bizottságok harca az infláció ellen, a stabilizációért (ЯНОШ РАЦ: Борьба заводских комитетов против инфляции за стабилизацию), pp. 3—46.

Tom. VII. (1969): FARKAS JÓZSEF: Az 1896—97-es pártszakadás és Várkonyi István felépése (ЙОЖЕФ ФАРКАШ: Раскол в Социал-Демократической Партии Венгрии в 1896—1897 гг. и выступление Иштвана Варкони), pp. 3—26. SZABÓ ISTVÁN: A szegedi ipar fejlődésének új vonásai 1956 után (ИШТВАН САБО: Новые черты развития сегедской промышленности после 1956 г.), pp. 29—54. VARGA LAJOS: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (ЛАЙОШ ВАРГА: Великая Октябрьская Социалистическая Революция и Социал-Демократическая Партия Венгрии), pp. 57—72.

Tom. VIII. (1970): VARGA LAJOS: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt választójogi taktikájának ellenzék, bírálata 1906 április — 1908 április (ЛАЙОШ ВАРГА: Критика оппозиции об избирательной тактике Социал-Демократической Партии Венгрии), pp. 3—62.